

Вісник
Донецького національного університету
імені Василя Стуса

Серія Політичні науки

7

●

2022

Редакційна політика

Редакційна колегія серії «Політичні науки» Вісника Донецького національного університету імені Василя Стуса розглядає для публікації оригінальні статті, присвячені різноманітним проблемам, які є предметом досліджень в рамках сучасної політичної науки.

Головна редколегія Вісника

Головний редактор – д-р юр. наук, проф. **Р.Ф. Гринюк**

Заст. головного редактора – д-р екон. наук, проф. **І.В. Хаджинов**

Члени редколегії: д-р фіз.-мат. наук, акад. НАН України **В.П. Шевченко**, д-р філол. наук, проф., член-кореспондент НАН України **А.П. Загнітко**, д-р юр. наук, проф., акад. НАПрН України **А.Г. Бобкова**

Редакційна колегія серії Політичні науки

д-р політ. наук, проф. М.А. Польовий (відповідальний редактор), д-р політ. наук, проф. М.В. Примуш (заступник відп. редактора), к. політ. наук Ю.В. Окуньовська (відп. секретар)

Члени редакційної колегії: dr. hab., проф. Д. Гура-Шопинський (Польща), д-р юрид. наук, проф. Р.Ф. Гринюк, д-р іст. наук, проф. О.П. Іваницька, д-р політ. наук, проф. М.В. Лазарович, PhD, проф. Д. ла Фореста (Італія), д-р політ. наук, доц. І.В. Мацишина, к. політ. наук, доц. Г. І. Мелегач, PhD, проф. Л. Мокра (Словацька республіка), к. політ. наук, доц. П. О. Молочко, dr. hab., проф. А. Морджиєвський (Польща), д-р політ. наук, проф. Т.Л. Нагорняк, к. політ. наук, доц. В. В. Осін, д-р політ. наук, доц. Н. О. Стеблина, д-р політ. наук, проф. Є. Б. Тихомирова, д-р політ. наук, проф. Є.Г. Цокур, д-р політ. наук, доц. О. М. Чальцева

The Chief Editorial Board of the Bulletin

Editor-in-Chief – Dr. jur. sci., prof. **R. Grynyuk**

Deputy Editor-in-Chief – Dr. econ. sci., prof. **I. Khadzhynov**

Members of the Editorial Board: Dr. phys.-mat. sci., academician of NAS of Ukraine **V. Shevchenko**, Dr. philol. sci., prof., corresponding member of NAS of Ukraine **A. Zagnitko**, Dr. jur. sci., prof., academician of NALS of Ukraine **A. Bobkova**

Editorial Board of Series Political sciences

D.Sc. in polit. sc., prof. M. Polovyi (Editor-in-Chief), D.Sc. in polit. sc., prof. M. Prymush (Deputy Editor-in-Chief), PhD in polit. sc. Yu. Okunovska (Administrative Editor)

Members of the Editorial Board: dr. hab., prof. Dariusz Góra-Szopiński, (Poland), Dr. of Laws, prof. R. Grynyuk, D.Sc. in hist., prof. O. Ivanytska, D.Sc. in polit. sc., prof. M. Lazarovych, PhD, prof. D. La Foresta (Italy), D.Sc. in polit. sc., associate prof. I. Matsyshyna, PhD in polit. sc., associate prof. H. Melehanych, PhD, prof. L. Mocra (Slovak Republic), PhD in polit. sc., associate prof. P. Molochko, dr. hab., prof. A. Modrzejewski (Poland), D.Sc. in polit. sc., prof. T. Nagornyak, PhD in polit. sc., associate prof. V. Osin, D.Sc. in polit. sc., associate prof. N. Steblina, D.Sc. in polit. sc., prof. Ye. Tichomyrova, D.Sc. in polit. sc., prof. E. Tsokur, D.Sc. in polit. sc., associate prof. O. Chaltseva

Друкується за рішенням Вченої Ради Донецького національного університету імені Василя Стуса
протокол № 1 від 02.09.2022 р.

Адреса редакції серії:

21021, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21. тел: (067)6852888

Публікація статей в журналі є безкоштовною.

Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса Серія «Політичні науки»

включено до категорії «Б» переліку фахових видань з політичних наук

згідно наказу МОН України № 886 від 02.07.2020 р.

Журнал індексується у міжнародній наукометричній базі даних Index Copernicus:

<https://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=49470>

DOI 10.31558/2617-0248.2022.7

ЗМІСТ

Теорія та історія політичної науки

Мацишина І. В. «Ті, хто приходять насміхатися, залишаються молитися»: теорія конвергенції протестів.....	5
Узун Ю. В. Поліморфізація політичного простору: структурний аналіз систем.....	10

Політичний дискурс

Павлюх М. В. Політичний образ жінки-громадянки у альманахах Наталі Кобринської.....	19
Дяченко О. В. Основні моделі політичної комунікації та їх прояви в сучасну епоху.....	23

Сучасні політичні інститути та процеси

Ягунов Д. В. Політика запобігання злочинності в Україні у світлі статистики злочинності за вісім місяців 2022 року	28
Резмер-Плотка К. Забезпечення свободи зібрань в Болгарії під час коронавірусної кризи	46
Чальцева О. М. Громадський контроль як вид публічного аудиту	51
Гедікова Н. П. Кадровий потенціал представницьких органів місцевого самоврядування об'єднаних територіальних громад Одеської області в новій системі адміністративно-територіального устрою	55

Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку

Коч С.В. Політичний простір угорської нації: ресурс споріднених діаспор	64
Окуньовська Ю.В. Транскордонне співробітництво з Україною в умовах війни.....	70
Джиджейшвілі К., Хевцуріані А. Путінізм як головна екзистенційна загроза європейській перспективі Росії.....	74
Каменчук Т. О. Вплив пандемії на світовий політичний порядок та оцінка можливих наслідків	78

ВИМОГИ ДО АВТОРСЬКИХ ОРИГІНАЛІВ СТАТЕЙ	84
--	----

TABLE OF CONTENTS

Theory and history of political science

Matsyshyna I. V. "Those who come to smile, remain to pray": the theory of convergence of protests	5
Uzun Y.V. Polymorphization of the Political Space: Structural Analysis of Systems	10

Political discourse

Pavlyuh M. V. The image of a citizen woman in Natala Kobrynska's almanacs	19
Dyachenko O. V. Main models of political communication and their manifestations in the modern era	23

Contemporary political institutes and processes

Yagunov D. V. Crime prevention policy in Ukraine in the light of crime statistics for the period of eight months of 2022.....	28
Rezmer-Plotka K. Freedom of assembly enforcement in Bulgaria during the coronavirus crisis.....	46
Chaltseva O. M. Public control as a type of public audit	51
Hedikova N. P. HR potential of representative bodies of local self-government of united territorial communities of Odesa region in the new system of administrative and territorial organization	55

Political issues of international systems and global development

Koch S. V. Political space of the Hungarian nation: the resource of kindred diasporas	64
Okunovska Yu. V. Cross-border cooperation with Ukraine in conditions of the war	70
Jijeishvili K., Khevturiani A. Putinism as the main existential threat to Russia's European perspective	74
Kamenchuk T. O. Influence of the pandemic on world political order and assessment of possible consequences	78

REQUIREMENTS TO MANUSCRIPTS	84
-----------------------------------	----

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

DOI 10.31558/2617-0248.2022.7.1

УДК323.2/304;398

**«ТІ, ХТО ПРИХОДЯТЬ НАСМІХАТИСЯ, ЗАЛИШАЮТЬСЯ МОЛИТИСЯ»:
ТЕОРІЯ КОНВЕРГЕНЦІЇ ПРОТЕСТІВ**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2988-620X>**Мацшина І. В., д. політ.н., професор Донецького національного університету
імені Василя Стуса**

Дослідження концепції колективних дій передбачає використання різноманітних теорій, які стосуються громадського активізму. Серед праць науковців, які вивчають громадський активізм у політичному контексті, найбільш розповсюдженими є «теорія зараження», «теорія конвергенції», «теорія виникнення норм», «теорія політичного протесту», «теорія зростання цінностей» тощо. Ключове припущення, яке об'єднує всі ці теорії, полягає в тому, що протест може вплинути як на громадську думку, так і на зміну політичної системи. Це означає, що протест надає важливу інформацію для громадськості, щоб адаптувати свої уподобання. Такий механізм полягає в тому, що протести впливають на сторонніх спостерігачів – людей, які не відвідують такі протести, але спостерігають за ними. Ця стаття пропонує звернутися до теорії конвергенції та розглянути її теоретичні дослідження. Це допоможе виявити причини появи протестних груп, а також зрозуміти політику конвергенції як політичну стратегію. Важливо зрозуміти зв'язки не тільки між учасниками протестів, а й тими, хто виступає проти них.

Теоретична розвідка показує, що колективна поведінка, де опиняються люди зі схожими бажаннями, установками, цілями, здатна впливати на зміни. Соціальна згуртованість, високий рівень системи переконань, нормативна поведінка, харизматичність лідерів мають свій вплив за умов контекстної варіації. Яка знаходиться за виміром протестного поля. І в той час, коли все більше піднімається питання про дивергенцію, як виклик глобалізаційним процесам, саме конвергенція стає рушійною силою, коли виникає питання загрози спільним цінностям або втрата спільних інтересів.

Отже, і теорія зараження, і теорія навіювання вказують на те, що вчинки членів натовпу не контролюються раціонально, оскільки процес мислення в натовпі використовується ситуативно та емоційно. В той самий час, мислення індивіда у натовпі набуває форми раціоналізації, витончених фраз, нетерпимості та звинувачень, часто агресивних реакцій, які приховують справжню егоїстичну природу мотивів, що діють. «Боротьба» у розумінні натовпу вимагає з кимось боротися. Обов'язково має бути наявність ворога. Жорстокість дій у натовпі частково пояснюється соціальним сприянням у поєднанні зі зняттям індивідуальної відповідальності. Мораль та самообмеження набуваються через схвалення або несхвалення суспільства.

Ключові слова: конвергенція, протести, Ф.Олпорт, колективна дія, протестна поведінка

Matsyshyna I. V. "Those who come to smile, remain to pray": the theory of convergence of protests

The study of the concept of collective action involves the use of various theories relating to social activism. Among the works of scholars who study social activism in a political context, the most common are "infection theory", "convergence theory", "norm theory", "political protest theory", "value growth theory" and more. The key assumption that unites all of these theories is that protest can affect both public opinion and political change. This means that the protest provides important information for the public to adapt their preferences. This mechanism is that the protests affect outside observers – people who do not attend such protests, but watch them. This article proposes to turn to the theory of convergence and consider its theoretical research. This will help to identify the reasons for the emergence of protest groups, as well as to understand convergence policy as a political strategy. It is important to understand the links not only between protesters but also those who oppose them.

Theoretical intelligence shows that collective behavior, where there are people with similar desires, attitudes, goals, is able to influence change. Social cohesion, high level of belief system, normative behavior, charisma of leaders have their influence in the context of contextual variation. Which is measured by the protest field. And at a time when the question of divergence is increasingly being raised

as a challenge to globalization processes, it is convergence that is driving the question of the threat to common values or the loss of common interests.

Thus, both the contagion theory and the suggestion theory indicate that the actions of crowd members are not rationally controlled because the thought process in the crowd is used situationally and emotionally. At the same time, the thinking of the individual in the crowd takes the form of rationalization, sophisticated phrases, intolerance and accusations, often aggressive reactions that hide the true selfish nature of the motives at work. "Fighting" in the crowd's sense requires fighting someone. There must be an enemy. Mob violence is partly explained by social facilitation combined with abdication of individual responsibility. Morality and self-restraint are acquired through the approval or disapproval of society.

Keywords: convergence, protests, F. Allport, collective action, protest behavior

Постановка проблеми. Сам термін «конвергенція» перекладається з латинської мови як «зближувати» і спочатку цей термін використовувався у біології. Швидкий прогрес наук про життя дозволив підняти складні соціальні та політичні питання, які потребують переоцінки існуючих соціальних цінностей та політичних структур. І хоча термін «біополітика» (вперше це поняття використав Морлі Робертс у 1938 р.) сьогодні у політичній науці використовується у контексті влади, нехтувати біологічною парадигмою в інших політичних контекстах все далі стає складніше. Оскільки, щоб зрозуміти політичну поведінку, необхідне знання організації та функціонування фізіологічної системи людини, у всіх її вимірах. Наприклад, ситуація з COVID-19 продемонструвала, що тема здоров'я має вплив на політичні процеси та політичну поведінку. Або тема ейджизму має свою історію у законодавчих текстах різних країн. В свій час С. Петерсон та інші вчені, наприклад, виявили, що здоров'я та хвороби можуть формувати рівень політичної активності (1). Сьогодні актуалізації набувають питання, що пов'язані з генетичною та репродуктивною інженерією, а також зі швидким прогресом у нейронауці; занепокоєння екологічною системою (біоматеріали, глобальне потепління); контроль популяції та депопуляції, а також розвиток медичних технологій та рівень старіння населення планети. Ці теми займають все більш центральне місце в порядку денному державної політики, що впливає на механізми політичних рішень та функцій контролю політичних інститутів.

Ця стаття присвячена концепції колективних дій, де тема біополітики є фоновим маркером дослідження політичних протестних рухів. Розуміючи наявність протестної маси, як живої матерії, виникає питання причини появи протестної маси. У статті не розглядаються політичні чинники як стимули появи протестної маси. Дослідницька увага сфокусована навколо прихованих чинників самовідтворення групової активності людей, які за якихось причин стають єдиною протестною масою. Це спонукає заглибитись у теоретичні підходи аналізу колективних дій та більш детально зупинитися на теорії конвергенції. Більш ґрунтовний аналіз цієї теорії вказує на те, що у сучасній політологічній літературі ця теорія не має широкого аналізу, не представлена спектром дослідницьких робіт, а тому не має свого практичного використання у польових дослідженнях протестного руху. В той час, коли все більше напрям біополітики стає актуальнішим та набуває нових тем свого розвитку, теорія конвергенції залишається без уваги. Тому мета цієї статі полягає у детальному аналізі теорії конвергенції у контексті протестного руху (або громадянського активізму), де на прикладі дослідження американського психолога Флойда Олпорта будуть розкриті додаткові складові теорії конвергенції. Це дозволить покращити рівень аналізу та прогнозування колективної поведінки під час публічних колективних дій (як на рівні протестів, так і на рівні громадянського активізму та групової активності взагалі).

Стан наукової розробки. Іноді теорію конвергенції називають теорією наближення, що вказує на наявність поруч різних за формою та наповненням явищ, які здатні обмінюватися власними імпульсами один з одним. Серед дослідників цієї теорії найбільш відомі імена Р.Арона, Дж. Гелбрейта, П. Сорокіна, У. Росту, Я. Тінбергена. Кожен з них розглядав цю теорію в окремій сфері соціального простору. Якщо Дж. Гелбрейт вказував на технологічність, як спільність економічного виробництва двох різних систем розвитку суспільства (капіталістичну та соціалістичну), то Ф. Перру під спільною точкою бачив потреби споживачів цих двох систем. А відома праця З. Бжезинського та С. Хантінгтона «Політична система США і СРСР. Схожість та відмінності. Конвергенція або еволюція» (1964) є ґрунтовним аналізом політичних систем двох блоків, де можна відслідкувати, як економіка всіх сфер виробництва виконує функції й поліцейського контролю і всередині країн, і на зовнішньополітичній арені. З часом теорія конвергенції набула свого розвитку не тільки у дослідженнях психологів, педагогів та соціологів. У політичній психології та антропології вона цікава у напрямі прогнозування політичних подій, де знання прихованих (невидимих) обставин об'єднання людей допоможуть виокремити й т.зв. «приховані» протестні групи.

На відміну від «теорії зараження», де в центрі уваги є натовп, який впливає на поведінку його учасників, теорія конвергенції ґрунтується на зворотному ефекті: *вплив учасників натовпу на саму форму поведінки натовпу*. Учасники колективних дій діють відповідно до вже існуючих схильностей, тому натовп є можливістю вираження індивідуальних інтересів як виражена форма солідарності.

Серед перших дослідників цього напрямку є американський психолог Флойд Олпорт, дисертація якого під назвою «Соціальний вплив: експериментальне дослідження впливу групи на індивідуальні психічні процеси» сприяла розвитку соціальної психології. Його дослідження зосереджено на поведінкових інтерпретаціях соціальних тем, де індивіди, а не групи, розглядаються як агенти соціальної поведінки. Його робота включає такі поняття, як соціальний вплив, конвергенція та конформність, теорії особистості тощо. Його підручник «Соціальна психологія» (1924) і сьогодні є вагомим у напрямі політичної та соціальної психології. У цьому підручнику він закликав до набагато суворішого дизайну дослідження, після чого розробив методологію, яка спрямована більше до експериментальних та об'єктивних реакцій індивідів. Він досліджував конвергенцію індивідуальних суджень у групових установках, референтних групах та групових нормах шляхом лабораторних досліджень.

Ф. Олпорт звернув увагу на інстинктивне підкорення натовпу, результатом чого стало припущення про наявність процесів прагнення до зближення між собою людей у групі. Його цікавила поведінка у натовпі, а саме – що було стимулом до об'єднання акторів натовпу. Думка інших – ось відповідь на питання, до якого він прийшов. Його головна теза у тому, що колективна поведінка є наслідком повсякденного життя, а самі учасники спільних соціальних акцій збираються та діють відповідно до вже існуючих власних схильностей, які їх об'єднують у натовпі. Цікаво те, що надаючи переваги індивідуальній особливості людині, яка за певних обставин опиняється у колективі (за іншим контекстом, у натовпі), Ф.Олпорт зміг розвинути напрям соціальної фасилітації. Соціальна взаємодія є важливою для людини, оскільки вона є соціальною істотою. Таким чином, колективну поведінку Ф.Олпорт розглядав як наслідок повсякденного життя, а не як вплив або зараження натовпу.

У 1920 р. він описав шість експериментів, де розглядалось, як люди працювали в соціальній ізоляції. У дослідженні порівнювалися результати з тим, як ці особи виконували завдання в групі і як вони виконували наодинці. Вчений виявив, що люди працюють краще, коли перебувають у групі, ніж коли знаходяться в ізоляції. У XII розділі «Соціальної психології» Ф. Олпорт надає визначення натовпу – «це сукупність окремих людей, які відвідують та реагують на якийсь загальний об'єкт, їхні реакції мають прості переважні реакції та супроводжуються сильними емоційними реакціями. ... Натовп відрізняється від групи віч-на-віч тим, що його учасники реагують на якийсь загальний для всіх об'єкт, тоді як члени групи повністю реагують один на одного» (Олпорт, 1924: 292).

Всі фундаментальні, головні реакції, що притаманні натовпу, мають свої рушійні сили в основних індивідуальних реакціях. Тому, пише Ф. Олпорт, «якщо винуватець живий, законослухняні люди відчувають загрозу безпеці свого житла та майна. Тому він повинен бути вбитий» (Олпорт, 1924: 292). Тут вчений заперечує Г. Лебону, який нехтував індивідуальними факторами натовпу. Посилаючись на події Французької революції Ф. Олпорт пише, що не «колективний розум» чи «імпульс натовпу» штурмував Бастилію і гільйотинував десятки аристократів. Це зробив окремий громадянин – людина, яка «в стані ізоляції» протягом багатьох років відчувала ту саму ненависть і плекала ту ж іскру помсти та жадою до свободи, які спалахували в натовпі. Безумовно, члени натовпу піддаються навіюванню, що знаходиться в руках лідера; але пропозиція завжди має бути спрямована на певну переконливу відповідь індивідів. Таким чином, особистість є причиною існування натовпу.

«Ті, хто “приходять насміхатися, залишаються молитися”», – пише Ф. Олпорт, вказуючи на те, що у натовпі емоції можуть як підсилюватися (наприклад, сміх на незрозумілий жарт), так і змінюватися. У натовпі сила збудження зростає геометрично пропорційно кількості присутніх людей, тому публічні оратори не лише мають на меті виробити індивідуальні відповіді, цінні для соціального сприяння; вони приділяють увагу також просторовим факторам. «Якщо попросити розрізнену аудиторію сісти біля передньої частини, це не тільки посилює безпосередній контроль оратора, але й зближує аудиторію досить близько, щоб її експресивна поведінка впливала одна на одну» (Олпорт, 1924: 302).

З точки зору поведінки у натовпі, індивід реагує на стимули, які він насправді отримує від значно більшої кількості людей у натовпі. У нього є ментальні образи – зорові, слухові та кінестичні і це є інструментами соціальної проекції, через яку людина реагує у натовпі. Послідовність наступна:

1) ми реагуємо на загальний об'єкт уваги;

2) ми припускаємо ставлення та переконання, що інші реагують таким же чином, і інтерпретуємо їхні вислови настільки, наскільки це дотичне до власних визначень;

3) наша відповідь посилюється через цю (передбачувану) згоду та підтримку інших (Олпорт, 1924: 307).

Таким чином, враження універсальності експлуатується і комерціалізується як на трибуні, так і в щоденній пресі. ЗМІ використовують схожий механізм впливу, як і у натовпі.

Безумовно аналіз поведінки людини у натовпі неможливий без аналізу моралі і тут Ф. Олпорт, як і його опоненти з теорії навіювання теж досліджує питання відповідальності з точки зору моральної свідомості. У натовпі мораль розвивається через вектор саморефлексії наступним чином:

1) Я міг би зробити те, що я хочу зробити, як член натовпу, тому що ніхто не буде спостерігати за мною, і тому я б уникнув покарання.

2) Навіть якби мене виявили, ніхто не міг би покарати мене, не покаравши всіх. Але покарати всіх було б фізично неможливо.

3) Не здається можливим покарати натовп, тому що це спричинить страждання великої кількості людей. І це несправедливо: це інтереси багатьох, які завжди потрібно захищати.

4) Оскільки весь натовп своїми вчинками показує, що вони хочуть, щоб вчинок був здійснений, він все-таки має бути правим. Така велика кількість людей не могла помилятися.

5) Оскільки так багато людей отримують користь від цього вчинку, то виконати його є громадським обов'язком і праведним вчинком.

«Там, де група боротьби велика і враження універсальності сильне, почуття моральної справедливості підноситься до площини героїчного», – робить висновок Ф. Олпорт (Олпорт, 1924: 313).

В 30-х рр. американські психологи Дж. Доллард та Н. Міллер продовжили дослідження теорії конвергенції та запропонували свою теорію «фрустрації-агресивності», яка стосується внутрішніх чинників, що заважають людині досягти власної мети. У стані фрустрації та агресії можуть перебувати не тільки ті, хто не може забезпечити себе природними потребами (як їжа, житло, нормальні умови життя), але й ті люди, які знаходяться у стані соціальної або політичної невизначеності. Як наслідок, людина стає розгніваною, роздратованою, розчарованою.

Хедлі Кантріл вийшов за межі суспільних рухів, щоб вивчити психологію, яка стоїть за ними. Що спонукає людей слідувати за маловідомим лідером? Що робить соціальне середовище таким, де люди можуть навіюватися? Про що люди думають, коли втрачають себе в якійсь справі, яка здається спостерігачеві дивною чи езотеричною? Кантріл використовує техніку феноменологічного аналізу, щоб розправити клубок ментального контексту та мотивації, що були виявлені в особистості. Він зазначає, що «принципи одних громадських рухів є як правильними, так і неправильними. Одні є жорстокими ілюзіями, які визнають збентежені люди та слідує за лжепророками; інші безкомпромісно будують політику на припущеннях, які є неправдивими. Спираючись на теорію конвергенції у своїй роботі «Психологія соціальних рухів» Х. Кантріл наводить такий приклад: «Дитина, наприклад, може жити в північному місті, де немає кольорових людей. Одного разу, коли вона їде з мамою до сусіднього міста, вона бачить кольорового чоловіка, який керує ліфтом. Вона розпитує матір про цього чоловіка, дізнається, що він «нігр», чує, як вона використовує різні безпідставні прикметники до раси, закликаючи її ніколи не спілкуватися з чорношкірими людьми, тому що вони інші, «не такі, як ми». Якщо дитина прийме цю думку, вона виросте з упередженням, лише мізерно підкріпленими причинами» (Кантріл, 1963: 8). Такі набуті цінності, що спираються на такі «факти» (які отримані внаслідок отримання судження від авторитетних людей), можуть мати певну основу для інформації чи раціоналізації у подальшому житті. Такі «факти» можуть бути суто плітками або чутками. Х. Кантріл продовжує, що дитина може виховуватися на Півдні, мати в будинку «кольорового» слугу та приймати маленького хлопчика слуги як свого найближчого друга дитинства. Але коли вона йде до школи, то виявляє, що кольорових дітей немає, і незабаром батьки починають говорити їй, що вона більше не повинна гратися з маленьким Чарлі, «кольоровим» хлопчиком (Кантріл, 1963: 8).

Окремий розділ своєї роботи Х. Кантріл присвячує питанню лінчування і пише, що набуті цінності починають себе проявляти у дорослому житті не тільки під час протестів, де за теорією конвергенції об'єднуються люди з однаковими установками. Психологічно ці культурні норми відображаються в стандартах суджень, системах відліку та ставленні самих людей до певних ситуацій. Звичайна фраза: «негр повинен зберегти своє місце» для білої людини це, по суті, означає, що «біла людина повинна зберегти своє місце». Кілька повідомлень про розрізнені інтерв'ю, що були зроблені Кантріл з південними мешканцями Америки, яких запитали, що вони думають про «чорношкіре» населення, показали, як ці культурні стандарти відображаються в індивідуальних психічних контекстах. Наприклад, пише Кантріл, якщо в якомусь американському містечку поширюється чутка про майбутнє лінчування чорношкірої людини, то до місця лінчування збираються не всі жителі міста, а лише ті, які схильні взяти участь у насильницьких антисоціальних діях. «Існує майже точна зворотна залежність між щільністю населення в округах чотирнадцяти південних штатів і кількістю самосудів, зафіксованих у цих округах. Негр у південному окрузі з населенням менше 10 000 осіб у шістьдесят разів має більший ризик постраждати від натовпу, ніж негр, який живе у великому південному місті або поблизу нього» (Кантріл, 1963: 91).

Є й витонченіші трактування теорії конвергенції, за якими в натовпи об'єднуються люди, які розділяють провідні соціальні норми у суспільстві. При такому трактуванні чітко проявляється згадана вище тенденція розглядати на одному рівні натовп безчинних осіб та групу людей, які зібралися організовано, щоб висловити протест політичного характеру. З наукової точки зору теорії зараження та конвергенції пропонують надто актуальний підхід до проблеми натовпу, оскільки знімаються питання про інші психологічні механізми та закономірності, що діють усередині натовпу. Ці дві теорії розглядають більше питання про причини появи натовпу і, безумовно, мають свої підтвердження у соціальній та політичній сферах.

Висновки. Щоб зрозуміти внутрішню політику протестів, необхідно застосувати знання, отримані в результаті вивчення психології поведінки. Важливо також визнати, що людина є частиною цього світу природи, а не окремою від нього. Таким чином, вивчення теорії конвергенції охоплює спектр політичної поведінки серед учасників протестів, які здатні проявляти таку поведінку через власні судження, що були отримані у соціумі. Безумовно, ця теорія включає раціональний вибір і розширює діапазон власних інтересів, але в кінцевому підсумку пояснення політичної поведінки вказує на підвищений потенціал

власного виживання кожного учасника колективних дій. Це не просто збіг обставин, а це наслідок ціннісного потенціалу соціального оточення індивіда. За яким він обирає більш комфорту для себе середу для спротиву.

Таким чином, і теорія зараження, і теорія навіювання вказують на те, що вчинки членів натовпу не контролюються раціонально, оскільки процес мислення в натовпі використовується ситуативно та емоційно. В той самий час, мислення індивіда у натовпі набуває форми раціоналізації, витончених фраз, нетерпимості та звинувачень, часто агресивних реакцій, які приховують справжню егоїстичну природу мотивів, що діють. «Боротьба» у розумінні натовпу вимагає з кимось боротися. Обов'язково має бути наявність ворога. Жорстокість дій у натовпі частково пояснюється соціальним сприянням у поєднанні зі зняттям індивідуальної відповідальності. Мораль та самообмеження набуваються через схвалення або несхвалення суспільства. У кульмінації збудження і гніву індивід замінює суспільство натовпом, в якому він перебуває. Якщо агресія як вчинок набуває загального суспільного схвалення, дії натовпу вважаються морально необхідними та правильними. Звідси формується групове або національне розуміння «героїзму» або «не-героїзму», яке зафреймовано за принципом стосунків з сусідами, рідними, колегами тощо. Можна сказати, що протестна поведінка є функцією взаємодії між вихованням/оточенням та природою колективної дії, а еволюція такої поведінки призводить до певної адаптації політичних інститутів, як адаптації до здібностей та потреб самого індивіда.

Бібліографічний список:

1. Peterson S., Somit A. (2011). *Biology and politics: the cutting edge*. UK; Emerald Group Publishing. 264 p.
2. Allport F.G. (1924). *Social psychology*. Boston: Houghton Mifflin. 453 p.
3. Cantril H. (1963). *The Psychology of Social Movements*. N.Y.: J.Wiley and Sons. 274 p.
4. Cantril H. (1967). *The Human Dimension: Experiences in Policy Research*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press. 202 p.
5. Holland E. (2012). Global cosmopolitanism and nomad citizenship. *After cosmopolitanism*. Routledge, P. 159-175.
6. Tarde G. (1901). *L'opinion et la foule*, Alcan, Paris. 226 p.
7. Turner, Ralph, and Lewis M. Killian. (1993). *Collective Behavior*. 4th ed. Englewood Cliffs, N. J., Prentice Hall. 414 p.
8. Канетті Е. (2012). Маса та влада. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://gtmarket.ru/library/basis/5454/5455> (дата: 12.01.2022).
9. Лебон Г. (2021). Психологія народів і мас (вибране). 33 с.
10. Тард Г. (2016). Злочинець та натовп. 432 с.

References:

1. Peterson S., Somit A. (2011). *Biology and politics: the cutting edge*. UK; Emerald Group Publishing. 264 p.
2. Allport F.G. (1924). *Social psychology*. Boston: Houghton Mifflin. 453 p.
3. Cantril H. (1963). *The Psychology of Social Movements*. N.Y.: J.Wiley and Sons. 274 p.
4. Cantril H. (1967). *The Human Dimension: Experiences in Policy Research*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press. 202 p.
5. Holland E. (2012). Global cosmopolitanism and nomad citizenship. *After cosmopolitanism*. Routledge, P. 159-175.
6. Tarde G. (1901). *L'opinion et la foule*, Alcan, Paris. 226 p.
7. Turner, Ralph, and Lewis M. Killian. (1993). *Collective Behavior*. 4th ed. Englewood Cliffs, N. J., Prentice Hall. 414 p.
8. Kanetti E. (2012). Маса та влада. Elektronnij resurs. Rezhim dostupu: <https://gtmarket.ru/library/basis/5454/5455> (data: 12.01.2022).
9. Lebon G. (2021). Psihologiya narodiv i mas (vibrane). 33.s.
10. Tard G. (2016). Zlochinec' ta natovp. 432 s.

DOI 10.31558/2617-0248.2022.7.2

УДК 32:325.3 (351)

**ПОЛІМОРФІЗАЦІЯ ПОЛІТИЧНОГО ПРОСТОРУ:
СТРУКТУРНИЙ АНАЛІЗ СИСТЕМ**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3575-3139>**Узун Ю. В., д. політ. н., доцент Одеського національного університету імені І. І. Мечникова**

В статті представлено дослідження процесу поліморфізації політичного простору обумовленої ускладненням структур та відносин різнорівневих територіально-політичних систем (ТПС) внаслідок глобального тренду політики децентралізації національних утворень, адаптації територіально-політичних систем субнаціонального рівня до стандартів, які висувають наднаціональні системи подібні ЄС, як і практики асиметричного багаторівневого управління та поліцентричного врядування. Зазначено, що просторова революція в теоретико-методологічних підходах кінця 60-х років ХХ ст. продемонструвала актуальність науково-теоретичного обґрунтування конструювання політичного простору в умовах глобалізації, регіоналізації та детериторіалізації політичних відносин. З одного боку, базовий концепт територіально-політичного процесу – «територіальне володіння» був трансформований на концепт «просторового розвитку та планування», що підтвердило тенденцію розмежування територіальних та політичних процесів в тому числі через утворення глобального політико-інформаційного простору та електронних політичних технологій. З другого боку, розвиток складної територіально-політичної системи ЄС продемонстрував можливості втілення ідей реконструкції великих просторів, модель реалізації стратегії просторового розвитку в умовах детериторіалізації політичного процесу та децентралізації територіально-політичних систем. Процес реконструкції політичного простору супроводжується формуванням нових політичних акторів, інституціоналізацією їх як територіально-політичних систем, реструктуризацією національних систем, розвитком регіону як модульної одиниці реструктуризації ТПС.

Ключові слова: територіальна політика, політичний простір, політичний процес, децентралізація, поліморфізм систем, структури, територіально-політичні системи.

Uzun Y.V. Polymorphization of the political space: structural analysis of systems

The relevance of the study of the process of polymorphism of the political space is due to the complication of structures and relations of multi-level territorial and political systems (TPS) as a result of the global policy trend of decentralization of national entities, an adaptation of territorial and political systems of the sub-national level to the standards put forward by supranational systems similar to the EU, as well as the practice of asymmetric multi-level management and polycentric governance. Spatial revolution in theoretical and methodological approaches of the late 60s of the 20th century. demonstrated the rejection of methodological nationalism and the relevance of the scientific and theoretical justification of the construction of political space in the conditions of globalization, regionalization, and deterritorialization of political relations. On the one hand, the basic concept of the territorial and political process – "territorial ownership" was transformed into the concept of "spatial development and planning", which confirmed the tendency to distinguish territorial and political processes, including through the formation of a global political and informational space and electronic political technologies. From the second dock, the development of the complex territorial-political system of the EU demonstrated the implementation of the ideas of the reconstruction of large spaces, the model of the implementation of the spatial development strategy in the conditions of the deterritorialization of the political process and the decentralization of territorial-political systems. The process of reconstruction of the political space is accompanied by the formation of new political actors, their institutionalization as territorial and political systems, the restructuring of national systems, and the development of the region as a modular unit of the restructuring of the TPS.

Keywords: territorial policy, political space, political process, decentralization, polymorphism of systems, structures, territorial-political systems.

Актуальність дослідження процесу поліморфізації політичного простору обумовлена ускладненням структур та відносин різнорівневих територіально-політичних систем (ТПС) внаслідок глобального тренду політики децентралізації національних утворень, адаптації ТПС субнаціонального рівня до стандартів, які висувають наднаціональні системи подібні ЄС, як і практики асиметричного багаторівневого управління та поліцентричного врядування.

Просторова революція в теоретико-методологічних підходах кінця 60-х років XX ст. продемонструвала актуальність науково-теоретичного обґрунтування конструювання політичного простору в умовах глобалізації, регіоналізації та детериторіалізації політичних відносин. З одного боку, базовий концепт територіально-політичного процесу – «територіальне володіння» був трансформований на концепт «просторового розвитку та планування», що підтвердило тенденцію розмежування територіальних та політичних процесів в тому числі через утворення глобального політико-інформаційного простору та електронних політичних технологій. З другого боку, розвиток складної територіально-політичної системи ЄС продемонстрував втілення ідей реконструкції великих просторів, модель реалізації стратегії просторового розвитку в умовах детериторіалізації політичного процесу та децентралізації ТПС.

Процес реконструкції політичного простору супроводжується формуванням нових політичних акторів, інституціоналізацією їх як ТПС, реструктуризацією національних систем, розвитком регіону як модульної одиниці реструктуризації. Академічним завданням, який впливає на *мету* цього дослідження є аналіз поліморфізації політичного простору та підходів щодо визначення основних змін в структурах ТПС.

Теоретичний аналіз понять «простір», «територія», «місце», «територіалізація простору» відбувалася в межах міждисциплінарного аналізу на основі методологічних підходів та наукових концепцій другої половини XX – початку XXI ст. [с. 19–66]. З середини XX ст. ключовими процесами були представлені *долання простору та виробництво простору*. В концепціях школи «просторового аналізу» (Ф. Шеффер, В. Айзард, Д. Гарві, У. Тоблер) та «регіонального аналізу» (М. Баранський, І. Масергойз, А. Синявський, Я. Машбиць) з акцентом на скалоцентризм поняття «територія» визначали як тотожне поняттю «місце», але в значенні «знеособленого», інкорпорованого державою об'єкта.

Західна школа сприйняла триєдність функціоналістських концепцій Р. Гартшорна, С. Джонса, Ж. Готтмана, орієнтованих на аналіз співвідношення доцентрових та відцентрових сил в державах та їх союзах. Простір досліджувався в контексті діалектики рухів: просторової диференціації світу і циркуляції в просторі. Категоріями аналізу стали: регіон, перехрестя, вузли циркуляції, мегаполіс (Л. Мамфорд, Ж. Готтман). Поняття «політичний простір» розглядалося як більш об'ємне ніж «територія», що акумулює «образи місця», мобілізує спільноту, а «циркуляція» – як творення «територіальності політичного». В схемах глобальної політичної просторової диференціації (А. Страуса, С. Коена) були впроваджені категорії: «глобальне уніполе», «геостратегічні сфери», «геополітичні регіони», «дисконтинентальні пояси», «субнаціональні ворота», «інтерстратегічні сфери», «інтрагеополітичні регіони». Поняття «місце» уособлювало архаїку, розглядалося як залежне від прогресивного «простору», зводилося до «розміщення». «Регіональні» та «електоральні дослідження» А. Зігфріда, Дж. Прескотта, Р. Джонстона, С. Рокана, дослідження в межах світ-системного підходу І. Валлерстайна, Ф. Броделя, А. Франка, Дж. Модельскі, категоріями аналізу визначали: світ-економіку, світ-імперію, панівне місто, суперскладності, регіональні системи політич., регіональні макрополітії, суперструктури, акефальні політичні міні-системи. Політичні системи як об'єкт аналізу були представлені Д. Істоном, П. Тейлором; системи соціального порядку та дії – Т. Парсонсом; відносини системи та структур в теорії структурації Е. Гіденса, в працях Б. Андерсона, Б. Верлена [9].

«Просторова революція» 1967 р. повернула суб'єкта в процеси диференціації ТПС як детермінованих соціальною дією та когнітивним переосмисленням. Відбулась відмова від «методологічного націоналізму» в прагненні деконструкції ієрархічних систем. Простір досліджувався як соціально-конструйований. Ключовим об'єктом аналізу стало «місце». Основу трансформації склав постмодерний дискурс: М. Фуко, Ж. Бодріяр, Ф. Гватарі, Ж. Дерріда. Сформувалися дискурси щодо: зв'язку стратегії-географії-ідеології (І. Лакост, П. Гулд, Б. Беррі); когнітивних комплексів простору та методології критичної (Дж. О'Тоал, С. Делбі) та внутрішньої геополітики (І. Лакост, М. Фуше), а згодом їх критика з боку соціального конструктивізму (Ф. Кратчвіл, О. Вендт, Дж. Реггі). Концепція просторової «гетеротопії» витіснила часову парадигму досліджень (М. Фуко). Ідеї конструювання простору та територіально-політичних систем отримали розвиток у Ж. Леві, К. Раффестіна. Виникли концепції: зміни якості суверенітету (К. Волтц, І. Дудачек), кінця території (Б. Баді), їх критика в працях С. Жижека, К. Хейя. Об'єктом аналізу Е. Кейсі, Р. Сека, Дж. Егню, І-Ф. Туана стало співвідношення місця-простору-територіальності [8, с. 19–66]. Концептуалізація понять «територія», «простір», «місце» здійснювалася в роботах В. Вахштайна, І. Прохоренко, Б. Родмана, І. Семененко, Р. Туровського, Б. Яценко, С. Коч. Визначення поняття «політичний простір» як категорії політичного дискурсу представлено в працях П. Бурдьє, К. Раффестіна, А. Рьомелле, Р. Туровського, С. Сассен, Є. Хана. Критерії диференціації простору соціальної взаємодії в контексті аналізу сукупностей різнорівневих територіальних соціально-економічних систем (ТСЕС), територіально-суспільних систем (ТСС), територіально-політичних систем (ТПС) та геополітичних систем (ГПС) з іманентними їм структурними відносинами досліджувалися Є. Алаєвим, Б. Хорєвим, П. Баклановим, Г. Підгрушним, Т. Субботіною, А. Чістобаєвим, О. Шаблієм.

Диференціація та структурування політичного простору має історію від початку формування ранніх територіально-політичних утворень анклавного типу (протодержавних утворень, міст-полісів, або ранньокласових держав) до сучасної ситуації існування глобального політичного простору відкритого

типу, де територіальний чинник є не основою існування політичної системи, а інструментом її структурування (ієрархізації, деієрархізації).

Розробляючи концепцію територіальних систем франко-швейцарський дослідник К. Раффестін в роботі «Для географії влади» показав процес територіалізації, як привласнення простору [13]. Згідно Раффестіну територія утворюється з простору внаслідок дії акторів. В цій дії – конкретний або абстрактний актор *територіалізує* простір (через його репрезентацію), перетворює його в плацдарм. Раффестін посилається на концепт А. Лефевра «*виробництво простору*», вважаючи, що Лефевр найкраще виражає механізм перетворення простору в територію через його модифікацію мережами доріг, каналів, залізничних шляхів, банківських мереж та інше [5]. Особливість концепції Раффестіна в тому, що він розглядає *процес формування територіальної системи як процес політичний*: процес визначення цілі, проектування простору розглядається як інструмент влади, оскільки створення уявлення – це вже привласнення, утримання, контроль. Актор, який проектує, реалізує об'єктивацію простору і представлений простір стає відношенням. Репрезентація забезпечує постановку сцени, організацію проекції влади. Таке бачення політичного процесу, який формує територіальність, збігається з положеннями Е. Соджа про сіноїкізм як політизований процес, в якому окремі особи або групи займають точки в просторі і розподіляються за випадковими, регулярними або концентрованими шаблонами заданої структурної гри [15].

Дистанція влади, яка розуміється в просторових і часових термінах, стосується взаємодії учасників системи координат і дозволяє фіксувати скупчення, вузли, функціональну, структурну та ієрархічну диференціацію як *впорядкування простору*. Ці ієрархічно організовані системи осередків, вузлів і мереж забезпечують контроль над тим, що можна розподіляти або володіти; дозволяють встановлювати і підтримувати один або кілька Порядків; дозволяють домогтися інтеграції та згуртованості територій. Ці системи складають оболонку, в якій виникають владні відносини. Відтак, «образ – це форма, яку приймає структура, якою управляє система цілей та дій носіїв влади (домінуючих акторів)» [13]. Раффестін пропонує координатну тривимірну типологію територіальних систем, яка підсумовує *виробництво територій*, що відбувається постійно, а інерція утворює силове поле (скупчення енергій, інформації, ін.) [13, с. 206].

Територіальна система постає і продуктом, і засобом виробництва. Як засіб вона позначає територію, територіальну організацію владних відносин, а як продукт – кристалізує енергію і інформацію, структуровану кодами, які можна розшифрувати через вигоди і витрати, акторів організованого Порядку. Виникнення осередку (сітки, клітинки) є свідченням накопичення сили або влади [13, с. 199]. Територіальна сітка є проекцією системи меж або функціоналізованих кордонів, і при цьому розмежування фіксує ізоляцію або прояви сили в певній галузі. Сітка може включати рівні, які визначаються функціями, і залежно від важливості і характеру функцій дослідник фіксує стан централізації чи децентралізації системи. Ускладнені *сітки як образ влади домінуючих акторів*, містять і сітки, і імплантації точок, що володіють просторово-часовою оболонкою. Ці елементи знаходяться під впливом мереж зв'язку, і мережеві зміни призводять до змін у соціальній базі груп. Розмір мережі не буває випадковим: він кристалізує групу факторів фізичних та соціальних. Мережі політичного походження, на думку Раффестіна, є більш стабільними та їх межі наслідуються, в той час, як економічні – є динамічними. Перші зафіксовані де-юре, другі – де-факто.

Відтак, маємо справу з просторовою організацією політичного життя суспільства, територіальними поєднаннями політичних сил у їхній зумовленості поєднаннями багатоманітними чинниками. Форма, яку створює структура задається системою цілей та дій носіїв влади, трансформується постійно. Територіальні властивості системи (опорні точки, анклав, екслав, коридори, дисперсна точкова основа, компактна масивна) стають ресурсами для розвитку політичної системи та її структур.

Територіальність постає засобом реалізації політичних інтересів, що прагнуть втілення, визнання, унормування, стабілізації («заморожування структури – того, що описано С. Ліпсетом та Ст. Рокканом, як процес соціально-політичного розмежування в просторі реалізації політичних відносин). В концепції соціально-політичних розмежувань (*cleavages*) Ліпсета-Роккана процес «*територіалізації*» розгортається «знизу-доверху», оскільки базові соціально-політичні ідентичності виникають внаслідок природного розвитку суспільства [12]. Структурованою надбудовою постають *позиції* – політичні актори, що прагнуть визнання та статусу, та *інститути*. Вони формуються в процесі усвідомлення та артикуляції політичних інтересів представниками соціальних груп та на основі широкої соціальної бази. Ці політичні інтереси актуалізуються в умовах знакових подій, які потребують оновлення між-інституційних відносин і виражаються як прагнення до централізації або децентралізації, стандартизації або дерегуляції, перерозподілу прав, ресурсів, можливостей, тощо. Відповідно до концепції Ліпсета-Роккана, інституційні пороги (участі в політиці та реалізації влади) можуть посилювати інституціоналізацію розмежувань чи перешкоджати їй, обумовлювати поглиблення структурних соціально-політичних розмежувань. Цими порогами є: *пори́г легітимації*, що характеризує конвенційність інструментів, за допомогою яких держава вирішує політичні конфлікти; *пори́г включення*, що вказує на ефективність та рівність політичних та громадянських прав у різноманітних групах щодо застосування інструментів впливу на прийняття владних рішень, визначає права опозиційних політичних сил, механізм їхнього доступу до державної влади; *пори́г представництва*, який визначає можливості прямої участі або релевантність механізму представницької участі в реалізації влади на всіх

рівнях її реалізації; *пори́г мажоритарного правління*, який визначає, чи існують в системі механізми стримувань і противаг, чи може партія здійснити структурні зміни в політичній системі.

Поглиблює цю схему соціально-політичних розмежувань німецька дослідниця А. Рьомелле, яка вказує, що поняття «розмежування» містить компоненти двох видів конфліктів: 1) *структурних* (розділювальна диференціація, що існує між групами, усвідомлення диференціації та асиметрична організація захисту групових ідентичностей і цілей) та 2) *сутнісних* (соціальні конфлікти, що відображають традиційні поділи стратифікації, та політичні, які визначаються як розмежування в ідейно-політичних поглядах та моделях поведінки з реалізації установок) [14].

Розмежування через структурний та сутнісний конфлікти обмежують *входження* в політичну систему, яку за концепцією Д. Істона формують структури інститутів, які втілюють умовний Порядок, що розвивається під впливом «вхідних запитів» та зберігається відносно стійким за умов внутрішньої здатності інституцій вирішувати конфлікти та збалансовувати інтереси, що і демонструє система на її «виході», як ефективні рішення та дії влади [11]. Утворюваний Порядок системи втілюється в просторі політичних відносин як структурована та територіалізована система, межі якої проявляються як межі легітимного порядку та територіального верховенства. Ця територіалізація виражається в історичній динаміці територіально-політичних утворень різного статусу (держав, залежних територій, що мають власні інтереси «на вході»). Таку територіалізацію демонструють історико-територіальні масиви: етнополітичні системи, протодержавні та державні утворення, династичні володіння, цивілізаційні комплекси, універсальні комплексні угруповання країн (регіони різного масштабу, та функціональної спрямованості).

Змінність хронотопів, відома, наприклад, як «геополітична циклічність» або зміна «великих циклів в історії», розроблювана М. Кондратьєвим, Дж. Модельскі, Т. Девезасом, У. Томпсоном, П. Тейлором, демонструє послідовну зміну геополітичних порядків, як структурованих та унормованих системних утворень різного масштабу. Глобальний процес такого геополітичного системоутворення визначається П. Тейлором як «перша конкурентна епоха», або у вітчизняній літературі як Вестфальська геополітична епоха (1647–1815 рр.). Характерною її ознакою є територіалізація, активний процес привласнення (окупації), процес конкурентної боротьби національних держав за територіальний простір. Територіальним втіленням інкорпорації захоплених територій стала імперська система територіального володіння з характерним принципом «ієрархізації порядку» в утворюваних імперських системах. В наступні геополітичні епохи, які мали специфіку конкурентної боротьби та легітимації Порядку, такі як Віденська (1815–1919) та Версальська (1919–1945), підтримуваний Порядок будувався на основі визнання територіального верховенства держави як територіально-політичної системи з такими морфологічними характеристиками: «компактна система територіального володіння» (була характерна, наприклад, Російській, Османській імперіям), «анклавна (закрита на ключ) система територіального володіння» (була притаманна Китайським імперіям), «територіально розрізнена система володіння» (характерна Британській, Французькій, Німецькій імперіям). Класична геополітика виходила з географічної, і перш за все, територіальної детермінованості політичних систем, пов'язуючи їх розвиток з розвитком державної присутності на віддалених територіях, оскільки держава сприймалася як «біогеографічний організм», укорінений в ґрунті. Держава втілювала власну могутність та політичну цілісність шляхом поширення єдиної ідеології на привласнених територіях, а також, адміністративної, культурної, та інших форм присутності в межах розширеного геокультурного ландшафту. Теоретичні стандарти примордіалізму та органіцизму втілювалися в цих процесах під протекцією націоналістичної гегемонії в упорядкуванні та контролі всього політичного. Імперські метрополії опікувалися проблемами кратнополітики (за Р. Челленом) – політики орієнтованої на організацію влади, та забезпечення соціально-політичної лояльності в привласнених територіях.

Новий геополітичний порядок Потсдамської епохи продемонстрував можливості зміни ієрархічної логіки конструювання глобальних та макрорегіональних територіально-політичних систем. Міжнародні актори проголосили мету деколонізації, деієрархізації глобалізованих політичних систем. Були застосовані інструменти детериторіалізації, ефективність яких обґрунтовувала школа постмодерністів. Концепт «територіального володіння» був замінений концептом «просторового розвитку», що обумовило твердження в концептуально-теоретичному полі поняття «простір».

Тепер, замість володіння територією та ресурсами, які пов'язувалися з нею, геополітичні актори, створюючи проекти присутності, використовували поняття «простір». Створюючи такі проекти, актори геополітики реалізували *об'єктивацію простору* і представлені *простори* ставали *відносинами влади*, репрезентація яких забезпечує постановку сцени та організацію проекції влади. Цей процес детериторіалізації подібно процесу формування територіальних систем є *політичним процесом*, передбачає визначення мети, інструментів її реалізації. Акторами детериторіалізації виступають субрегіональні та макрорегіональні наднаціональні організації, міждержавні транснаціональні єврони (єврорегіони, метрополії), і самі держави, які «виводять» інструменти реалізації національної мети (наприклад, національні вибори) за межі державних кордонів, поширюючи простір власної політичної присутності. Політичний простір формується поверх державних кордонів. Прикладом такої політики, сьогодні, виступає діаспоральна політика, коли держави використовують діаспоральні споріднені групи для отримання необхідного політичного результату в контексті виборів національних, як лобістські структури, як агентів впливу, як соціальну основу політичного, а іноді

і геополітичного впливу. В такому разі політичний простір постає дисперсним, мережевим, повторює морфологію розселення певних груп (етнічних чи національних меншин), політика метрополії стає орієнтованою на мережу, з утвореними в ній вузлами та лініями впливу. Сьогодні відомо, що ряд держав активно використовують діаспоральну політику (Хорватія, Туреччина, Угорщина, Польща, Болгарія, Албанія, та інші) для забезпечення позатериторіальної гео економічної, геополітичної, політичної присутності та лобіювання [4, с. 251–295]. Проте, ця позатериторіальна присутність, що не характеризується прямим фактом територіального володіння, насправді реалізується територіально, але не інститутами держави, а недержавними акторами (неурядовими організаціями, фондами, тощо) [4, с. 266].

В геополітиці, де позначення такого роду простору присутності приділяється значна увага, прийнято розрізняти поняття «ендемичний простір», «тотальний», «метапростір», «геополітичний» та «прикордонний», «перехресний», простори, за класифікацією К. Плешакова [6, с. 32]. Якщо *ендемичний простір* контролюється державою і цей факт визнається усіма акторами геополітичної системи, то категорія «*тотальний простір*» окреслює національний простір, який може бути ширшим за «ендемичний» і не передбачає однозначного визнання. *Прикордонним простором*, при цьому, називається територія, яка знаходиться під контролем держави, але недостатньо освоєна, що можуть демонструвати відцентрові настрої та нелояльність до центру, і да політична приналежність розглядається як ситуативна. Виразний оспорюваний статус характерний для *перехресного простору*. В той же час, *метапростір* розглядається як об'єкт одночасного освоєння декількома державами. Значним просторовим ефектом позначається в геополітиці місце розгортання просторової присутності – геополітична точка, яка, як правило, має спеціальний статус: від спеціального адміністративного до спеціального символічного.

Відтак, конструювання в (geo)політичному просторі територіально-політичних утворень, територіально-політичних структур та систем передбачає політично спрямовану діяльність акторів з метою реалізації їх (geo)політичних або (geo)економічних цілей. Об'єктивовані суб'єктивною діяльністю *територіально-політичні утворення* (ТПУ) мають різний масштаб та статус. Під ТПУ прийнято розуміти одиницю політико-географічного простору. Традиційно їх розрізняють за наявністю політичного визнання та віддзеркалення на картах. Вирізняють: 1) *держави*; 2) *країни*; 3) *залежні країни та території*. Останній тип ТПУ може проявляти політичну волю, претендувати на реалізацію самовизначення, але залишається об'єктом геополітичного чи адміністративного контролю. Підтримка геополітичної присутності використовується сьогодні рядом колишніх метрополій і проявляється як «гетеротопія європейського простору»: відносини протекторату, співдружності, інкорпорованої чи неінкорпорованої території, віддалених зовнішніх регіонів, заморських країн та територій, асоційованого членства тощо [8, с. 200–220].

В історії кількість державних утворень постійно змінювалася: 21 – станом на 1776 р., 53 – станом на 1917 р., 51 – станом на кінець 1945 р., 60 – станом на 1960 р., 185 – станом на 1999 р., і до 194 – станом 2011 р. [1; 17]. В 1949 р. ООН виокремлювали 7 типів ТПУ [18]: 1) держави-засновниці ООН; 2) держави-засновниці ООН, які святкують їх незалежність після утворення ООН; 3) держави, які не є членами ООН; 4) території, адміністровані під мандатом Ліги Націй; 5) держави у спеціальних торгових відносинах з державами-членами ООН; 6) території, які від 1949 р. були під системою опіки ООН; 7) сьому групу територіально-політичних утворень складали «інші залежні території» [18; 8, с. 110].

Станом на 2021 р. ООН виокремлює 4 типи ТПУ: 1) держави-члени ООН (193 держави); 2) держави, що не є членами ООН (Ватикан; Палестина з 2012 р.); 3) держави «спостерігачі» при ООН (Ватикан; Палестина з 2012 р.); 4) несамоврядні території, до числа яких відносять Французьку Полінезію, Нову Каледонію, контрольовані Францією; Гібралтар, Бермудські острови, Британські Віргінські острови та інші території, контрольовані Великобританією; Гуам, Американські Самоа та Віргінські острови, контрольовані США [16; 17].

На відміну від ТПУ *територіально-політичні системи* (ТПС) розглядаються як комплексні багаторівневі утворення. Сьогодні таке розділення стає менш релевантним або, навіть, застарілим, особливо, коли держави Європи пройшли шлях інтеграції під гаслом конструювання «Європи регіонів», втілюючи стандарти демократії на всіх рівнях свого регіонального поділу, принципи деволюції та децентралізації. Постмодерна логіка представляє державу не як доцентрове ієрархізоване ТПУ, а як інструмент організації та підтримки внутрішньо-національних зв'язків в деієрархізованому просторі політичних відносин, концептуалізованих як «багаторівневе управління» та «поліцентричне врядування».

В сучасному аналізі також використовується поняття «*територіально-політична організація суспільства*» (ТПОС), що включає в себе в просторові аспекти політичної діяльності і її результати – утворену ТПС. Виходячи з того, що термін «територіальна організація» передбачає як процес, діяльність, так і її результат, то ТПС постає в двох варіантах: 1) ТПС де-юре, що функціонують у визначених кордонах, тобто, це держави, їх союзні організації, зони з спеціальним статусом, виборчі округи, громади, тощо, та 2) ТПС де-факто, що характеризуються об'єктивним існуванням в кордонах, які не співпадають з встановленими, тобто це ТПС, які не отримали визнання [3, с. 290–291]. Крім того, визначають ранги ТПС, характеризовані різним просторовим охопленням, соціально-політичними властивостями та функціями, де ТПС базового рівня – це політико-географічне місце, мінімальний просторовий носій політико-географічних відмінностей [2]. «Місце» як елементарну складову ТПС концептуалізують як «*місцезорозвиток*» (П. Савицький), «*ландшафт, що годує*» (Л. Гумільов). Кожен із рівнів виконує політичні функції та формує відносини в ТПС де-юре і де-факто,

зберігає власні кордони і «чим більшою мірою збігаються ТПС де-факто і де-юре, тим більшою керованістю володіє політична система в територіальному плані. На практиці ці системи поєднуються не повністю, переважно на нижчих системах ієрархії» [3, с. 290, 297]. Р. Туровський зазначає, що «визначення ТПС, що існують в політичній географії, для політології є недостатньо операціональними» [7, с. 32]. ТПС в вузькому розумінні розглядається як різновид не стільки політичної, скільки територіальної системи, в якій системоутворюючими є територіальні відносини між елементами будь-якої природи, тоді як політичні відносини утворюють розширений предмет. Тому, передбачається визнання ТПС двох типів: 1) ТПС в широкому сенсі (I типу) як система, яка формується як об'єктивно взаємопов'язані поєднання елементів політичної сфери, що функціонують на певній території [3, с. 234]. Тут розглядається ядро політичної системи, географічні кордони якої є похідними від поширення політичних відносин [7, с. 35]; 2) ТПС у вузькому сенсі (II типу) охоплює регіональні політичні відносини в географічному вираженні, їх територіальну структуру і динаміку. Дослідження зосереджується на аналізі ареалів і вузлів, точок зростання, силових полів, просторовому дрейфі і дифузії політичних явищ.

Також, ієрархічна система територіально-політичного поділу представляється як багаторівнева, що включає: *національний та транснаціональний рівні*. Перший – будується від первинного географічного місця або самоврядної одиниці (IV ранг – комуна, громада) до локальної системи географічних місць або політико-адміністративної одиниці (III ранг – район, повіт), далі до географічного району, або політико-адміністративної одиниці (II ранг – регіон, воєводство), і далі до останнього вищого рангу національного рівня – політико-географічної системи, або політико-адміністративної одиниці (I ранг – держава). *Транснаціональний рівень* політичних відносин передбачає формування ТПС як надсистеми, що включає держави та їх союзи, які існують як традиційні територіалізовані, так і сучасні детериторіалізовані системи. В обох випадках є два різновиди політико-географічних утворень: ТПС – де-юре, ТПС – де-факто [10]. При цьому, ТПС можна аналізувати в діахронії, аналізуючи зв'язок реліктових та сучасних ТПС, або в синхронії, аналізуючи ТПС, як специфічні системи, що співіснують одночасно, та в асинхронії, де акцент дослідження буде зроблено на крос-темпоральних особливостях формування та розвитку структурних елементів утворюваної системи.

Основу концепції ТПС становить положення, що базова одиниця – «місце» є «осередком політосфери, полем розгортання суспільних процесів... при цьому, суспільні і політичні дієві утворення (громади, організації, церква, політичні партії, ін.) впливають на формування уявлень про стан справ на даній території чи в країні» [10, с. 69].

В той же час, уявлення та когнітивні осмислення територіальної реальності впливають на процеси конструювання політичного простору. Політичний простір формується як результат об'єктивації політичної ідеї, яка знаходить втілення як об'єктивна територіалізована або віртуальна реальність. Територіалізація уявного простору (певної метаідеї – наприклад, ідеї «Європи регіонів») постає процесом впровадження політичної концепції, де місце та територія є категоріями структурування ТПС, охоплених ідеєю політичної консолідації. Суб'єкти політичної дії в процесі формування політичної реальності «привласнюють» територіальний простір в результаті «битви когнітивних карт» (наприклад, «когнітивних карт» прихильників ідеї «Європи націй» та «Європи регіонів») та репрезентації їх інтересів. В подальшому, саме «місце» фокусує політичний процес, наприклад, процес децентралізації. Територія постає системою місць, регулярною структурою, що забезпечує процеси життєдіяльності суспільства. Територіальна політика постає цілеспрямованим впорядкуванням системи регулярних структур з метою їх консолідації. Остання відбувається в просторово-часовому вимірах, проявляється в континуально-мережевих структурах, організованих на рівнях та між рівнями ТПС, демонструє співіснування, напластування мережових та ієрархізованих систем. «Місце», як мінімальний носій політичних та територіальних особливостей виступає як безперервний та вкрай політизований процес розвитку. Змістовна двовимірність «місця» проявляється в значеннях місця як «локусу» – простору, що має межі, та «топосу» як місця нескінченного розгортання смислів, що обумовлює процес самовизначення, розвитку в просторах соціальних, культурних та політичних відносин.

Так, дизайн складної ТПС ЄС будувався з метою реструктуризації територій національного розвитку та простору громадської участі як втілення стратегії підвищення конкурентоздатності регіонів, що і обумовило розвиток їх суб'єктності в подальшому. Обґрунтування регіону як модульної одиниці просторової взаємодії в контексті реалізації стратегії просторового планування, долання моделі суверенної держави для вирішення проблем розвитку Європи було представлено в програмах А. Спінеллі, Е. Россі, Р. Шумана, Ж. Монне, що стали основою конструювання мережових систем та поліморфних територіальних одиниць, де регіон демонструє якості обох як гетеротопія. З 40-років XX ст. територіальна політика ЄС набула характеру стратегічної програми просторового розвитку з метою створення ефективної політико-економічної системи, зберігаючи компроміс проєктів єдності (наднаціональної та міжурядової). Принципи багаторівневого управління та поліцентричного врядування впроваджувалися як умова ефективного економічного розвитку. Завдання деієрархізації, деєтатизації ТПС та *детериторіалізації* політичного процесу обумовили впровадження *децентралізації*, інструментами реалізації якої є *деконцентрація*, *дерегуляція*, *деволюція*, *делегування*, що в комплексі 4D продемонстрували варіативність реформ та впроваджених практик

багаторівневого управління, асиметричного управління, гібридизацію в моделях місцевого самоврядування, які традиційно визначаються як результат впливу правових сімей, теорій муніципального права, теорій суверенітету.

Процеси децентралізації в державах Європи з різними традиціями центр-периферійних відносин, проявляються в різних моделях організації ТПС: централізований та асиметричний федералізм, квазіфедералізм або фуеролістичний регіоналізм; деволюційна, полуміфедеральна, нефедеральна автономія; федеративна автономія. Різноманітність моделей в ЄС демонструють симетрії та асиметрії в нормативно-правовому закріпленні статусів та повноважень регіонів держав, а також в конституційних визначеннях складу ТПС держав [8, с. 200–220]. Так, сучасні унітарні держави демонструють більший рівень децентралізації, ніж федеральні. Аналіз індексів локальної, регіональної автономії, індексів децентралізації та податкової влади субнаціональних урядів вказують на те, що унітарні держави мають більшу автономію на місцях ніж федеративні. Наприклад, індекси локальної автономії у федеральних Німеччині та Австрії є нижчими ніж індекси в унітарних складних Італії, Фінляндії та Данії, а також нижчим ніж в унітарних простих Польщі та Швеції. При цьому, наприклад, в Австрії та Бельгії індекс локальної автономії є навіть нижчим ніж в усіх вище перелічених державах. Якщо порівнювати держави ЄС за регіональним індексом, то найвищі показники регіональної автономії виявляються у Німеччині, але за нею друге місце має Іспанія, потім Бельгія та Італія. Автономізм як «податкова влада субнаціональних рівнів» демонструє, що показники Данії, Фінляндії, Франції, Швеції, Іспанії є вищими, наприклад, ніж показники Австрії та Бельгії [8, с. 208–213, 363–367].

Просторовий поліморфізм в ЄС та державах ЄС постає як репрезентація логік носіїв політичних інтересів. Морфологічна структура простору ЄС в процесі оформлення політичної системи є багатокомпонентною, асиметричною, але процес реформування територіально-політичної основи спрямований на створення уніфікованої системи, де регіон має самостійну цінність. Новий регіоналізм, на відміну від «старого», який формувався в умовах біполярності під контролем наддержав і досліджувався в системній концепції М. Каплана та неофункціоналістському підході Б. Хеттне, Ф. Соєрбаума, Е. Хааса, є версією багатополарності і формується за автономістською логікою набуття суб'єктності «знизу», обумовлює ускладнення морфологічних структур за рахунок спонтанного росту нових акторів політичних відносин. Це пояснює формування різних контекстів поняття «регіон ЄС», який представлено як наднаціональний рівень (ЄС, Вишеградська група), субнаціональний рівень (статистичні регіони, регіони), транснаціональний рівень (євро регіони).

Процес узгодження критеріїв виокремлення регіонів відбувається як впровадження системи регіонального вимірювання в ЄС: за кількістю населення – класифікація (NUTS); за стандартом територіального поділу; за індексом регіональної автономії; за індексом децентралізації; за індексом локальної автономії; за рівнем «податкової влади» субнаціональних урядів. Більшість індексів включають групи показників, визначаючи різницю в адміністративній, фінансовій, політичній сферах впровадження реформ. Моніторинг показників з боку ЄС забезпечує аналіз територіальної «згуртованості», як здатності до модульної інтеграції. Асиметричне управління формується в різних формах, обсягах, проявляється в правовій регуляції, в договірних практиках, структурах і статусах, в неоконструктивістських підходах щодо розвитку ЄС.

В процесі реструктуризації політичного простору ЄС, співіснування перехресних політичних просторів в систему багаторівневої участі трансформується і інститут громадянства. Це забезпечується впровадженням наднаціонального, регіонального, подвійного, множинного громадянства в територіально-політичних системах ЄС та в ЄС. Практики «ефективного громадянства» набули утилітарного значення, що проявляється у наданні громадянства держав ЄС за інвестиції, особливі зв'язки. Інститут громадянства втрачає значення умови політичної участі. Це демонструє гарантування політичних прав резидентам на рівні місцевого самоврядування та наднаціонального громадянства ЄС.

Відтак, політичний простір, який об'єктивується внаслідок інтеракцій суб'єктів політичної дії проявляється як *поліморфний*. Він може бути віртуальним, але отримує означення, обмеження територіальними рамками територіально-політичних утворень та систем. *Територіалізація* простору є інструментом його привласнення, встановлення контролю над ним та участі у ньому, презентацією встановленої влади, утворених політичних відносин. *Просторовий поліморфізм* проявляється як репрезентація логік носіїв політичних інтересів, *проекція їх внутрішньої структури*: ієрархічної, мережевої, мультимодальної, симетричної та асиметричної, закритої (з високими порогами участі), відкритою (з порогами участі, що характерні консолідаційним демократіям), і може проявлятися у спрямованості розвитку політичних систем, що можуть мати один центр або поліцентричний характер. У територіальному втіленні поліформізм політичного простору проявляється особливостями територіальної морфології територіальних систем. *Хронологічна динаміка розвитку складних територіально-політичних систем*, яку демонструють мозаїчна змінність дієвих акторів («великі держави», «визнані держави», «частково визнані держави», «залежні», «спірні», «віддалені», ін.) та утворювані ними Порядки в макросистемах також виявляє поліморфізм політичного простору. *Поліморфізм* політичного простору проявляється і в *типології складних територіально-політичних систем* (етнополітичні, династичні, імперські, цивілізаційні, комплексні угруповання держав) та в *інструментальній основі підтримки різнорівневих Порядків* (локального, регіонального, державного, національного), що пояснюється зміною методологічних концептів «територіального володіння», «територіального верховенства», «просторового розвитку».

Бібліографічний список:

1. Алмонд Г., Далтон Р., Пауэлл Дж., Стром К. Сравнительная политология сегодня. Мировой обзор. Учебное пособие / сокр. пер. с англ. А. С. Богдановского, Л. А. Галкиной; под ред. М. В. Ильина, А. Ю. Мельвиля. М.: Аспект Пресс, 2002. 537 с.
2. Елацков А. Б., Зиновьев А. Территориально-политическая система как объект политической географии. *Географическое изучение территориальных систем: сб. материалов конференции* / под ред. М. Ивановой. Пермь, 2010. Кн. 2. С. 103–107.
3. Колосов В. А., Мироненко Н. С. Геополитика и политическая география. М.: Аспект Пресс, 2001. 479 с.
4. Коч С. В. Транскордоння: простір соціального порядку і політичної дії: монографія. Одеса: Фенікс, 2019. 357 с.
5. Лефевр А. Производство пространства / пер. с франц. И. Стаф. М.: Strelka Press, 2015. 432 с.
6. Плешаков К. Геополитика в свете глобальных перемен. *Международная жизнь*. 1994. № 10. С. 32–34.
7. Туровский Р. Ф. Центр и регионы: проблемы политических отношений. М.: ГУ ВШЭ, 2007. 399 с.
8. Узун Ю. В. Привласнення простору: організація взаємодії в складних політичних системах : монографія. Одеса : Фенікс, 2021. 378 с.
9. Узун Ю. В. Територіальна політика держав ЄС: стабілізація та конструювання політичних систем : автореф. дис.. на здобуття наук. ступеня д-ра політ. наук: 23.00.02. Одеса, 2021. 40 с.
10. Яценко Б. П. Особливості територіально-політичних систем національного і транснаціонального рівня (до проблем концепції географічних місць). *Геополитика и экогеодинамика регионов. Симферополь*. 2014. Т. 10. Вып. 2. С. 69–71.
11. Easton D. The Political System, an Inquiry into the State of Political Science. NY: Alfred A. Knopf Inc. 1953. 320 p.
12. Lipset S. M., Rokkan S. Cleavage Structures, Party Systems and Voter Alignments: An Introduction. *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives* / S. M. Lipset, and S. Rokkan (eds.). NY: Free Press, 1967. P. 1–64.
13. Raffestin C. Pour une géographie du pouvoir. Paris: Litec, 1980. 249 p.
14. Rommele A. Cleavage Structure and Party Systems in East and Central Europe. *Cleavages, parties and voters: Studies from Bulgaria, the Czech Republic, Hungary, Poland and Romania* / Lawson K., et. al. (eds.). Westport: Praeger, 1999. P. 3–17.
15. Soja E. W. The Political Organization of Space. Washington, D.C.: Resource paper No. 8., Association of American Geographers. Commission on College Geography. 1971. 54 p.
16. UN. Non-Self-Governing Territories. The United Nation. URL: <https://www.un.org/geospatial/content/non-self-governing-territories-en> (дата звернення 10.09.2022).
17. UN. Overview. The United Nations. URL: <https://www.un.org/en/sections/about-un/overview/index.html> (дата звернення 10.09.2022).
18. UN. The world in 1945. URL: <https://www.un.org/geospatial/content/world-1945> (дата звернення 10.09.2022).

References:

1. Almond G., Dalton R., Paujell Dzh., Strom K. Sravnitel'naja politologija segodnja. Mirovoj obzor. Uchebnoe posobie / sokr. per. s angl. A. S. Bogdanovskogo, L. A. Galkinoj; pod red. M. V. Il'ina, A. Ju. Mel'vilja. M.: Aspekt Press, 2002. 537 s.
2. Elackov A. B., Zinov'ev A. Territorial'no-politicheskaja sistema kak ob#ekt politicheskoy geografii. Geograficheskoe izuchenie territorial'nyh sistem: sb. materialov konferencii / pod red. M. Ivanovoj. Perm', 2010. Kn. 2. S. 103–107.
3. Kolosov V. A., Mironenko N. S. Geopolitika i politicheskaja geografija. M.: Aspekt Press, 2001. 479 s.
4. Koch S. V. Transkordonnya: prostir social'nogo poryadku i polity`chnoyi diyi: monografiya. Odessa: Feniks, 2019. 357 s.
5. Лефевр А. Производство пространства / пер. с франц. И. Стаф. М.: Strelka Press, 2015. 432 с.
6. Pleshakov K. Geopolitika v svete global'nyh peremen. Mezhdunarodnaja zhizn'. 1994. № 10. S. 32–34.
7. Turovskij R. F. Centr i regiony: problemy politicheskikh otnoshenij. M.: GU VShJ, 2007. 399 s.
8. Uzun Yu. V. Pry`vlasnennya prostoru: organizaciya vzayemodiyi v skladny`x polity`chny`x sy`stemax : monogariya. Odessa : Feniks, 2021. 378 s.
9. Uzun Yu. V. Tery`torial'na polity`ka derzhav YeS: stabilizaciya ta konstruyuvannya polity`chny`x sy`stem : avtoref. dy`s.. na zdobuttya nauk. stupenya d-ra polit. nauk: 23.00.02. Odessa, 2021. 40 s.
10. Jacenko B. P. Osoblivosti teritorial'no-politichnih sistem nacional'nogo i transnacional'nogo rivnja (do problem koncepcii geografichnih misc'). Geopolitika i jekogeodinamika regionov. Simferopol'. 2014. T. 10. Vyp. 2. S. 69–71
11. Easton D. The Political System, an Inquiry into the State of Political Science. NY: Alfred A. Knopf Inc. 1953. 320 p.

12. Lipset S. M., Rokkan S. Cleavage Structures, Party Systems and Voter Alignments: An Introduction. *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives* / S. M. Lipset, and S. Rokkan (eds.). NY: Free Press, 1967. P. 1–64.
13. Raffestin C. Pour une géographie du pouvoir. Paris: Litec, 1980. 249 p.
14. Rommele A. Cleavage Structure and Party Systems in East and Central Europe. *Cleavages, parties and voters: Studies from Bulgaria, the Czech Republic, Hungary, Poland and Romania* / Lawson K., et. al. (eds.). Westport: Praeger, 1999. P. 3–17.
15. Soja E. W. The Political Organization of Space. Washington, D.C.: Resource paper No. 8., Association of American Geographers. Commission on College Geography. 1971. 54 p.
16. UN. Non-Self-Governing Territories. The United Nation. URL: <https://www.un.org/geospatial/content/non-self-governing-territories-en> (дата звернення 10.09.2022).
17. UN. Overview. The United Nations. URL: <https://www.un.org/en/sections/about-un/overview/index.html> (дата звернення 10.09.2022).
18. UN. The world in 1945. URL: <https://www.un.org/geospatial/content/world-1945> (дата звернення 10.09.2022).

ПОЛІТИЧНИЙ ДИСКУРС

DOI 10.31558/2617-0248.2022.7.3

УДК 32:007:304:070

ПОЛІТИЧНИЙ ОБРАЗ ЖІНКИ-ГРОМАДЯНКИ
У АЛЬМАНАХАХ НАТАЛІ КОБРИНСЬКОЇORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5502-8367>**Павлюх М. В., кандидат наук із соціальних комунікацій, асистент Національного університету «Львівська політехніка»**

Досліджено історію видання політичних альманахів Н. Кобринської. Виокремлено жіночі альманахи як перший етап розвитку жіночої преси у Галичині. Жіночі альманахи – перші періодичні (із визначеною періодикою) видання, в яких поширювалися ідеї емансипації. *Актуальність теми* наукової статті зумовлена сучасними політологічними, гендерними та націоналістичними дослідженнями жіночих рухів у європейських країнах, зокрема українського жіночого руху, який розпочався у Станіславові і розвивався у Львові, Східній Галичині та став частиною загально визвольного руху української нації. *Метою статті* є аналіз проблематики, зокрема громадянської у виокремленні образу жінки-громадянки на шпальтах жіночих альманахів Наталі Кобринської. Вивчення головної проблематики альманахів важливе для того, щоб з'ясувати свідомісні парадигми українського жіночого руху, ціннісні концепти української жіночої періодики з політичним характером, трансформацію поглядів на політичну роль жінки у традиційному суспільстві, тему політичної рівноправності та її участь у громадському і державному житті через жіночі альманахи. У науковій статті проаналізовані негативні стереотипи про традиційну роль жінки у суспільному та громадському житті на прикладі зіставлення негативних стереотипів про «відсталу, байдужу, темну» жінку, яка не займається своєю самоосвітою.

На шпальтах жіночих альманахів Н. Кобринської пропагуються: жіноча освіта, самоосвіта, творча реалізація жінки як особистості. Традиційна формула для українських жінок у суспільстві, яка зводилася до заміжжя та народження дітей критикується за поверховість. У виданні широко обговорюється тема рівноправності праці та оплати для чоловіків і жінок, можливості заробляти гідно та бути захищеною у суспільстві від упереджень.

Методи дослідження. У дослідженні використано комплекс загальних і спеціальних методів: метод концептуального аналізу у визначенні напрямів українського жіночого руху; тематичний аналіз у визначенні головної тематики жіночих альманахів; синтез у вивченні методів і форм боротьби активного жіноцтва за свої політичні права. *Результати і висновки.* Активна політична роль української жінки-громадянки та популяризація політичної рівноправності, економічної незалежності – свідомісний концепт жіночих альманахів Н. Кобринської.

Ключові слова: едутація, економічна незалежність жінки, український гендерний рух, емансиповані видання, новий тип української активної жінки, самоосвіта жінок-громадянок, жіноча освіта для українських патріоток.

Pavlyuh M. V., The image of a citizen woman in Natalia Kobrynska's almanacs

The history of the publication of N. Kobrynska's almanacs has been studied. Women's almanacs as the first stage of development of women's press in Galicia are singled out. Women's Almanacs are the first periodicals (with indefinite periodicals) in which the ideas of emancipation were spread. The relevance of the topic of the scientific article is due to modern political science, gender and national studies of women's movements in European countries, including the Ukrainian women's movement, which began in Stanislavov and developed in Lviv, Eastern Galicia and became part of the general liberation movement of the Ukrainian nation. The aim of the article is to analyze the issues, in particular civil issues, in distinguishing the image of a woman-citizen on the pages of Natalia Kobrynska's women's almanacs. The study of the main issues of almanacs is important to clarify the conscious paradigms of the Ukrainian women's movement, the value concepts of Ukrainian women's periodicals with a political character, the transformation of views on the political role of women in traditional society, political equality and its participation in public life. almanacs.

The scientific article analyzes negative stereotypes about the traditional role of women in public life on the example of comparing negative stereotypes about «backward, indifferent, dark» women who are not engaged in their self-education.

N. Kobrynska's women's almanacs promote: women's education, self-education, creative realization of a woman as a person. The traditional formula for Ukrainian women in society, which has been reduced to marriage and the birth of children, has been criticized for being superficial. The publication broadly discusses the topic of equality of work and pay for men and women, the opportunity to earn a decent living and be protected in society from prejudice.

Research methods. The study used a set of general and special methods: the method of conceptual analysis in determining the directions of the Ukrainian women's movement; thematic analysis in determining the main topics of women's almanacs; synthesis in the study of methods and forms of struggle of active women for their political rights. *Results and conclusions.* The active political role of the Ukrainian woman-citizen and the popularization of political equality, economic independence – a conscious concept of women's almanacs N. Kobrynska.

Keywords: education, women's economic independence, Ukrainian gender movement, emancipated publications, a new type of Ukrainian active woman, self-education of women citizens, women's education for Ukrainian patriots.

Вступ. Жіноча альманахова література, яка виникла із поширенням ідеї емансипації становила перший етап розвитку жіночої періодики. Література для жінок і про жінок, написана жінками відкривала новий погляд на жіноче питання, новий погляд на жінку. Досі у літературі панівне місце займали чоловіки, які нав'язували своє бачення жіночих проблем і жіночої долі. Жінки за невеликими винятками не мали можливості розповісти про себе, про своє відчуття, про свою нелегку долю, а тим паче боронити свої особисті права і добиватися рівноправності. Жінки-галичанки, на жаль, не могли користуватися тими правами, що жінки Наддніпрянської України чи західноєвропейські жінки.

Принизливе становище галицької жінки, застарілі стереотипи про роль жінки в суспільстві, боротьба української інтелігенції за права своєї нації спонукали свідомих жінок-інтелігенток вести пропаганду, просвітництво серед сільського жіноцтва. Жінки були позбавлені можливості вчитися в університетах, а здобути домашню освіту могли тільки аристократки. Ці причини спонукали Наталю Кобринську – активну громадську діячку створити на Галичині першу жіночу організацію, видавати жіночі альманахи, щоб пробудити дух української жінки, щоб підготувати жінку до глибшого розуміння своєї ролі. З'являється нове бачення жінки, не тільки дружини та матері, але й свідомої патріотки, жінки-громадянки, яка відповідальна за свій народ та майбутні покоління.

Постановка проблеми та її практичне значення. Головною проблемою нашої наукової статті є дослідження політичних альманахів Наталі Кобринської та спів ставити їх із політичною жіночою пресою. Практичним значенням у статті є виокремлення кількох важливих періодів у виданні альманахів.

Мета статті. Мета – дослідити жіночі літературні альманахи Наталі Кобринської, щоб з'ясувати світоглядний поступ на активне жіноцтво та виокремлення образу жінки-громадянки у альманахах Н. Кобринської.

Методика дослідження – у статті використаний комплекс загальних та спеціальних наукових методів, зокрема аналіз складних процесів виходу жіночих видань; синтез у розгляді альманахів Наталі Кобринської як передвісника жіночої періодики; хронологічний у аналізі історичних подій, в яких виходили альманахи Н. Кобринської.

Аналіз останніх досліджень. Про альманахи Н. Кобринської написано чимало наукових праць. Це, як правило, статті, присвячені українському жіночому руху та феміністичним ідеям. У контексті жіночої періодики ці альманахи не досліджувалися активно. Статті Валентини Передирій розкривають особливості розвитку української жіночої періодики у Галичині, а також статті Івана Франка про значення альманахів у історії жіночого руху.

Виклад основного матеріалу. У XIX столітті у Галичині починають поширюватися ідеї емансипації. Як зазначає С. Єфремов у своїй книзі: «Галицька громадськість змушена була звернути увагу на питання, пов'язані із суспільним становищем жінки, оскільки через усілякі чужі впливи, переважно польські та німецькі, жіноцтво в інтелігентному товаристві займало там особливе становище, приналежне на перший погляд, тяжке і образливе по суті» [2, с. 211]. Галичанка була позбавлена тих можливостей, якими користувалися жінки у Наддніпрянській Україні. Скажімо, літературознавець М. Деркач наголошує на тому факті, що Леся Українка, переїжджаючи через Галичину вже у 90-х роках XIX століття жажнула звичай галицького суспільства у відношенні до жінки і назвала це азійством. Принизливе суспільне ставлення до жінки викликало незадоволення у багатьох жінок, особливо з інтелігентної верстви. Деякі з них почали відверто відстоювати свою позицію, спрямовану на рівноправність з чоловіками у суспільному та політичному житті.

Жіночий рух охопив і західноукраїнські землі, які перебували у складі Австро-Угорської імперії. Піонером жіночого руху була громадська діячка і письменниця Наталя Кобринська. Вона заснувала

у Станіславові «Товариство руських жінок» та сприяла появі альманаху «Перший вінок» 1887 року. Н. Кобринська перша на західних землях висунула ідею жіночого часопису, щоправда, літературно-наукового із трактуванням жіночого питання. На жаль, через матеріальні проблеми світ не побачив цей альманах.

Зараз постають кілька важливих запитань: чи можна альманахи Н. Кобринської вважати періодикою, адже альманахи – видання неперіодичні, і друге – чому ці альманахи вважаємо передвісниками справжньої української політичної преси для жінок. Такі питання важливі для дослідження еволюції жіночої преси у Галичині.

Пожвавлення альманахової літератури можна пояснити австрійським законом, за яким кожне періодичне видання підлягало подвійній цензурі: поліції та прокуратурі. А видання неперіодичне, понад п'ять сторінок, цензури не підлягало. Та цей закон не дає чіткого пояснення, чому деякі науковці зараховують альманахи до періодики, бо альманахи явище літературне, а не журналістське. Відповідь на це питання знаходимо серед статей В. Передирій, яка виокремлює ознаки альманахів, подібних до пресових: «альманахи мають низку журнальних ознак: м'яку обкладинку, наявність публіцистичних публікацій та коментарів, некрологів» [3, с. 45]. Крім того, альманахи відіграли важливу роль у Галичині: вони замінювали журнали, заповнювали прогалину у літературно-мистецькому процесі.

І. Франко називав альманах «Перший вінок» невеликою книгою. У виданні взяло участь 12 авторок. М. Возняк описує, як Н. Кобринська збирала матеріал для свого альманаху, до якого залучила О. Косачеву як помічницю. Авторки прислали до редакції свої доробки. Г. Барвінок прислала до альманаху свою повість, за яку не вимагала ніякої плати. Молода тоді Леся Українка надрукувала у «Першому вінку» твір «Русалка».

В. Дмитрук у «Нарисі з історії української журналістики XIX століття» згадує про розбіжності авторів «Першого вінка»: «Згодом коштом Наталі Кобринської та Олени Пчілки був виданий альманах «Перший вінок» 1886 року. Але дві його видавниці відрізнялися між собою в поглядах. Олена Пчілка належала до ліберального табору, а Наталя Кобринська швидше до демократичного табору» [1]. Франко виділяє одну статтю з публіцистики Кобринської «Замужні жінки серед багатой верстви», де авторка реалістично показує скрутне становище жінки. Саме ця стаття дає підстави вважати авторку демократичною журналісткою та публіцисткою.

У видавничій жіночій справі згадаємо М. Павлика, який дуже цікавився жіночим питанням. Він протестував проти жорстокого поводження з жінкою. «Першою людиною, яка зацікавила Павлика жіночим питанням, був М. Драгоманов, який гостро виступав проти поневолення жінок, пропагував ідеї жіночої рівноправності з чоловіками [1].

М. Павлик пише низку творів, де головною героїнею твору є знедолена жінка. Вражає своїми конфліктами його оповідання «Робенщуків Тетяна», в якому розповідається про трагічний конфлікт людини (жінки) і усталених стереотипів-поглядів суспільства на жінку. До «Жіночого альманаху» Павлик подав оповідання своєї сестри Ганни «Зарібниця» та статтю другої сестри Катерини про стосунки між молоддю на Косівщині. Разом з нею написав оповідання «Сам собі». М. Павлик не лишався осторонь від появи альманаху «Перший вінок». Він написав кілька рецензій на жіночі твори. Відомою рецензією на «Перший вінок» стала стаття «Перші ступні русько-українського жіноцтва», в якій автор писав про важке життя жінок на селі.

Інтерес до жіночого питання зростає. Коли Н. Кобринська написала Франкові, що вирішила видати альманах власним коштом, оскільки посварилася з «Товариством», І. Франко написав дискусійну статтю «Альманах чи газета?» [6] І. Франко виступив з ідеєю видання жіночої газети, котра б принесла більше користі, аніж альманах.

Наміри видавати після «Першого вінка» жіноче видання мала Леся Українка, яка уважно стежила за розгортанням «жіночого питання» у Галичині і розвитком цієї преси. У жовтні 1891 року М. Павлик повідомляв Лесю Українку про жіночий альманах, що збираються видавати галичанки. Невдовзі, поетеса написала своєму адресату про власне розуміння жіночої газети, вважаючи, що журнал може забезпечити більшу систематичність і поетапність. Леся Українка відзначала, що жіночий рух у Галичині тісно пов'язаний із політичними рухами і не може самостійно розвиватися.

Але втілення у життя цих намірів виявилось складним і тривалим процесом, хоча поетеса пам'ятала свою ідею. 11 лютого 1892 року вона пише дядькові М. Драгоманову: «Нема тяжчої і маруднішої роботи як робота українського публіциста, і, приступатись до неї треба з міцною головою та твердою вдачею» [3, с. 21]. Слова Лесі Українки стосуються і видання газети для жінок. Пізніше вона писала дядьку на тему «жіночого питання», але згадувала про свої розходження у поглядах з Н. Кобринською на видання і висвітлення жіночої квестії. Поетеса вважала тему «Жінка – українка і її діяльність на полі національного відродження» трохи незрозумілою, з сумнівом поставилася до проєкту «Дрібної жіночої бібліотеки», засудила сепаратизм, коли описувалися факти із життя та жіноча психологія.

Власні погляди вирізняли Лесю Українку у розмежуванні поняття жінки-письменниці чи критика. У листі до О. Маковея вона однозначно не погоджувалась у розмежуванні критика дівочих чи чоловічих творів. А у листі до О. Кобилянської 17–18 травня 1899 року обурено повідомляла про приниження у Галичині жінки і псевдо сприяння поступовців «жіночому питанню». Ці дві жінки у літературі спробували порушити «домінуючу чоловічу традицію», тому що пов'язали модерну літературу із емансипацією,

запровадили нові мотиви, образи і створили тип «нової жінки». Цікаво, що галицькі поступці прислухалися до «жіночого голосу». З одного боку підтримували жіночі видання, вітали творчих письменниць (І. Франко, О. Маковей, І. Павлик), з іншого боку – не могли позбутися страху чоловіків перед фемінізмом і широкими правами.

«Перший вінок» побачив світ 1886 року, але він мав продовження. 1893 року Н. Кобринська підготувала ще один альманах – «Наша доля» (другий – 1895 року, третій – 1896 року), а опісля започаткувала альманах «Жіноча бібліотека», де були опубліковані твори художні і публіцистичні: Є. Ярошинської, М. Ревакович, Г. Барвінок. Українське жіноцтво вийшло за межі рутинних господарсько-родинних обов'язків і здобуло собі гідне місце у суспільстві. Жіноча альманахова традиція дозволила виявити себе не тільки на освітньо-культурній ниві, а й позмагатися з чоловіками у письменницькому хисті.

Альманахи Кобринської стали цікавим літературно-журналістським явищем. У передмові до книги «Українські літературні альманахи та збірники XIX століття» альманахи розглядаються частиною літературного процесу XIX – початку XX століття: хоча альманахи були виданнями неперіодичними, та вони замінювали періодичні.

Якщо детально розглянути зміст альманаху «Перший вінок», то можемо простежити, що він (альманах) великий за розмірами, обіймає 464 сторінки. Перші три сторінки займає вступна стаття самої упорядниці Н. Кобринської «Попереднє слово». Далі – її стаття про жіночий рух та перспективи розвитку «Про рух жіночий в ювілейних часах», яка займає близько 18-ти сторінок. Далі, на зміну журналістським жанрам приходять художні твори Уляни Кравченко (сонети – «Я не жалюсь»), оповідання Г. Барвінок та твір Л. Українки «Русалка».

Цікавою і змістовною є стаття Кобринської «Руське жіноцтво в Галичині в наших часах», в якій авторка висловлює власне бачення жінки як особистості. Багатий альманах не лише на жанри художньої літератури та політичної журналістики, а й публіцистики. Він має цікаві нариси про жінок-сподвижниць, зокрема нарис Н. Кобринської «Пані Шумінська», нарис Л. Старицької «Людмила Панахида». Хоча ці нариси тяжіють до художніх жанрів, однак мають документальні події та реальні прототипи. Ольга Франко надрукувала свою статтю «Карпатські бойки та їх родинне життя». Оповідання О. Пчілки «Товаришки», оповідання Г. Павлик «Зарібниця» (образ з жіночого життя) вражають своїми гострими конфліктами.

«Перший вінок» можна назвати документальним життєписом жіночого руху. В альманасі надруковані поезії, сонети, інформаційно-наукові статті та оповідки-нариси (про життя жінки, яка має реальний прототип у житті та реальні події). У наступних альманахах Кобринська продовжила жіночу справу. Три видання альманаху «Наша доля», які вийшли згодом, були продовженням жіночої теми, жіночого питання. Але вони були значно меншими за розмірами, об'єднували твори українських письменниць та наукові праці. У першому виданні 1893 року альманах відкривався вступною статтею Н. Кобринської «Жіноча справа в Галичині», в якій авторка розповідала про феміністичний рух і його поступ. Інформаційна замітка Г. Грималюк «Промова селянки з села Тишіївки Городенського повіту» – промова неписьменної жінки в обороні прав сільського жіноцтва. В альманасі з'являється рубрика – «Звістки з краю». Друге та третє видання «Нашої долі» опублікувало кілька статей про жіночий рух, твори та праці зарубіжних авторів: Гете, Міллера, Гейне, Байрона. Вкінці альманахів надруковані заклики до жінок передплачувати видання «Жіноча бібліотека».

Альманахи Н. Кобринської були цікавим явищем на західноукраїнських землях. Вони вперше поставили жіноче питання як проблему. У альманахах наявні ознаки періодичних видань, статті тяжіють до інформаційно-наукових. Колоритною і неординарною постаттю на літературно-громадській ниві 90-х років XIX століття стала Н. Кобринська – піонерка жіночого руху. «На її думку, історичну вартість жіночого альманаху складають, непоодинокі його праці, але той факт, виявлений цілим його складом, що жіноцтво наше на цілیم просторі широкої Руси-України почулося до свого існування народного, що інтелігентна жінка наша почулася одночасно русинкою і чоловіком, дбала о свої права національні і громадські – факт радісний з погляду суспільного і історичного. Підняти себе, свої народні, громадські права і обов'язки – не заслуга, а обов'язок людини» [5, с. 35].

Висновки дослідження і перспективи подальших пошуків. Чи можна вважати видання Кобринської тільки літературним явищем чи й журналістським? Велика кількість художніх творів вказує на мистецьку вартість альманахів Н. Кобринської. Проте публіцистична частина альманахів вказує на те, що Кобринська хотіла вивести альманахи за межі літературної книжки і надати їй риси публіцистики – статті, присвячені темі жіночого питання. Власне, задуми Кобринської щодо жіночого видання, в котрому б містилися «серйозні» рубрики, сягав замірів періодичного політичного часопису. Альманахи Кобринської можна назвати виданнями «журнального типу», бо вони містять низку подібних ознак до періодичного видання. Виходили альманахи Кобринської серійно, а отже, можуть претендувати на роль періодичних (простежується певна періодичність). Більша частина видань мали такі ж рубрики як альманахи і будувалися за такими принципами: вступна редакційна стаття, публіцистична та літературна частини. Отже, доцільно вважати жіночу альманахову літературу і літературним, і журналістським явищем. Публіцистична частина альманахів насичена гострими політичними статтями, що виводить новий образ жінки-громадянки у тогочасній Галичині. Політичний образ жінки-громадянки на шпальтах видань Кобринської стимулював жінок ставати політично активними і дбати за розбудову власного краю. Ця тематика буде досліджена у наступних наукових статтях.

Бібліографічний список:

1. Возняк, М. (1908). Як дійшло до першого жіночого альманаху. Львів, 38 с.
2. Передирій, В. А. (1995). Галицька періодика для жінок: становлення, розвиток, проблематика (1853–1939 рр.). *Зб. Праць науково-дослідного центру періодики*. Вип. 2. С.44–63.
3. Передирій, В. А. (2002). Календар-альманах як тип періодичного видання (за матеріалами галицької преси 20-30-х рр. XX ст.). *Українська періодика: Історія та сучасність*: Доп. та повідомл. сьомої Всеукр. наук.-теорет. конф., Львів, 17–18 трав. 2002 р. С. 526–529.
4. Русова, С. (1934). Наші визначні жінки: Літературні характеристики і силуети. Вінніпег, 1934. 92 с.
5. Франко, І. (1984). Альманах чи газета. *Зб. Творів: у 50 т. Т. 28*. Київ. С. 197.
6. Франко, І. (1984). Українська альманахова література. *Зб. Творів: у 50 т. Т. 27*. Київ. С. 107.

References:

1. Wozniak, M. (1908). Yak diishlo do pershoho zhinochoho almanakhu. [How it came to the first women's almanac]. Lviv, 38 p. (in Ukraine)
2. Peredyrii, V. A. (1995). Halytska periodyka dlia zhinok: stanovlennia, rozvytok, problematyka (1853–1939 rr.). [Galician periodicals for women: formation, development, issues (1853–1939)]. *Zb. Prats naukovodoslidnoho tsentru periodyky*. Vyp. 2. S.44–63. (in Ukraine)
3. Peredyrii, V. A. (2002). Kalendar-almanakh yak typ periodychnoho vydannia (za materialamy halytskoi presy 20-30-kh rr. XX st.). [Calendar-almanac as a type of periodical (according to the Galician press of the 20-30s of the XX century)]. *Ukrainska periodyka: Istoriia ta suchasnist*: Dop. ta povidoml. somoi Vseukr. nauk.-teoret. konf., Lviv, 17–18 trav. 2002 r. S. 526–529. (in Ukraine)
4. Rusova, S. (1934). Nashi vyznachni zhinky: Literaturni kharakterystyky i syluety. [Our outstanding women: Literary characteristics and silhouettes]. Vinnipeg, 1934. 92 s. (in Ukraine)
5. Franko, I. (1984). Almanakh chy hazeta. [Almanac or newspaper]. *Zb. Tvoriv: u 50 t. T. 28*. Kyiv. S. 197. (in Ukraine)
6. Franko, I. (1984). Ukrainska almanakhova literatura. [Ukrainian almanac literature]. *Zb. Tvoriv: u 50 t. T. 27*. Kyiv. S. 107. (in Ukraine)

DOI 10.31558/2617-0248.2022.7.4

УДК 321.01:81:172.4 (477)

**ОСНОВНІ МОДЕЛІ ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ТА ЇХ ПРОЯВИ
В СУЧАСНУ ЕПОХУ**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0800-866X>**Дяченко О. В., к. політ. н., доцент Одеського національного університету імені****І. І. Мечникова**

Відзначено, що поняття суспільної комунікації є досить важливим і впливовим в сучасному соціумі, визначаючи його тип та форму владних відносин. Доведено, що в трансформаційних змін у всіх сферах людської життєдіяльності змінюються інформаційні та комунікаційні технології, відбувається витіснення традиційних засобів масової інформації так званими соціальними медіа. У сучасну епоху така форма політичної комунікації стала найбільш популярним засобом донесення інформації до населення. Основну платформу для створення нових соціально-політичних комунікацій на сьогодні надає Інтернет, віртуальна реальність якого має необмежені можливості для цього процесу. Обґрунтовані основні риси демократичної та тоталітарної моделей політичної комунікації, які володіють великою кількістю різноманітних мовних інструментів.

Визначені прояви маніпулятивної природи публічного слова, яка присутня в тоталітарній моделі політичної комунікації. Показано, що за радянських часів сформувалися такі типи раціональності, які у сукупності з ціннісними пріоритетами, що сформувалися раніше, за старого режиму змінили політичний дискурс на стан «клінічного» монолізму. Важливі соціально-економічні події та політичні рішення стали інструментами пропаганди.

Обґрунтовано феномен симуляції демократичного управління, який у так званий посткомуністичний період був найбільш розповсюдженим у політичному житті. Практика «подвійної моралі» стала характерною рисою суспільної свідомості радянського зразка та системи «внутрішньої цензури», яка є одним з елементів такої свідомості. Зроблено висновок, що політичний дискурс за таких умов є практично неможливим.

Визначено, що суспільний діалог в посткомуністичних країнах значною мірою спотворений тоталітарними цінностями та традиціями тоталітарної політичної мови. Саме це значно ускладнює процес переходу до демократичного політичного дискурсу, який є одним з джерел легітимності інститутів розвинутого громадянського суспільства.

Ключові слова: суспільний діалог, політичний дискурс, суспільна комунікація, моделі політичної комунікації, політична мова, пропаганда, маніпуляція, тоталітаризм, демократія.

Dyachenko O. V., Main models of political communication and their manifestations in the modern era

It is noted that the concept of social communication is quite important and influential in modern society, determining its type and form of power relations. It has been proven that information and communication technologies are changing during transformational changes in all spheres of human life, traditional mass media are being replaced by so-called social media. In the modern era, this form of political communication has become the most popular means of conveying information to the population.

The main platform for creating new socio-political communications is currently provided by the Internet, virtual reality of which has unlimited opportunities for this process.

The main features of democratic and totalitarian models of political communication, which possess a large number of various language tools, are substantiated.

Manifestations of the manipulative nature of public speech, which is present in the totalitarian model of political communication, are identified. It is shown that such types of rationality were formed during the Soviet times, which, together with the value priorities that were formed earlier, changed the political discourse under the old regime to a state of «clinical» monologism. Important socio-economic events and political decisions became tools of propaganda.

The phenomenon of simulation of democratic governance, which was the most widespread in political life in the so-called post-communist period, is substantiated. The practice of «double morality» has become a characteristic feature of the Soviet-style public consciousness and the system of «internal censorship», which is one of the elements of such consciousness. It was concluded that political discourse under such conditions is practically impossible.

It was determined that public dialogue in post-communist countries is largely distorted by totalitarian values and traditions of totalitarian political language. This greatly complicates the process of transition to a democratic political discourse, which is one of the sources of legitimacy of the institutions of a developed civil society.

Keywords: public dialogue, political discourse, public communication, models of political communication, political language, propaganda, manipulation, totalitarianism, democracy.

Ефективність діяльності будь-якої держави багато в чому визначається успішністю формування відповідних суспільних уявлень про національну політичну систему, національних лідерів чи політичну еліту, державно-владні інститути тощо. Крім того, прояви поведінкових реакцій населення на різні політичні події, як всередині країни, так й за її межами, багато в чому впливають на стабільність того чи іншого типу політичного режиму. Тому поняття суспільної комунікації є досить важливим і впливовим в сучасному соціумі, визначаючи його тип та форму владних відносин.

Основну платформу для створення нових соціально-політичних комунікацій на сьогодні надає Інтернет, віртуальна реальність якого має необмежені можливості для цього процесу. Сам термін «віртуальна реальність» вперше висунутий Дж. Ланье ще в 1984 році. Новітні дослідження віртуальної реальності ґрунтуються на висновках дослідників постмодернізму. До найбільш значущих властивостей, що виділяють віртуальну реальність в окрему категорію, належать її реальність, рухливість, актуальність, швидкість, ефективність, активність, інтерактивність, самостійність, ефект реальної присутності.

В процесі трансформаційних змін у всіх сферах людської життєдіяльності змінюються інформаційні та комунікаційні технології, відбувається витіснення традиційних засобів масової інформації так званими соціальними медіа.

У ХХІ столітті така форма політичної комунікації стала найбільш популярним засобом донесення інформації до населення. Так, на думку Н. Фейрклофа, «метою комунікації ... є сенс, розвиток або зміна владних відносин, а факторами – актори зовнішнього характеру (політичні лідери, групи впливу тощо). В цих умовах мовленнєвий вплив досить виражений. Такий ефект зазвичай є наслідком певної ідеології» [1].

В науковій літературі чітко визначається демократична і тоталітарна моделі політичної комунікації, що володіють великою кількістю різноманітних мовних інструментів.

До найбільш важливих варто віднести, перш за все, освітній та педагогічний напрямки політичної комунікації. Увага повинна надаватися методологічній частині, створенню нових різних підручників, різноманітним авторським програмам, спеціальним курсам, а це забезпечує свободу вибору.

Тобто, для такої демократичної моделі політичної комунікації характерними є наступні риси: «діалогізація спілкування; плюралізація комунікативної поведінки людей (мовні стратегії варіюються

в залежності від позиції комунікантів, типу комунікації, особистісних характеристик учасників комунікації); розвиток публічних промов (особливо усні її різновиди: спонтанні виступи, публічне спілкування в реальному часі – інтерв'ю, бесіди, ток-шоу, публічні дискусії, політичні дебати); персоніфікація спілкування (унікальність вираження та оформлення подібних ідей та думок різними людьми)» [2, с. 36]. До цього ще можна додати: розширення складу адресантів політичної комунікації, що значно забезпечує зростання ролі інтерактивного зв'язку, тощо. Це стосується самоструктуризації відповідних практик дискурсу, які застосовують засоби масової інформації.

Коли мова йде про країни колишнього так званого соціалістичного простору, то тут слід враховувати відповідну герметичну конфенційність, яка відображає специфічні зони «непрозорості», які сформувалися в суспільстві. В таких суспільствах мова, яку використовували в газетах, кліше та стереотипи, які були там присутні, стали популярними у перехідні етапи і найбільше виражали артикуляцію неструктурованого нерозвиненого суспільства з нестандартними складовими. Це й скрита агресія, велика кількість метафор в політичній риторикі. Наявність агресії характеризує дану модель з позиції залякування, насилля, примусу, що було характерним для тоталітарної моделі політичної комунікації. Метафори показують відсутність відповідальності та «недискурсивність» суспільного діалогу. Саме наявність великої кількості метафор відображає підсвідоме в екстралінгвістичному полі. Результатом є виникнення афектів, які підмінюють адекватну дискурсивну практику. Виникає ситуація, коли засоби масової інформації створюють якусь інфраструктуру публічної сфери і тому зникають дискурсивні практики. У підсумку, замість того, щоб у людей формувати далекоглядність за допомогою міркування та суспільної думки, відбувається примноження невиразної палеосимволічної мови з різними стереотипами та специфічним партійним (політичним) жаргоном. Хоча саме в цьому і проявляється маніпулятивна природа публічного слова, яка присутня в тоталітарній моделі політичної комунікації. За радянських часів сформувалися такі типи раціональності, які у сукупності з ціннісними пріоритетами, що сформувалися раніше, за старого режиму змінили політичний дискурс на стан «клінічного» монолізму. Важливі соціально-економічні події та політичні рішення стали інструментами пропаганди.

Пізніше, у так званий посткомуністичний період формується феномен симуляції демократичного управління. Він проявляється в тому, що людина, яка не володіє ніякими засобами реалізації влади, несе відповідальність за ефективність діяльності держави. Розповсюджується практика «подвійної моралі», котра є характерною рисою суспільної свідомості радянського зразка та системи «внутрішньої цензури», яка є одним з елементів такої свідомості.

Тому досить складно вести мову про політичний дискурс у так званий «перехідний період» (хоча навіть сам термін викликає багато питань і, на думку автора, не може вважатися науковим). Суспільний діалог в посткомуністичних країнах значною мірою спотворений тоталітарними цінностями та традиціями тоталітарної політичної мови. Це значно ускладнює процес переходу до демократичного політичного дискурсу, який є одним з джерел легітимності інститутів розвинутого громадянського суспільства.

В посткомуністичних країнах поширеною є форма мовної поведінки, яка підмінює суспільний діалог відповідними смисловими артикуляціями. Вони виступають деякими агрегатами насилля, примусу, якимось специфічними умовностями. Тут не працює функція дискурсу як провідника, який поєднує раціональні риси індивідуального та колективного в суспільстві. В таких умовах колишні потреби, цінності та мрії вже не піддаються розумінню та визначенню в політичному дискурсивній практиці, і тому їх змістове наповнення знаходиться в полі неполітичної реальності.

Досить продуктивним для аналізу практики політичного дискурсу посткомуністичних країн може бути підхід, який започатковував М. Фуко в своїй роботі «Історія безумства в класичну епоху». Головним поняттям в роботі був термін «відхилення», а термін «мова» виступає в якості елемента божевілья. М. Фуко вважає, що «якщо впроваджувати демократичний дискурс як діалогічну етику, то відхилення завжди буде вказувати на порушення правил такої етики, потенційну можливість впасти в афективний стан, який може бути виражено на мовному рівні за допомогою іронії, мовчання, стереотипатії, метафоричного базікання, прихованої або відкритої загрози» [3]. Таким чином, суспільний діалог в посткомуністичних країнах підмінюється будь-якою формою тиранії афектів. Відповідно до цього, вести мову про демократичну модель політичної комунікації дуже важко, тому що формування політичного дискурсу в таких умовах буде нестійким та рухомим процесом.

Після подій 1917 року, коли було дозволено соціоцид, відбулося остаточне руйнування інститутів громадянського суспільства та зникла база «діалогічної» мовної етики, яка була замінена ритуалом лояльності.

Відновлення політичного дискурсу стало можливим у результаті «перебудови освіти», а не тому, що почали знову розвиватися інститути громадянського суспільства. Це був наслідок репресивної системи входження людини до соціального життя. Цей процес характеризувався маніпулятивними рисами і забезпечував постійне знаходження людини в пропагандистському просторі, яке було наповнене примусовим імпульсом. Коли це поле почало розколюватися, то стало виникати багато протиріч у межах суспільного політичного діалогу. Сьогодні постерігається масове залучення до стихії впровадження політичної риторики людей, які мають різний досвід, рід занять, освіту і, перш за все, в них немає економічної свободи. А це, в свою чергу, викликає в них нездатність до розуміння спеціальної термінології в галузі економіки, політики,

філософії тощо. Тобто, такий ривок мовної діяльності є результатом ідеології рівності і був притаманний суспільствам з ілюзією класової, а потім й субстанціональної переваги пролетаріату.

Виникає деяка парадоксальна ситуація, в якій відсутність інституційних традицій громадянського суспільства не дає сформуватися демократичному політичному дискурсу та заважає створити демократичні інститути такого суспільства.

Важливим моментом політики так званого посткомуністичного періоду є фактор політичної мови, дискурсу, політичної риторики. Це риторика гарного майбутнього, яке потрібно було легітимізувати у політичному дискурсі та реальних суспільних формах. Тобто, за допомогою політичної мови формується відповідне почуття, що все суспільство впливає на прогресивні процеси (ринок, демократія, свобода, реформи). Однак суспільство не розуміло, що саме по собі таке почуття не гарантує цього розвитку.

Отже, на досвіді інших країн, які пройшли вже цей шлях, можна констатувати, що прогресивний розвиток залежить від того, наскільки вдасться опанувати сучасну ситуацію на рівні політичного дискурсу, тому що практично всі, залучені до глобальних змін в суспільстві та його головних принципів життєдіяльності, повинні здійснити перехід від мовчазної підтримки влади до активного політичного дискурсу. І це один з головних елементів, з яких, власне, й створюється політика.

Однак, зміна пріоритетів у ракурсі політичних цінностей стається не тільки у політологів, така зміна повинна відбутися у свідомості всього суспільства. Мова йде про широке залучення громадськості до активного політичного дискурсу, що забезпечує, наприклад, високий рівень активності на виборах або в діяльності владних структур. Сьогодні вже досить широкі маси, як на свідомому, так і на несвідомому рівнях набули якостей «Zoon politicon». Це такі якості, які дають можливість розуміти важливість політичних подій, і як ці події впливають на повсякденне суспільне життя. І головне – ці якості дають можливість розуміти взаємозв'язок між перспективами власного життя з напрямками розвитку держави. В цьому процесі входження в політичний процес формується комунікативна компетентність, і людина вже на свідомому рівні робить будь-який політичний вибір і здійснює, відповідно, соціально-важливі вчинки. Тобто, у посткомуністичному періоді край необхідно навчитися політичної мови.

Й сьогодні ситуація така ж сама. Політичні процеси, які відбуваються в Україні, також вимагають розвитку у цьому напрямку, зростає важливість політичного слова. А це значно змінює відношення до політика, політичної системи, до суспільства тощо. Політичний діяч повинен вміти володіти політичною риторикою, політичною мовою, вміти висловлювати свої думки таким чином, щоб суспільство розуміло політика. Демократичний політичний дискурс вимагає відкритості прихованих раніше аспектів, що відбувається за допомогою слова.

Саме відкритість та гласність призводять до політизації суспільного життя. Саме слово є інструментом просвітницької ролі демократичного політичного дискурсу, який визначає не тільки межі політичного мислення, а й реальність політичної дії. Суттєвий зміст демократичного політичного дискурсу стає зрозумілим лише тоді, коли слово – це не лише кількість фактів чи доказів. У мовному політичному дискурсі містять також бажання, мрії, якийсь різні факти, різні форми людського буття. Завжди мова, особливо політична, містить наші інтерпретації навколишнього світу та оціночні смислові форми щодо реальних або можливих політичних подій. Політичні ідеї та владні відносини також фіксуються за допомогою мови, тому демократичний політичний дискурс визначає різні можливі форми політичної практики.

Деградація того або іншого політичного режиму та занепад політичної ідеології стається шляхом деградації мови. Стара мова не може зникнути водночас, якимось механічним чином. Це відбувається дискурсивно. Саме мова визначає претензії політиків та одночасно окреслює горизонти власної участі в політичному дискурсі.

Отже, на думку автора роботи, для політичної мови сучасного періоду характерні наступні риси: «інтенсифікація процесів запозичення іноземних слів та досить сильний вплив жаргонної та побутової мови, а також загальне стилістичне зниження в сучасній політичній мові» [2, с. 36] Також можна сказати про «підвищену агресивність сучасної політичної мови, активне використання конфронтаційних стратегій та тактик мовної поведінки (загрози, ігнорування, дискредитація, брехня, наклеювання ярликів, образи та ін.)» [2, с. 37].

Політична мова відображає не тільки реальний стан справ в Україні, а й його сприйняття в національній свідомості. Реальність та її усвідомлення в соціальній ментальності не завжди збігаються. Так, слід погодитися з позицією українською дослідницею Н. Єфтені, яка вважає, що «політичне маніпулювання виступає однією з умов стабільного існування політичних режимів і дозволяє контролювати особистість та її свідомість. Засоби політичного маніпулювання потрібно постійно розвивати та вдосконалювати, оскільки вони допомагають політичним режимам стабільно функціонувати. Політичне маніпулювання має бути спланованим і організованим, оскільки може нести в собі потенційні ризики для розвитку суспільства в цілому». Крім того, на думку авторки, яка цитується, «необхідно активно залучати ЗМІ, які ефективно поширюють необхідну інформацію та мають найбільший вплив на суспільну свідомість» [4, с. 235]. Можна визначити, що «культурно-маніпулятивні технології притаманні будь-якому політичному режиму» [2, с. 38], хоча і мають свої відмінності та характерні особливості.

Таким чином, на думку автора роботи, «для політичної мови в демократичному режимі притаманні: діалог (замість монологу при тоталітарному режимі) наявність зворотного зв'язку адресанта та адресата

інформації; плюралізація комунікативної поведінки комунікантів; широке використання публічних промов; підвищення частки спонтанних виступів; індивідуалізація та підвищення суб'єктивності оформлення думок і ідей [2, с. 39]. І останні трагічні події в нашому суспільстві, пов'язані з повномасштабною війною РФ, яка є продовженням агресивних подій 2014 року та незаконної анексії наших територій, є підтвердженням на практичному рівні двох основних моделей політичної комунікації в сучасну епоху.

Бібліографічний список:

1. Fairclough N. (1989) *Language and Power*. N.Y., 259.
2. Дяченко О. (2016) Особливості мовно-маніпулятивного впливу за різних типів політичного режиму. *Актуальні проблеми політики*. Одеса, 58, 29–40.
3. Фуко М. (1997) *История безумия в классическую эпоху*. СПб., 576.
4. Єфтені Н. (2015) Політичне маніпулювання: особливості застосування. *Актуальні проблеми політики*, 56, 234–241.

References:

1. Fairclough N. (1989) *Language and Power*. N.Y., 259.
2. Dyachenko O. (2016) *Osoblivosti movno-manipulyativnogo vplivu za riznikh tipiv politichnogo rezhimu*. Aktual'ni problemi politiki. Odesa, 58, 29–40.
3. Fuko M. (1997) *Istoriya bezumiya v klassicheskuyu epokhu*. SPb., 576.
4. Efteni N. (2015) *Politichne manipulyuvannya: osoblivosti zastosuvannya*. Aktual'ni problemi politiki, 56, 234–241.

DOI 10.31558/2617-0248.2022.7.5

УДК 323.22/.28:343.82

CRIME PREVENTION POLICY IN UKRAINE IN THE LIGHT OF CRIME STATISTICS FOR THE PERIOD OF EIGHT MONTHS OF 2022ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2822-2268>**Yagunov D. V., MSc in Criminal Justice, PhD in Public Administration, D.Sc. in Political Science, Professor at the Donetsk National University named after Vasyl Stus**

A new wave of military invasion of Russia to Ukraine in 2022 became the event that significantly changed the European political and legal landscape as well as impacted economic and cultural life in all European countries and the EU in general in context of perspectives of the EU – Ukraine relations. Therefore, an issue of the Ukrainian crime and corresponding crime prevention policy is to be included in the agenda of the EU – Ukraine relations both for the short and long-term perspective.

Consequently, this article is focused on further analysis of crime rates in Ukraine in the light of corresponding crime statistics for the period of January 2013 – August 2022 being based on official data from the Office of General Prosecutor.

The article is a continuation of the author's research focused on crime rates in Ukraine in wartime period and impacts of the 2022 period of the Russian aggression against Ukraine on the Ukrainian criminal justice system. Having summarized up presented above ideas, we have come to the following conclusions that reflect the state of things within the wartime Ukrainian criminal justice system.

Crime statistics for August 2022 proved our previous preliminary conclusions of the subject of crime trends in Ukraine. It was August 2022 that changed the general picture of the crime trends in Ukraine. Firstly, it concerns with crimes committed with the use of firearms and explosives. Our fears that "saturation" the Ukrainian society with firearms would lead to increasing criminality seem to have grounds. More grounded conclusions will be drawn later, at least based on crime statistics for the period of 9 months of 2022. Nevertheless, already demonstrated increase in crimes with the use of firearms and explosives put on the agenda an issue of safety and security.

Much more interesting issue is one of drug-related offences in Ukraine. It is surprising that the 2022 Russian invasion to Ukraine has not 'cut' crime trends in the area of illegal possession and use of drugs. In contrast, official data demonstrate that the wartime period is associated with increasing of drug-related crimes in Ukraine.

As far military crimes and war crimes are concerned, corresponding crime rates are expectedly rising in the light of the continuous aggression of Russia against Ukraine.

General conclusion on the crime trends in Ukraine is concerned with the fact that both criminality and law-enforcement bodies as well as citizen have become adapted to conditions and restriction of the wartime period.

Keywords: Crime rates, criminality, wartime Ukraine

Ягунов Д. В., Політика запобігання злочинності в Україні у світлі статистики злочинності за вісім місяців 2022 року

Нова хвиля військового вторгнення Росії в Україну у 2022 році стала подією, яка суттєво змінила європейський політичний та правовий ландшафт, а також вплинула на економічне та культурне життя в усіх країнах Європи та ЄС загалом у контексті перспектив відносин ЄС – Україна. Тому питання української злочинності та відповідної політики запобігання злочинності мають бути включені до порядку денного відносин ЄС – Україна як на короткострокову, так і на довгострокову перспективу. Відповідно ця стаття присвячена подальшому аналізу показників злочинності в Україні у світлі відповідної статистики злочинності за період січень 2013 року – серпень 2022 року на основі офіційних даних Офісу Генерального прокурора.

Стаття є продовженням авторського дослідження показників та тенденцій злочинності в Україні у воєнний період та впливу періоду війни 2022 року на систему кримінальної юстиції України. Узагальнивши викладені вище ідеї, ми дійшли наступних висновків, які відображають стан речей у кримінальній юстиції України часів війни (періоду 2022 року).

Кримінальна статистика за серпень 2022 року значною мірою підтвердила наші попередні висновки

щодо питання тенденцій злочинності в Україні. Адже саме серпень 2022 року суттєво змінив загальну картину тенденцій злочинності в Україні.

По-перше, це стосується злочинів, вчинених із застосуванням вогнепальної зброї та вибухових речовин. Наші побоювання, що «насичення» українського суспільства вогнепальною зброєю призведе до зростання злочинності, здається, виправдалися. Більш обґрунтовані висновки будуть зроблені пізніше, принаймні на основі статистики злочинності за 9 місяців 2022 року. Проте вже продемонстроване зростання злочинів із застосуванням вогнепальної зброї та вибухових речовин ставить на порядок денний питання безпеки.

Набагато цікавішим питанням є кримінальні правопорушення, пов'язані з наркотиками в Україні. Дивно, що російське вторгнення в Україну у 2022 році не «зрізало» тенденції злочинності у сфері незаконного зберігання та вживання наркотиків. Натомість офіційні дані свідчать про те, що воєнний період пов'язаний із зростанням злочинності, пов'язаної з наркотиками.

Що стосується військових злочинів та військових злочинів, то відповідні показники злочинності очікувано зростають у світлі триваючої агресії Росії проти України, що доводиться відповідними статистичними даними.

Загальний висновок щодо тенденцій розвитку злочинності в Україні полягає в тому, що як злочинність, так і правоохоронні органи, а також громадяни адаптувалися до умов та обмежень воєнного часу.

Ключові слова: Показники злочинності, злочинність, Україна під час війни

Introduction

As we previously noted, a new wave of military invasion of Russia to Ukraine in 2022 became the event that significantly changed the European political and legal landscape as well as impacted economic and cultural life in all European countries and the EU in general in context of perspectives of the EU – Ukraine relations.

Therefore, an issue of the Ukrainian crime and corresponding crime prevention policy is to be included in the agenda of the EU – Ukraine relations both for the short and long-term perspective.

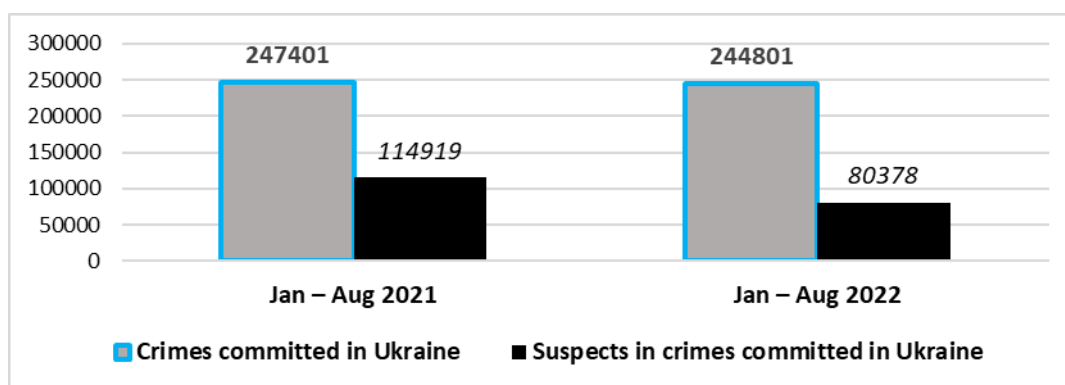
Consequently, this article is focused on further analysis of crime rates in Ukraine in the light of corresponding crime statistics for the period of January 2013 – August 2022 being based on official data from the Office of General Prosecutor.

The article is a continuation of the author's research focused on crime rates in Ukraine in wartime period and impacts of the 2022 period of the War on the criminal justice system of Ukraine.

General picture

According to official data from the Office of General Prosecutor, 244801 crimes have been committed in Ukraine for eight months of 2022 with corresponding opening criminal proceedings. At the same time, concrete suspects had been found in 80378 criminal proceedings.

The number of crimes committed for the period of eight months 2021 was approximately the same as with a period of eight months of 2022 – 247401 crimes. The only difference is that the number of criminal proceedings with concrete suspects in 2021 was much bigger – 114919 criminal proceedings (*Figure 1*).

Figure 1. Crimes committed in Ukraine during eight months of 2021 and 2022

The number of crimes committed in August 2022 was the biggest as compared with the rest of months of 2022. What is important is that the number of crimes committed in July and August 2022 was even bigger than those committed in pre-war months (January – February 2022) (*Figure 2*).

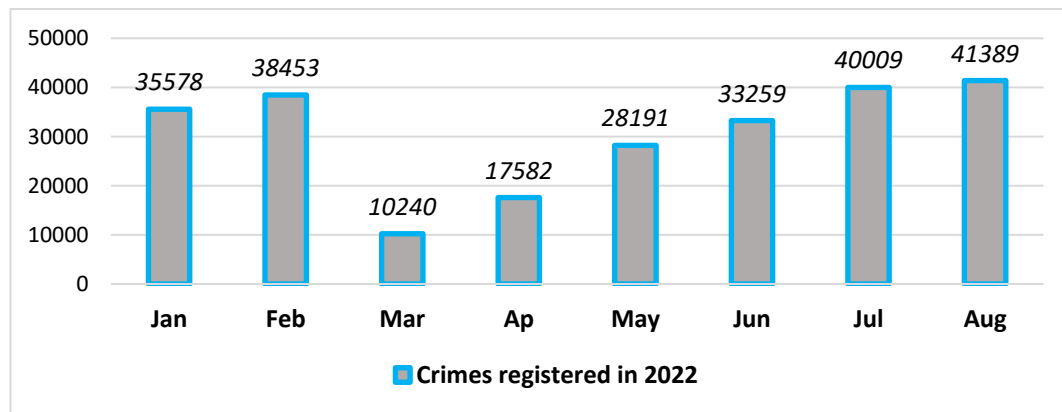

Figure 2. Crimes registered in Ukraine (2022, by month)

The total number of crimes committed in Ukraine for the period of eight months of 2022, which is presented in the Figure 3 below, demonstrates that total crime rate has increased after the 2022 Russian military aggression. As previously, three basis conclusions concerning the Ukrainian criminality for the last nine years could be drawn from presented data:

- 1) having more or less stable total crime rate during 2013 – 2016, there had been a stable and permanent decrease from 2016 until the 2022 Russian invasion started;
- 2) having stable total crime detection rate during 2013 – 2021, there had been a rapid decrease of total crime detection rate from the beginning of the 2022 Russian invasion;
- 3) from the middle of 2022, the crime rates started growing again that proves a thesis that criminality had adapted to the wartime conditions (Figure 3).

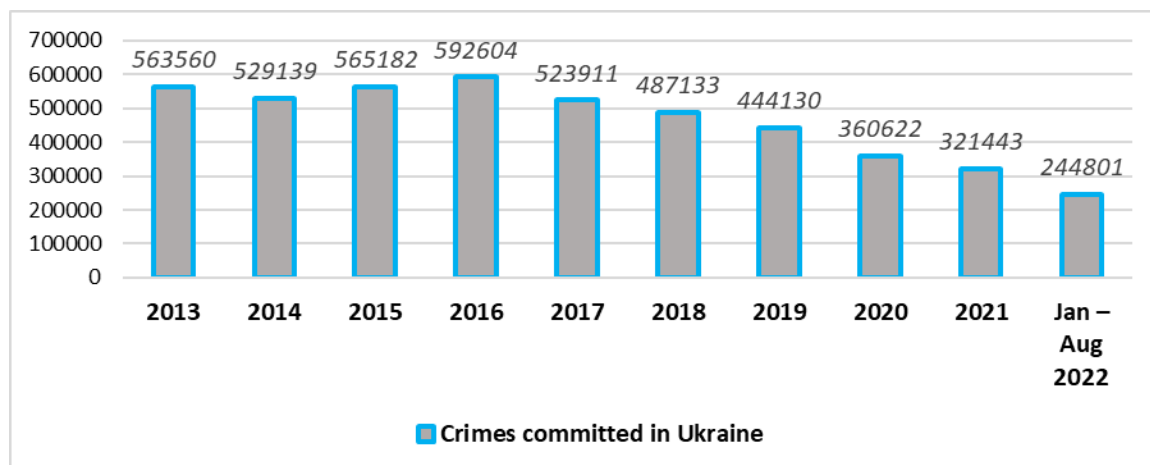

Figure 3. Crimes committed in Ukraine (January 2013 – August 2022)

A facultative conclusion that could be drawn is that a ratio between committed crimes and detected suspects has a stable trend towards decreasing until the 2022 Russian invasion (Figure 4).

The 2016 indicator (3,71), which was an exclusion from the general rule, could be partly explained with instability of political institutions after the 2014 Revolution and with a reform of the National Police Service of Ukraine where the new police force came into force in 2015.

General conclusion is that the 2022 Russian military invasion to Ukraine deeply influenced the Ukrainian criminal justice system and undermined its institutions.

Crimes against human life and health

For the period of eight months of 2022, 29603 crimes against human life and health were committed in Ukraine.

Again, we can observe how the 2022 Russian invasion to Ukraine “cut” the number of crimes against human life and health in March 2022 because of the mentioned above reasons.

Nevertheless, in July 2022, the number of crimes against human life and health, previously dropped in March 2022, has reached the level of January (Figure 5).

A special attention should be paid to the statistics on intentional homicides where, as it was stressed earlier, number of homicides committed by Russian soldiers and officers was partly incorporated into general number of all crimes of the same type.

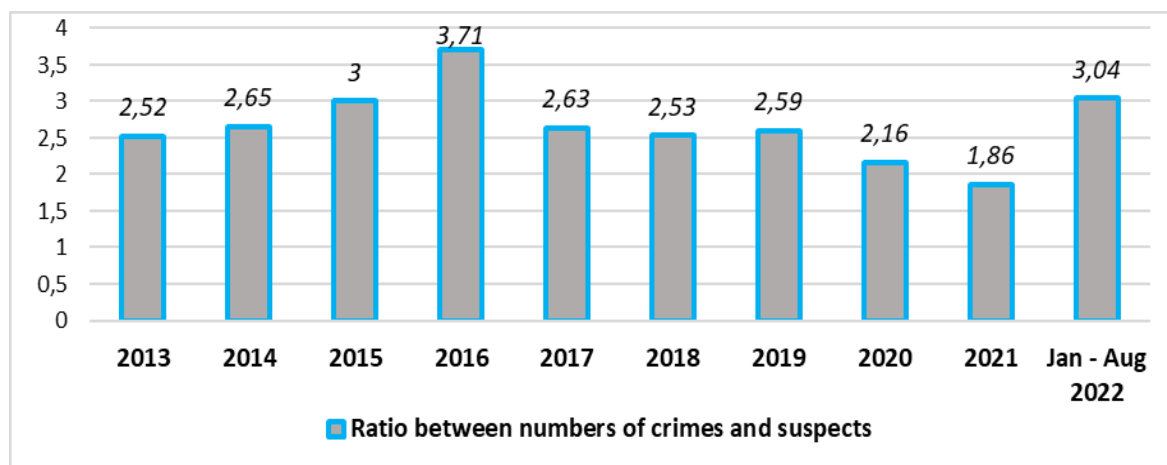

Figure 4. Ratio between crimes and suspects (January 2013 – August 2022)

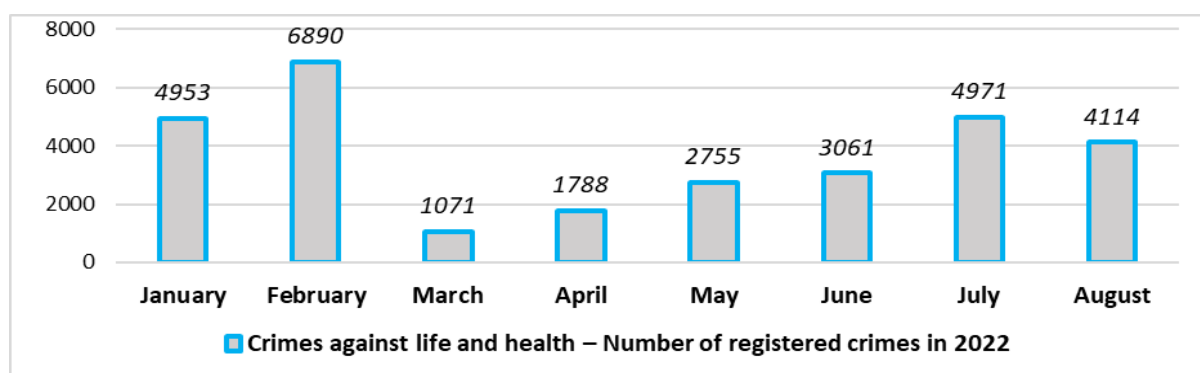

Figure 5. Crimes against human life and health (2022, by month)

At the same time, having approximately the same number of suspects for the 8 months of each year (2021 and 2022), we can point at the fact that every 4th criminal was detected having committed this grave crime for the period of eight months of 2021. In contrast, only every 17th criminal was detected for the period of 8 months 2022 what demonstrates the weakness of the national criminal justice system in the wartime (Figure 6).

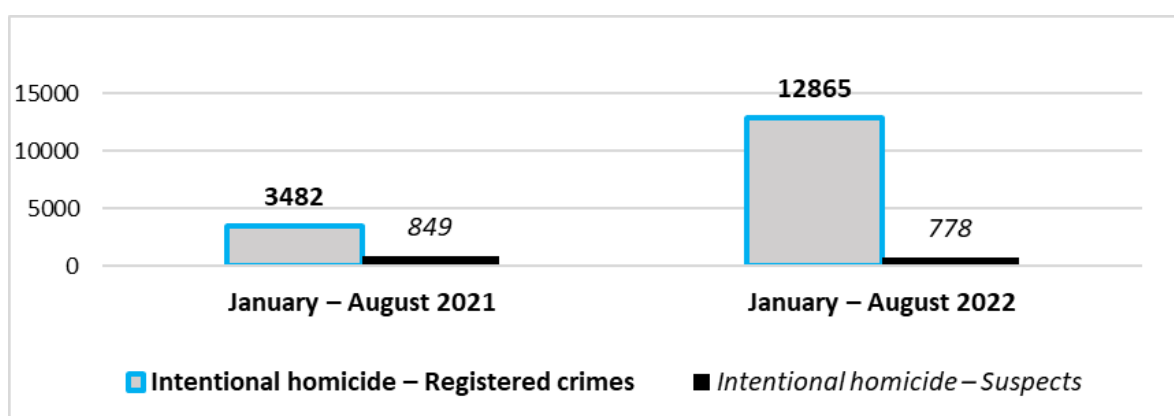
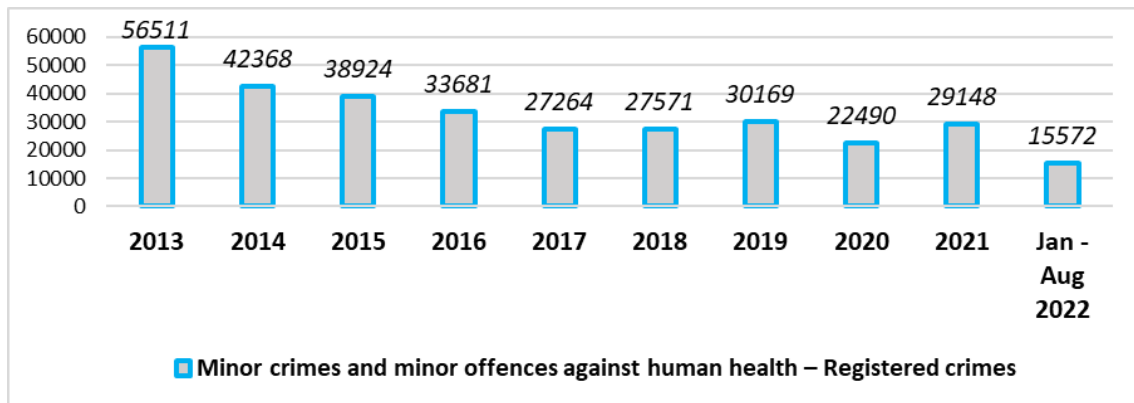

Figure 6. Intentional homicide (eight months of 2021 and 2022)

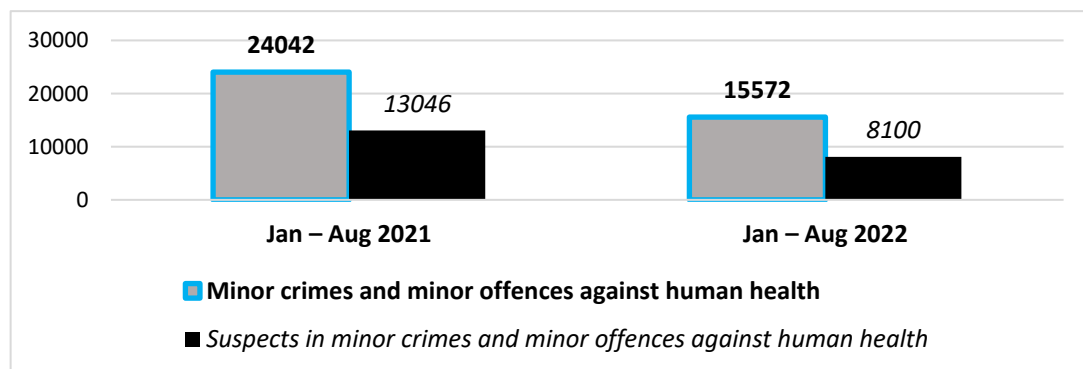
Minor crimes against human health

Here, we present crime statistics of all minor crimes against human health committed in 2013 – 2022 (statistics of 2020 – 2022 includes data on minor crimes and minor offences against health, according to Article 12 of the Criminal Code of Ukraine (“Classification of criminal offences”)) (Figure 7).

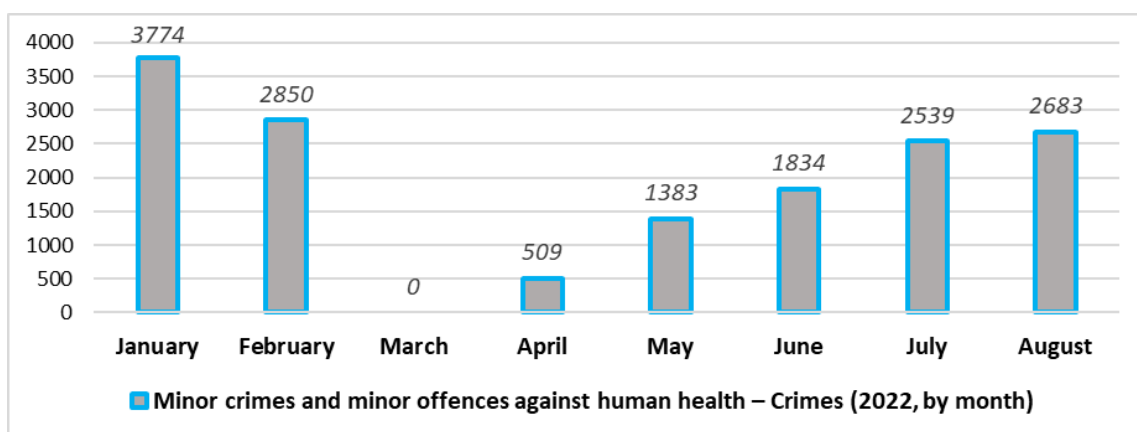
Figure 7. Minor crimes and offences against health (January 2012 – August 2022)

Comparison of the crime rates for eight months of 2021 and 2022 demonstrates that during the wartime the Ukrainian criminal justice system factually has been ignoring minor crimes and offences against human health in the light of more serious dangers for citizen and challenges for the State (*Figure 8*).

Figure 8. Minor crimes and offences against health (eight months of 2021 and 2022)

Zero registered minor crimes and minor offences against human health in March 2022 proves more than persuasively the priorities of the Ukrainian criminal justice system during the first months of the 2022 Russian invasion (*Figure 9*).

Figure 9. Minor crimes and offences against health (2022, by month)

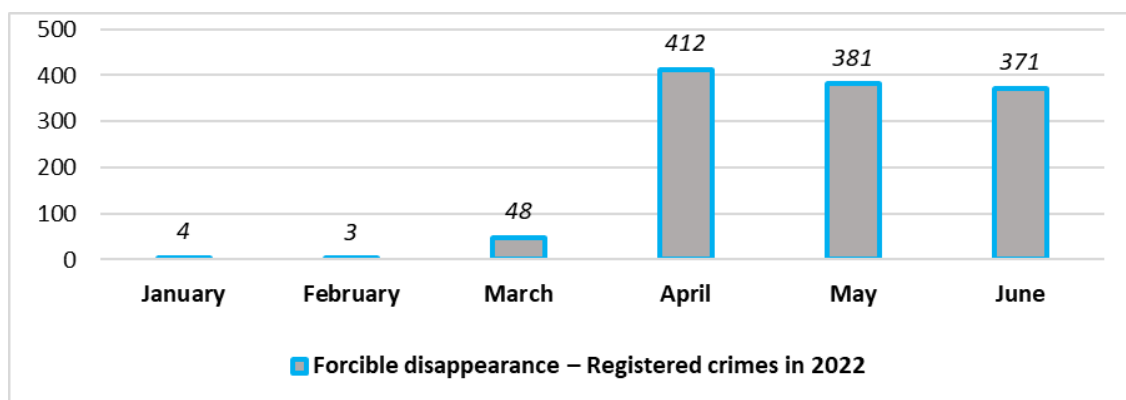
Crimes of forcible disappearance

At the same time, the number of crimes against will, honor and dignity of a person has increased significantly.

The increase can be explained by a broader use of Article 146-1 of the Criminal Code of Ukraine (“Forcible disappearance”). In 2022 (first eight months), 1,112 offenses were recorded, compared to 56 crimes in 2021 (the whole year) and 69 crimes in 2020 (the whole year).

The crime statistics show that starting from April 2022, up to 400 crimes of forcible disappearance is registered in Ukraine every month (*Figure 10*).

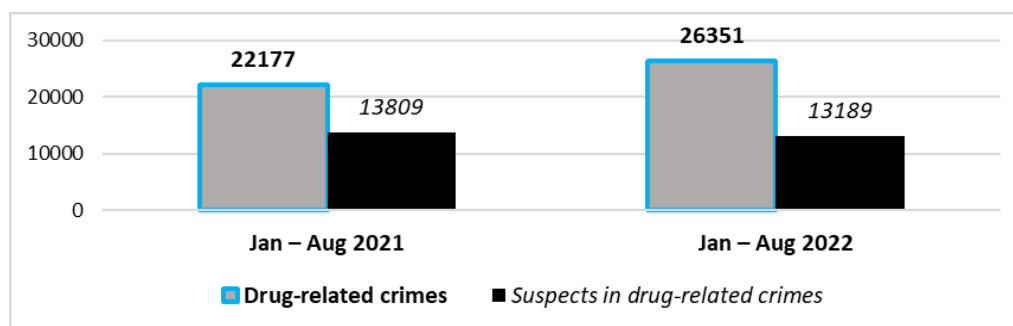

Figure 10. Crimes of forcible disappearance in Ukraine (2022, by month)

Drug-related crimes

Situation with drug-related crimes partly has refuted shaped before thesis that the 2022 Russian military invasion to Ukraine “cut” crime statistics.

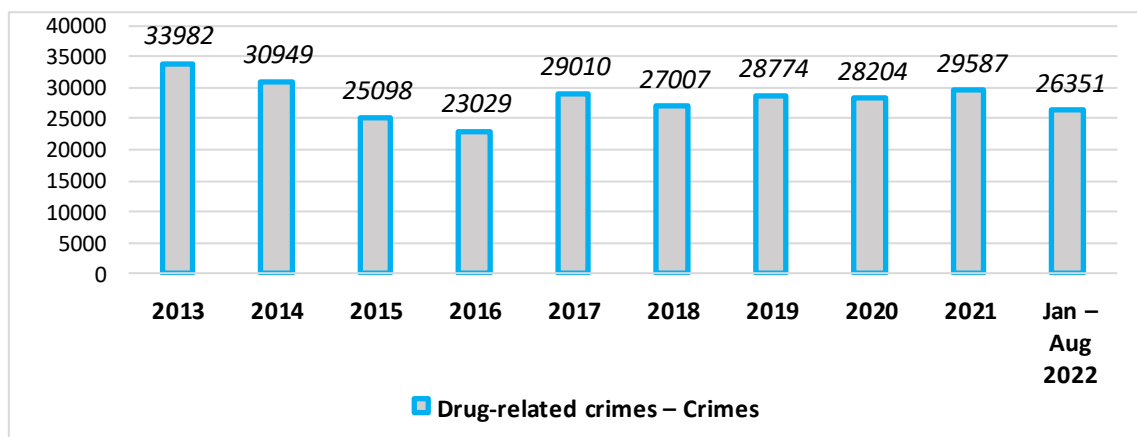
Such a situation is explained quiet easily: drugs are another matter and a big business for policemen (*Figure 11*).

Figure 11. Drug-related crimes (eight months of 2021 and 2022)

Moreover, the 2022 crime statistics show that the number of drug-related crimes for the period of wartime eight months of 2022 appears even bigger than the number of the same crimes for the whole *relatively* ‘peacetime’ 2015 or 2016.

Moreover, we can expect that the number of drug-related crimes in 2022 could be bigger for the period of the last 10 years (*Figure 12*).

Figure 12. Drug-related crimes (January 2021 – August 2022)

Additionally, it should be noted that the wartime period shows stable increase in numbers of drug-related crimes (Figure 13).

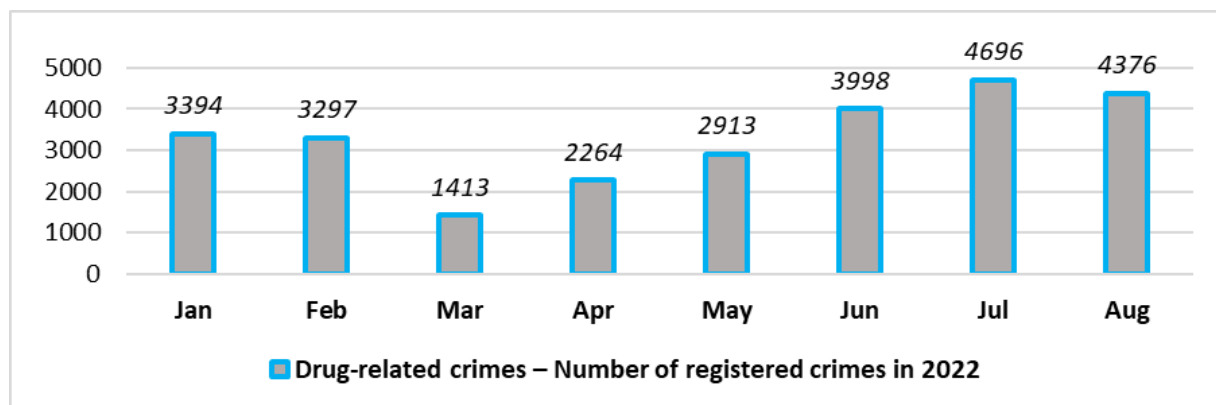

Figure 13. Drug-related crimes (2022, by month)

Offenses against of military service (Military crimes)

Expectedly, the number of *crimes against of military service (military crimes)* also increased significantly. The increase was due to purely wartime Articles of the Criminal Code of Ukraine – Article 407 (“Abandoning a military unit or place of service”), Article 408 (“Desertion”) and Article 402 of the Criminal Code (“Disobedience”).

For example, for the period of eight months of 2022, 6998 military crimes had been registered in the Office of General Prosecutor.

The Figure 14 shows that increasing of the personnel of the Military Forces of Ukraine expectedly led to increasing of crimes committed by Ukrainian military officers and soldiers (Figure 14).

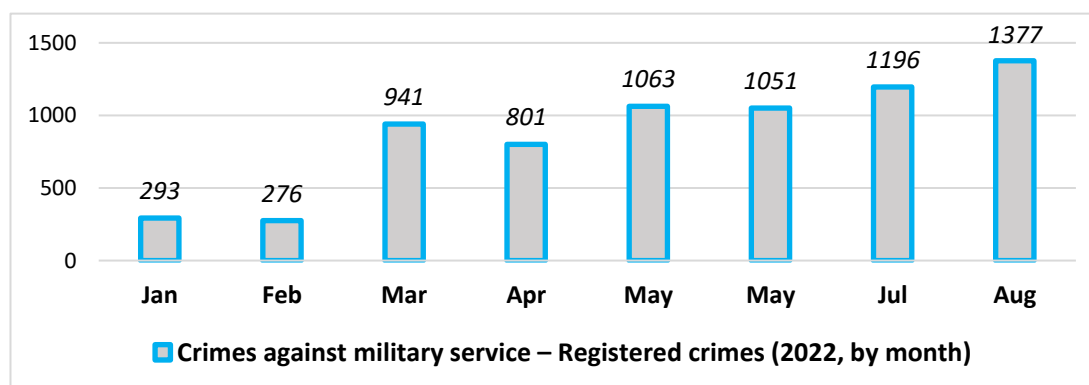

Figure 14. Crimes against military service (2022, by month)

A special stress is paid to number of crimes of *absence without leave from a military unit or place of service* (Article 407 of the Criminal Code of Ukraine). The main conclusion is that the number of registered crimes has increased (although not significantly, see the data, for example, of 2015) parallel to the decrease of identified suspects (Figure 15).

Partly the same could be said about more gravity crime – *desertion* (Article 408 of the Criminal Code of Ukraine) where the number of mention crimes has increased.

On the other hand, the period of eight months of 2022 shows a very interesting trend concerned with a low level of giving of notes of suspicion to concrete suspects. For example, in 2014, a ratio between registered crimes and suspects was 1,4. In 2015, the same ration was 1,1. As far as the first eight month of 2022 is concerned, the same ratio was 11,6 (Figure 16).

No fewer interesting conclusions could be drawn from the use of Article 426-1 (*Excess of power or official authority by a military official*). While in 2016, 65 crimes had been registered with 17 suspects, in 2022 we can observe increasing distance between number of crimes (Figure 17).

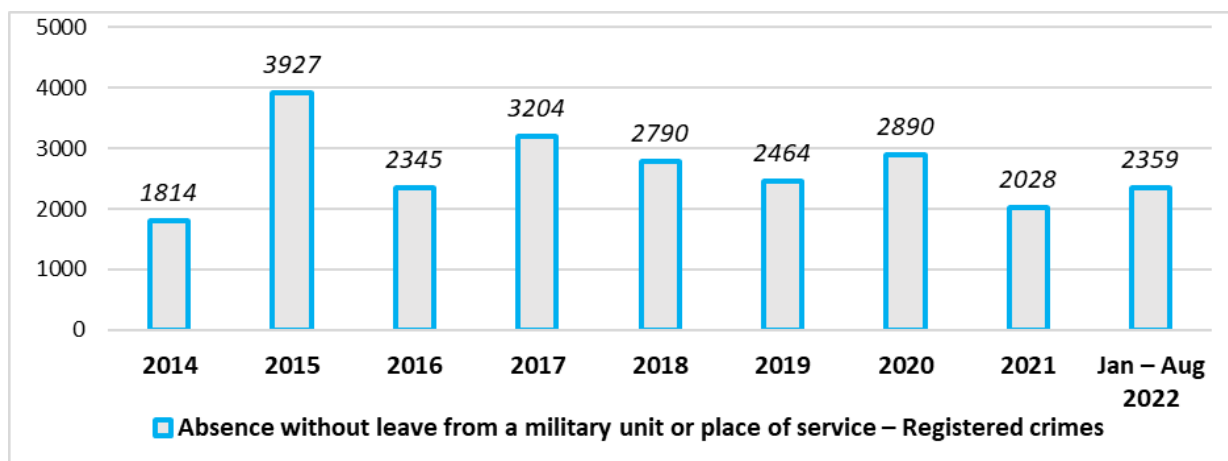

Figure 15. Absence without leave from a military unit or place of service (January 2014 – August 2022)

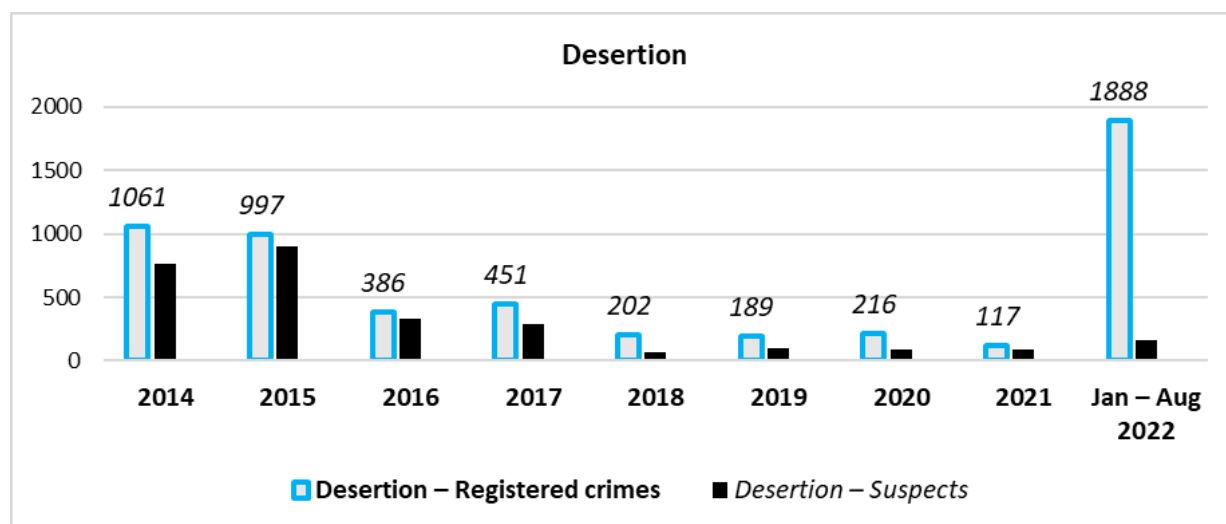

Figure 16. Desertion (January 2016 – August 2022)

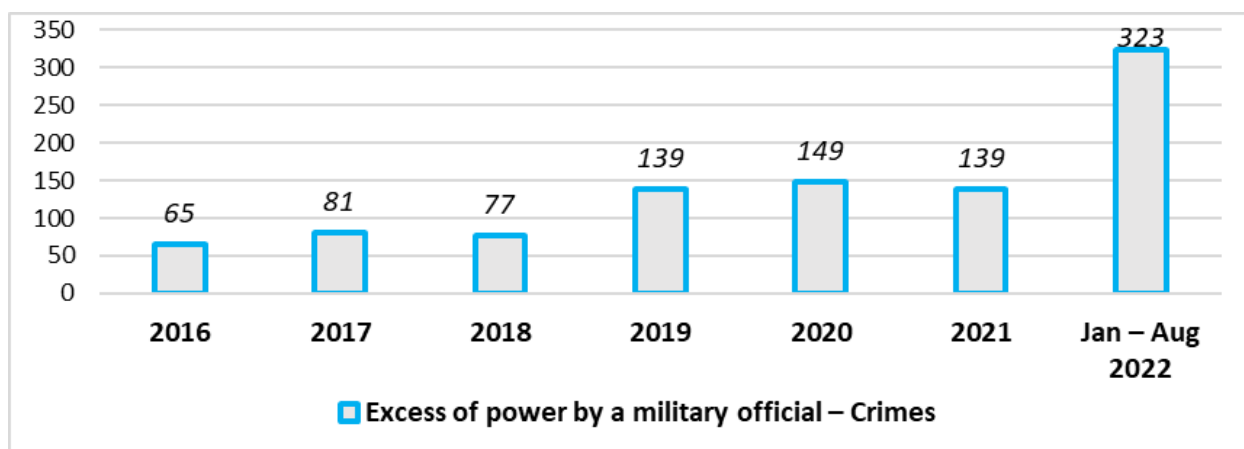

Figure 17. Excess of power or official authority by a military official (January 2016 – August 2022)

Property Crimes

For the period of eight months of 2022, 77970 *property crimes* had been registered in Ukraine. The table below presents the number of *property crimes* registered every month in 2022 (Figure 18).

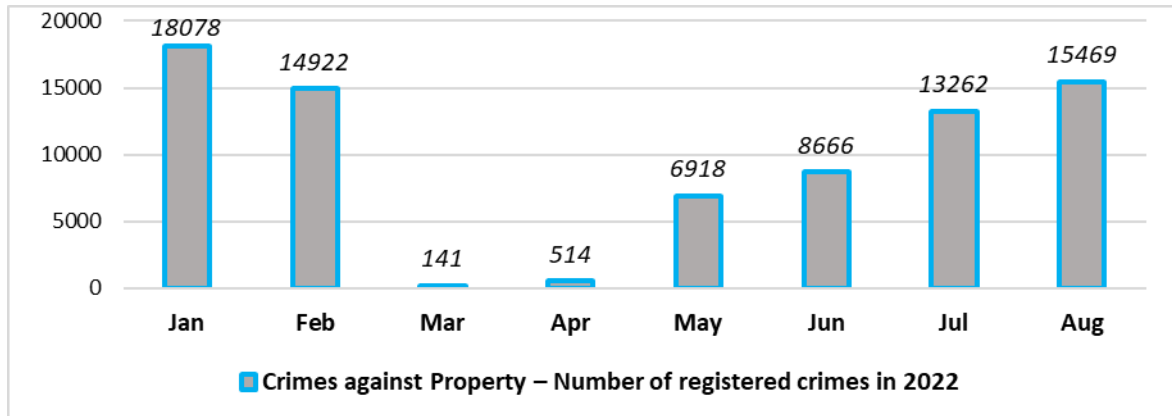

Figure 18. Property crimes (2022, by month)

The table below presents the number of *thefts* registered in the first eight months of 2022 (Figure 19).

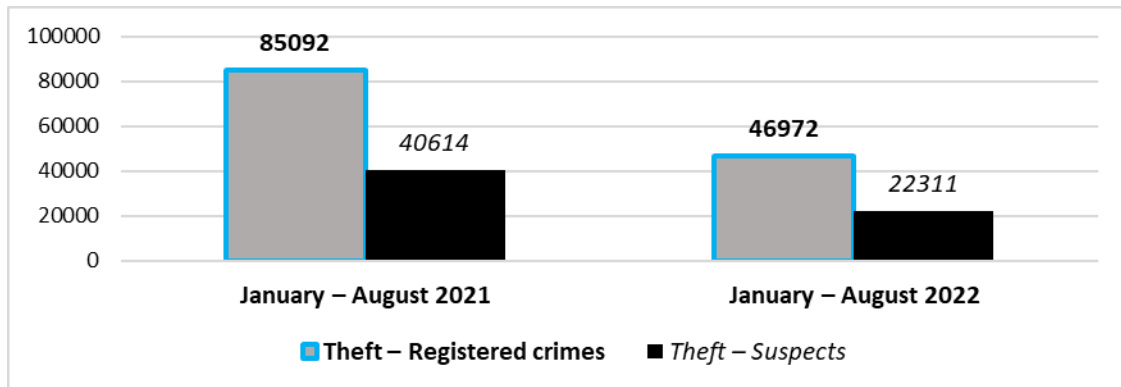

Figure 19. Theft (eight months of 2021 and 2022)

The table below presents the number of *aggravated robberies* registered in the first eight months of 2022 (Figure 20).

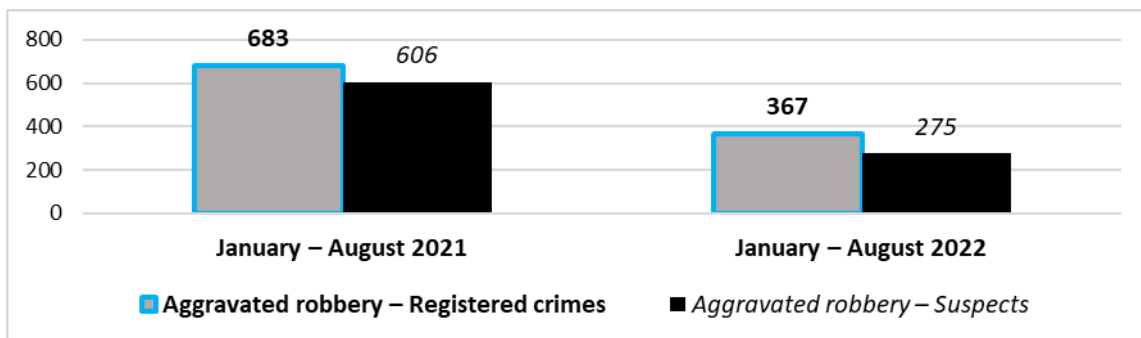

Figure 20. Aggravated robbery (eight months of 2021 and 2022)

Crimes Committed with Firearms

While analyzing *crimes committed with the use of firearms*, it could be expected that crime rates resulted from illegal use of firearms would extremely be rising after February 2022.

Nevertheless, the official crime statistics from the Office of General Prosecutor partly refutes such a presumption.

Yes, it is obvious that the number of crimes committed with weapons has seriously risen for the eight months of 2022 comparing even with the whole year of 2021 (Figure 21).

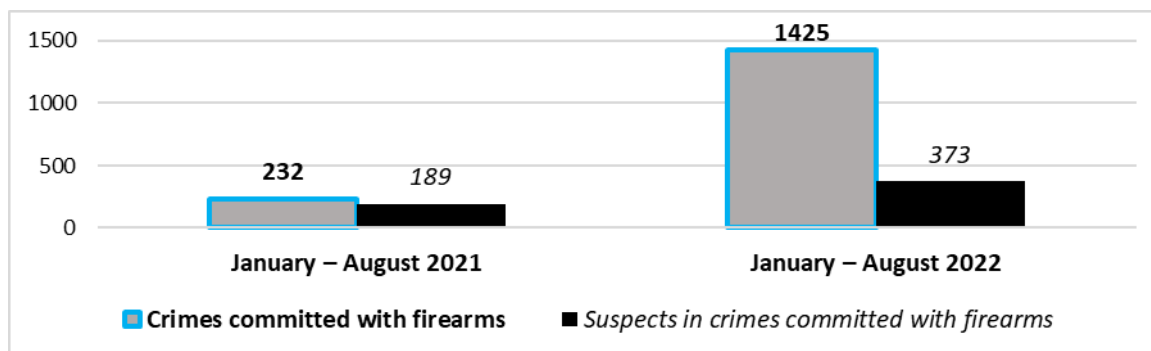

Figure 21. Crimes committed with firearms (eight months of 2021 and 2022)

On the other hand, the Ukrainian history knows examples when number of crimes with weapons was higher even in peacetime (2014, 2015) (Figure 22).

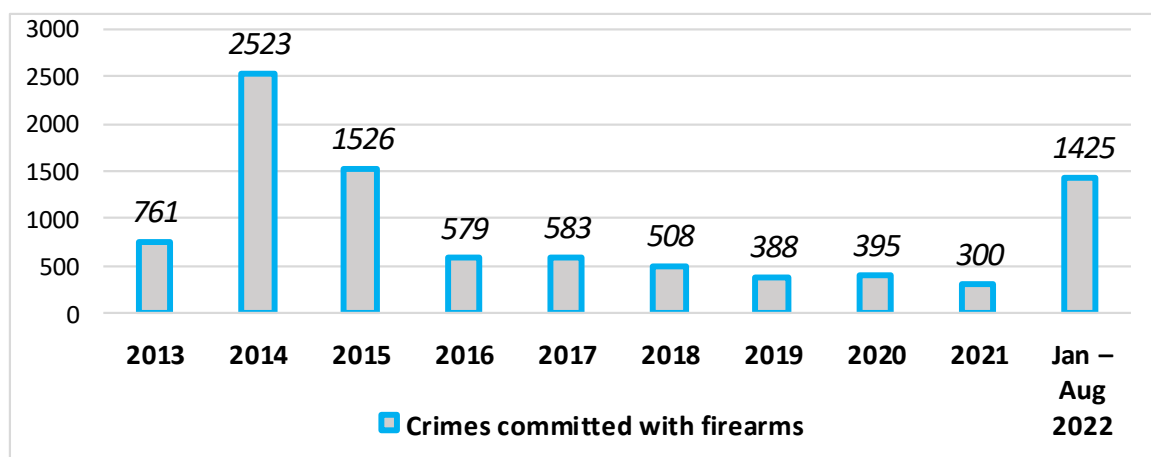

Figure 22. Crimes committed with firearms (January 2013 – August 2022)

Official crime statistics from the Office of General Prosecutor had not proved the hypothesis that ‘saturation’ of the Ukrainian society with firearms during the first days of the 2022 Russian invasion would lead to increase of number of crimes concerned with illegal use of firearms until August 2022.

In contrast, crime statistics for August 2022 have demonstrated a rapid increase of crimes committed with the use of firearms (Figure 23, Figure 24, Figure 25, Figure 26, Figure 27, Figure 28, Figure 29, Figure 30).

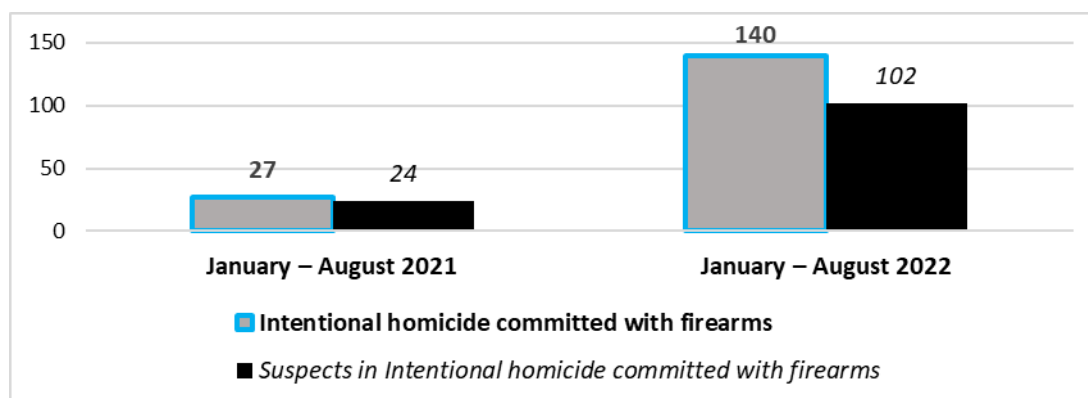

Figure 23. Intentional homicide (eight months of 2021 and 2022)

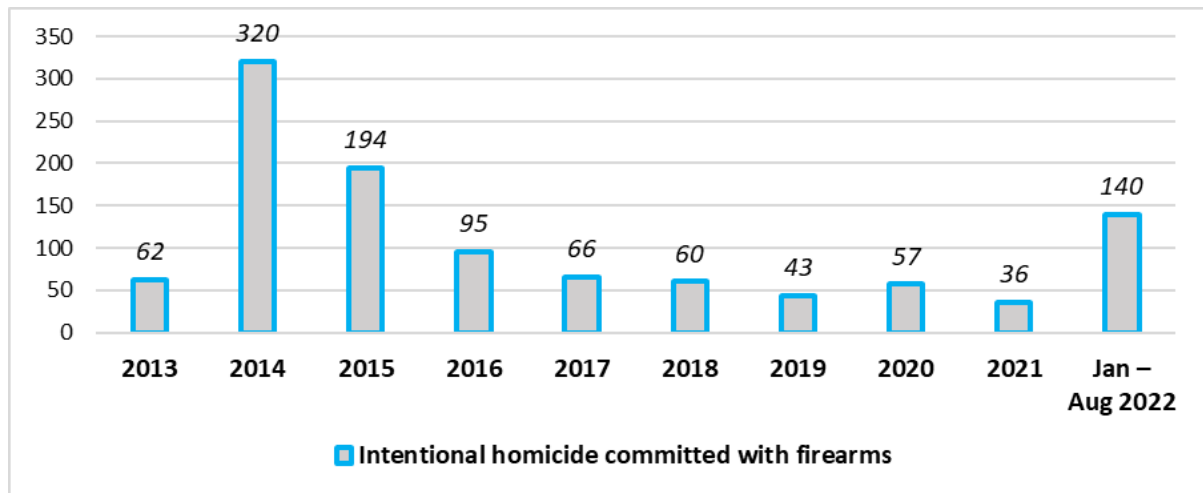

Figure 24. Intentional homicide (January 2013 – August 2022)

The same could be said about *intentional serious bodily harm committed with firearms*.

Figure 25. Intentional serious bodily harm committed with firearms (eight months of 2021 and 2022)

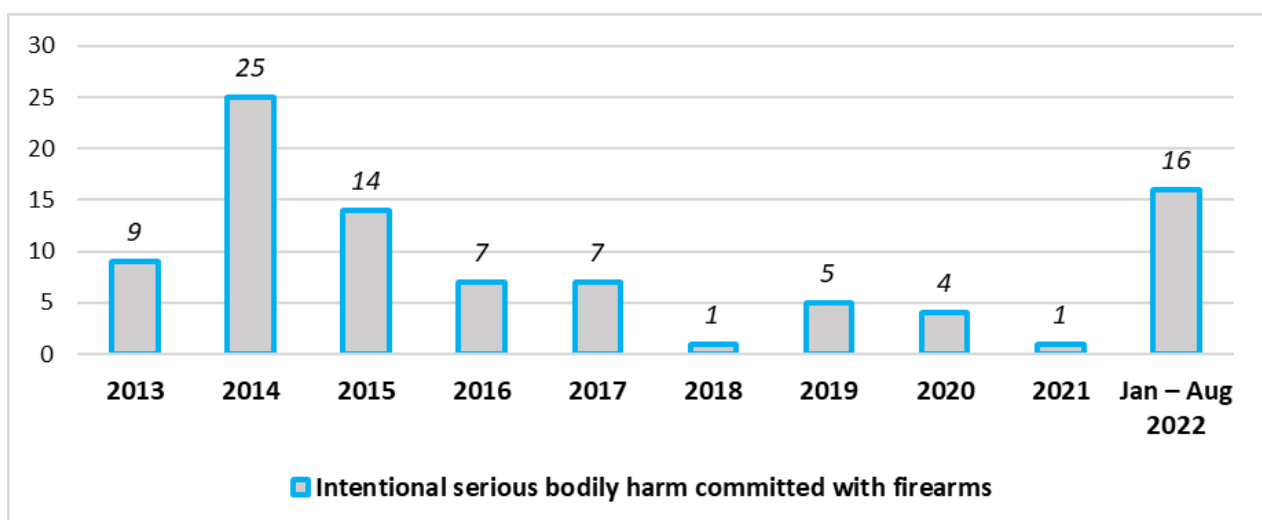

Figure 26. Intentional serious bodily harm committed with firearms (January 2013 – August 2022)

The table below contains data on number of *aggravated robberies committed with the use of firearms* and numbers of suspects in corresponding criminal proceedings (Table 27).

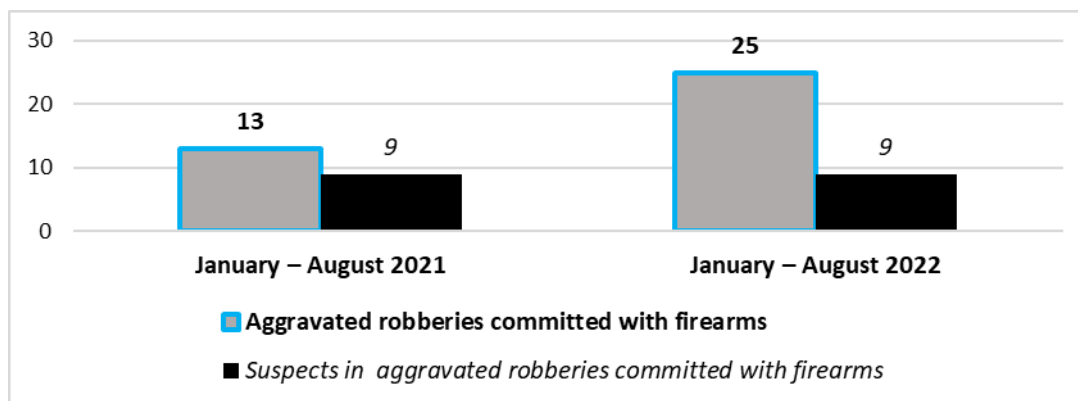

Figure 27. Aggravated robberies (eight months of 2021 and 2022)

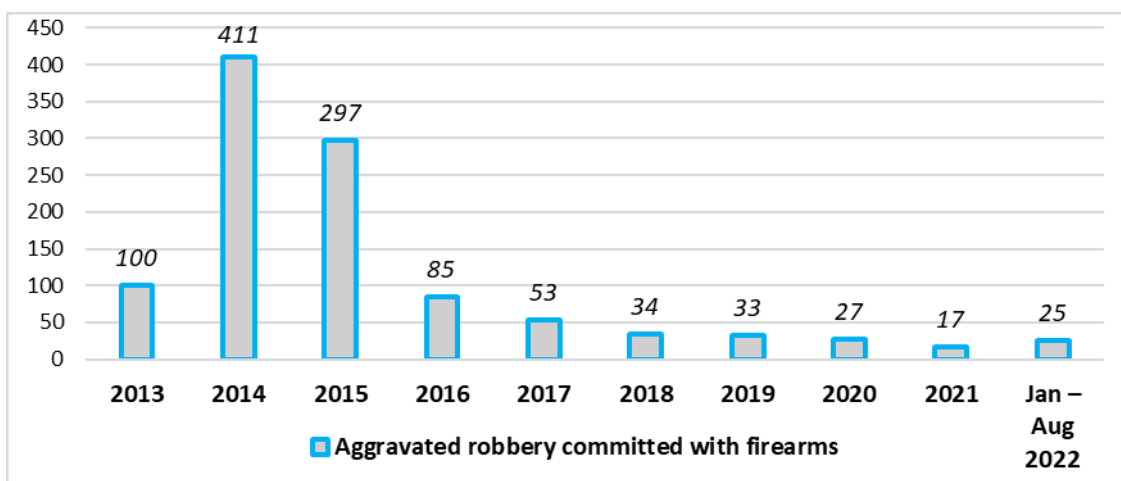

Figure 28. Aggravated robberies with firearms (January 2021 – August 2022)

The table below contains data on number of *crimes committed with the use of explosives* and numbers of suspects in corresponding criminal proceedings (Table 29).

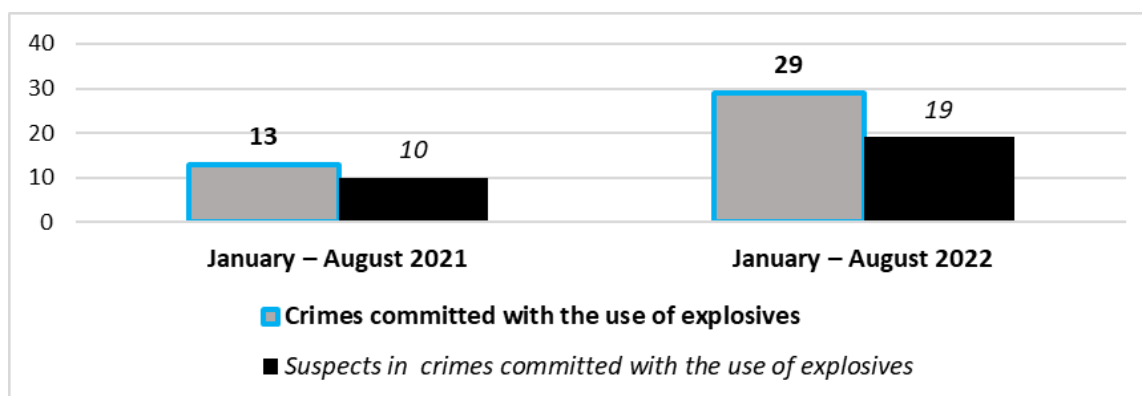

Figure 29. Crimes with the use of explosives (eight months of 2021 and 2022)

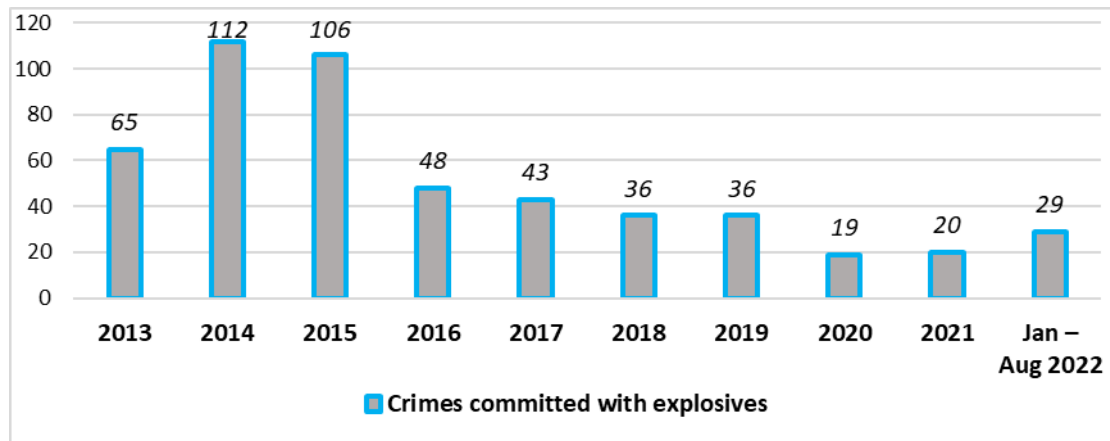

Figure 30. Crimes with the use of explosives (January 2021 – August 2022)

Crimes against Peace, Security of Mankind and International Legal order (War Crimes)

According to official data of the Office of General Prosecutor, as of the end of August 2022, the Ukrainian authorities are investigating 31307 cases of suspected war crimes committed after Russia's full-scale invasion of Ukraine on February 24, 2022.

That means that after the 2022 Russian full-scale invasion more than 5000 war crimes are registered in Ukraine every month (Figure 31).

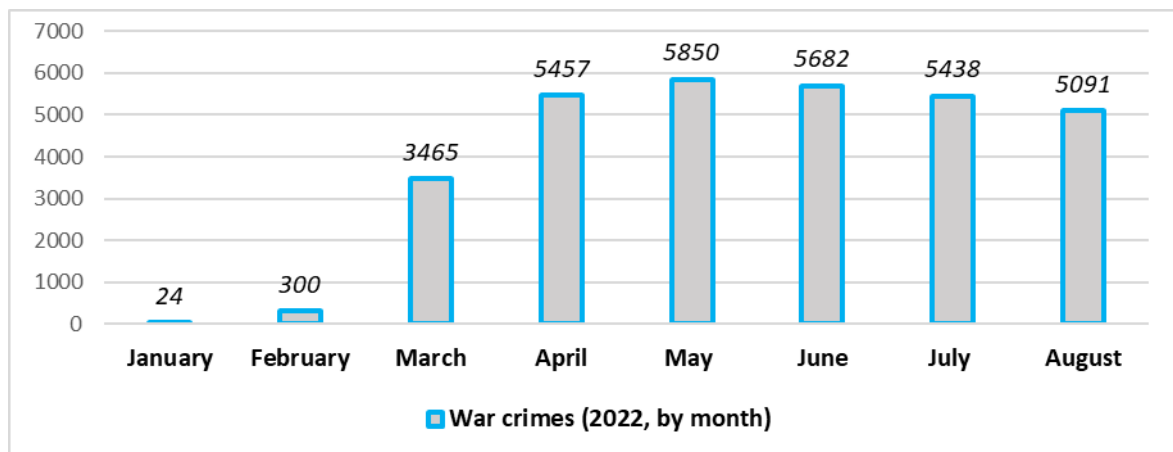

Figure 31. War crimes (2022, by month)

Sex Crimes

As crime statistics show, the wartime has impacted the crime rates concerned with *sex crimes* in Ukraine.

Yes, it is obvious that data for the period of eight months 2022 show a decrease in sex crimes (Figure 32, Figure 33, Figure 34).

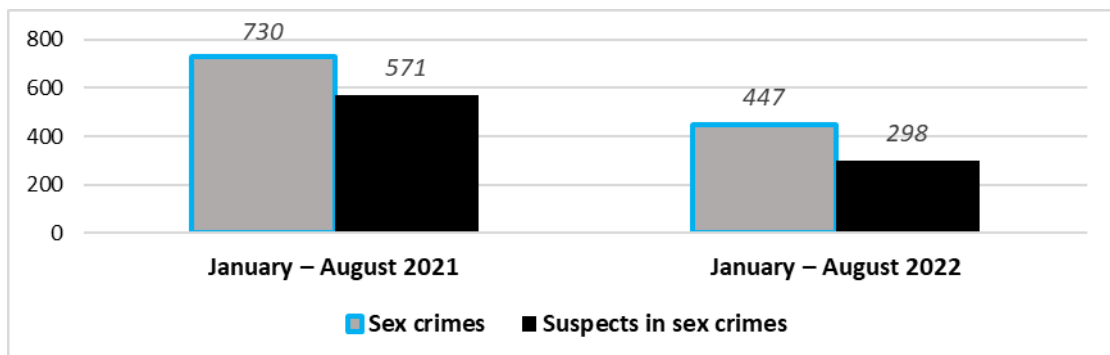

Figure 32. Sex crimes (eight months 2021 and 2022)

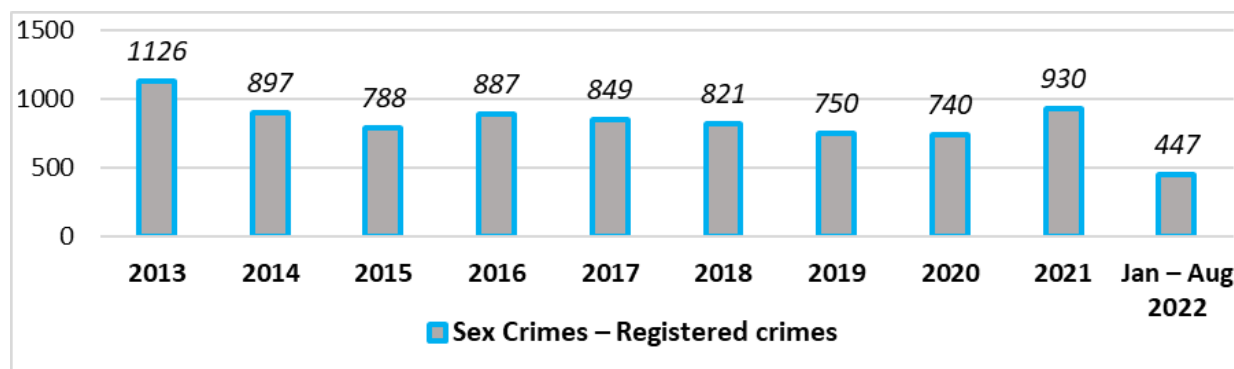

Figure 33. Sex crimes (January 2013 – August 2022)

Nevertheless, we cannot say that broadly implemented wartime restrictions led to serious decreasing of *sex crimes* in Ukraine.

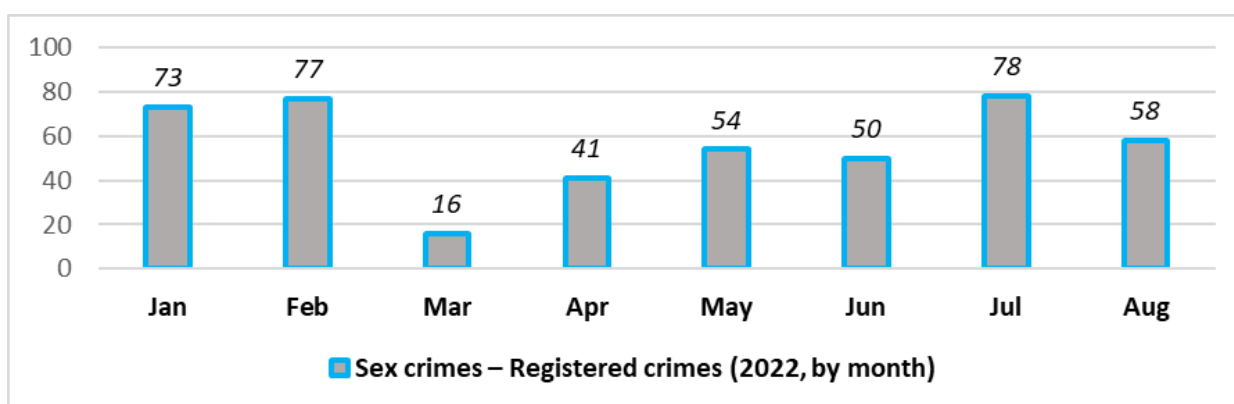

Figure 34. Sex crimes (2022, by month)

The same could be said relating to *rapes* where crime statistics show only a particular decrease (Figure 35).

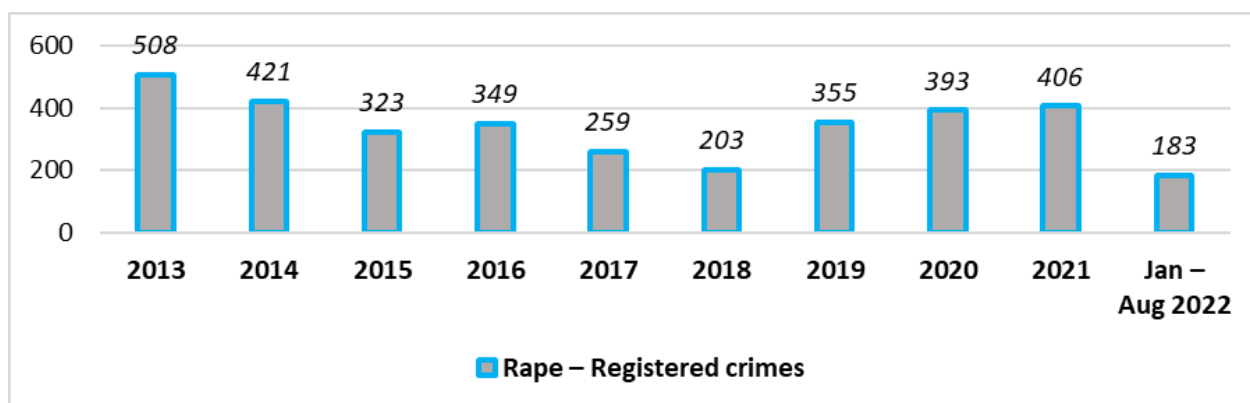

Figure 35. Rape (January 2013 – August 2022)

As official crime statistics show, monthly number of *rapes* committed in 2022 was not affected with wartime restrictions (Figure 36).

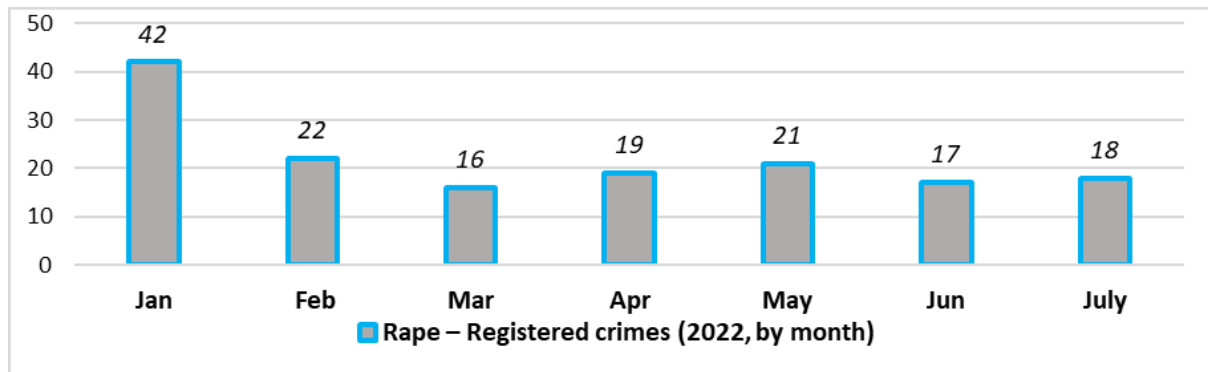

Figure 36. Rape (2022, by month)

Family violence crime

The same could be said concerning *family violence crimes* which decreased significantly (Figure 37, Figure 38, Figure 39).

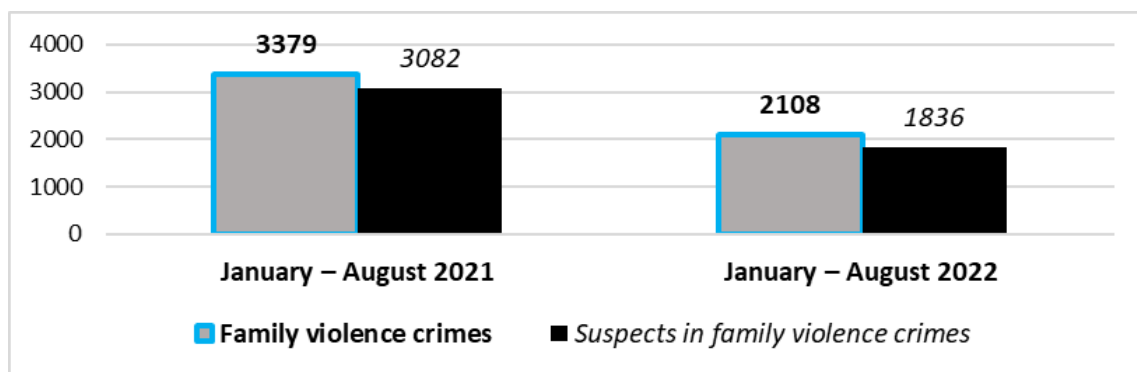

Figure 37. Family violence crimes (eight months of 2021 and 2022)

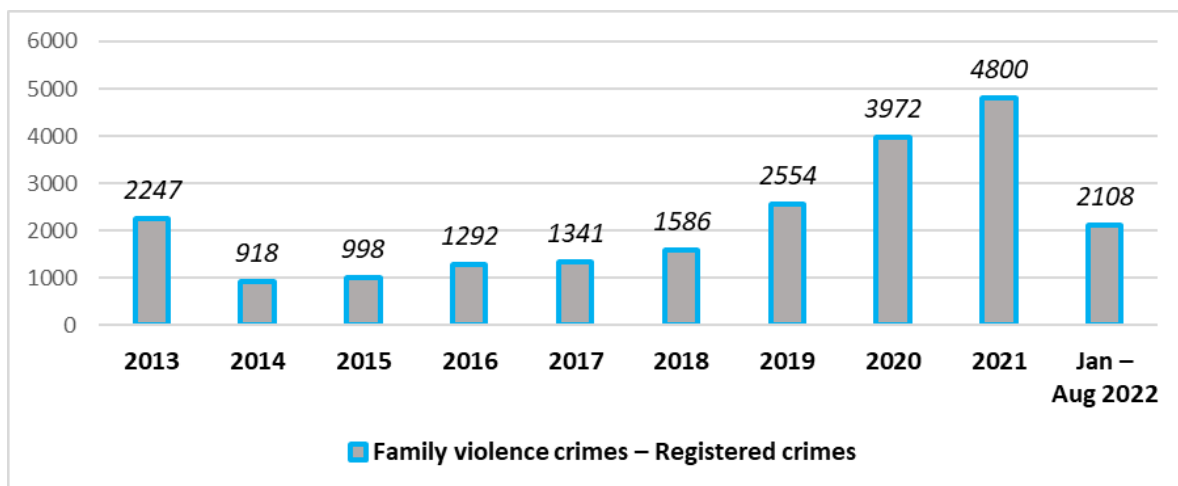

Figure 38. Family violence crimes (January 2013 – August 2022)

Nevertheless, every month from the beginning of the 2022 Russian invasion to Ukraine demonstrates an increase in *family violence crimes* (Figure 39).

Hooliganism

No less interesting for the aims of the analysis of the criminological situation in Ukraine is the crime of *hooliganism* (according to Article 296 Criminal Code of Ukraine – a serious disturbance of the public order based on motives of explicit disrespect to community in a most outrageous or exceptionally cynical manner) which can be used as an example of impacts of harsh wartime restrictions with curfews, military and the police patrols as well as roadblocks on normal social life.

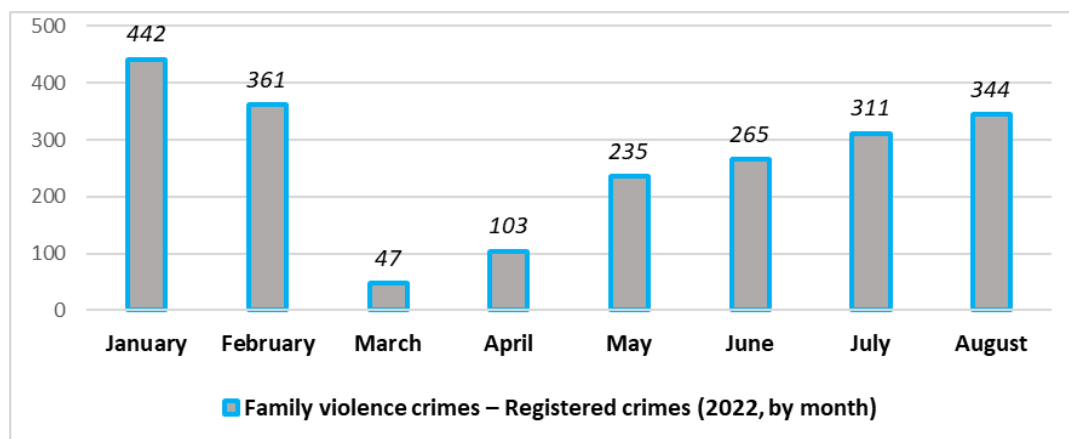

Figure 39. Family violence crimes (2022, by month)

Generally concluding, crimes of *hooliganism* had had a permanent trend to decreasing for the last nine years where the 2021 restrictions resulted from the COVID pandemic should be also noted.

In 2022, a particular decrease of acts of *hooliganism* should be considered as a result of the next Russian military invasion. If in 2021 crimes of *hooliganism* were widely prevented by closing public spaces (shopping centres, cinemas, public transport etc.), the COVID pandemic was almost ‘forgotten’ by general population in the beginning of 2022. Accordingly, the end of February 2022 has led to harsher physical restrictions of possible actions aimed at violation of public order (Figure 40).

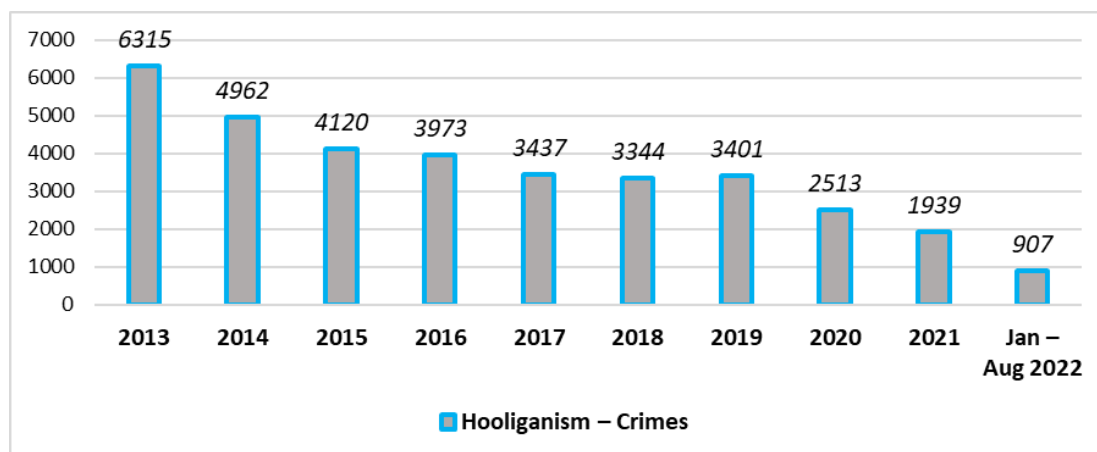

Figure 40. Hooliganism (January 2013 – August 2022)

On the other hand, number of crimes of *hooliganism* almost disappeared from social life in February – March 2022, appeared again in April 2022 with a trend to increasing. Correspondingly, such a trend should be considered an indicator of conditional stabilization of social life in Ukraine mostly in areas far from the frontline (Figure 41).

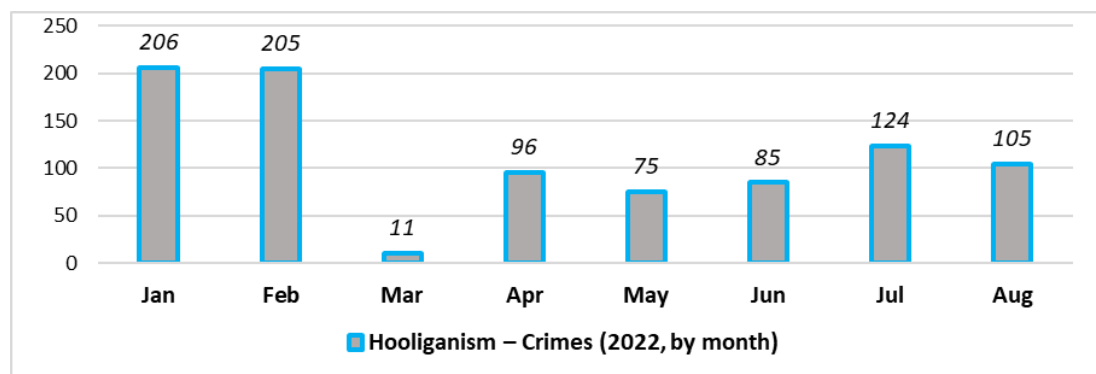

Figure 41. Hooliganism (2022, by month)

The Prison System and Probation

The Ukrainian prison system appeared not ready to Russian invasion; prison administrations affected by the war were not ready to face military aggression. Thus, the evacuation of prisoners had led to violations of the prison regime, torture, inhuman treatment and violation of private and family life due to tensions between staff and prisoners.

Nevertheless, the Ukrainian prison system did not face the increased number of prison riots and other forms of illegal actions aimed at disorganization of corrections in 2022: one crime of mentioned type was registered in February 2022 and one crime was registered in July 2022 where no suspects were found in both cases.

A comparative analysis of numbers of this type of crime committed in previous years can prove that enough restrictive measures implemented by prison administration during the wartime led to decrease of any similar illegal actions (Figure 42).

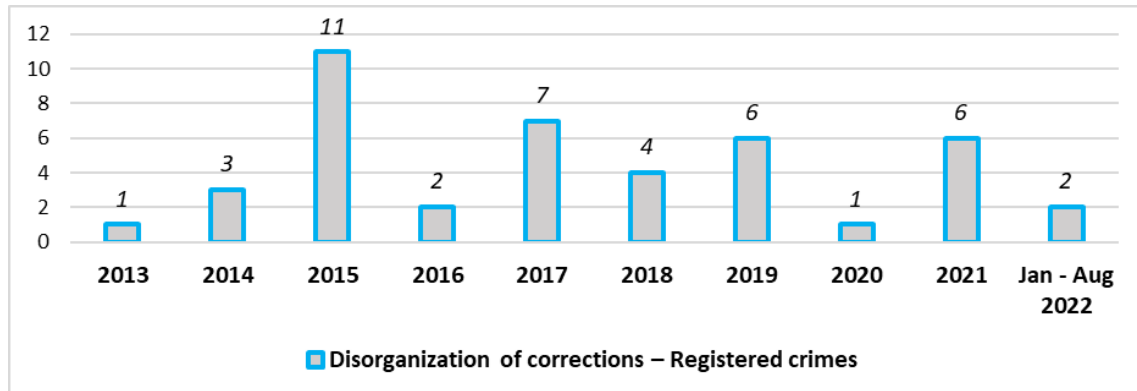

Figure 42. Disorganization of corrections (January 2013 – August 2022)

Obviously, the chaos of the first days of the Russian invasion affected the prison system to a large extent what caused the bigger number of *escapes of prisoners* from different types of prison establishments (Figure 43).

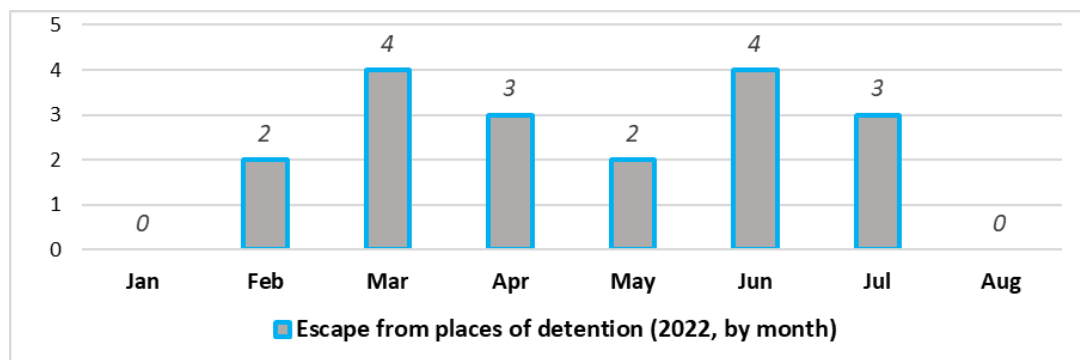

Figure 43. Escape from places of detention (2022, by month)

The number of escaped prisoners for the eight months of 2022 is bigger than in previous years but not yet so sufficient as compared with 2013 – 2019 (Figure 44).

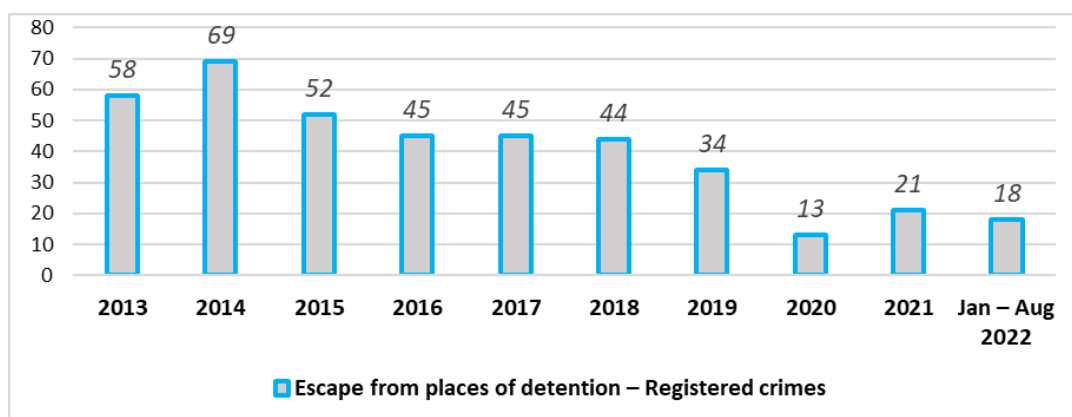

Figure 44. Escape from places of detention (January 2013 – August 2022)

Probation service

The table below presents the number of *avoidances of community punishment* registered every month (January – August) in 2022 (Figure 45).

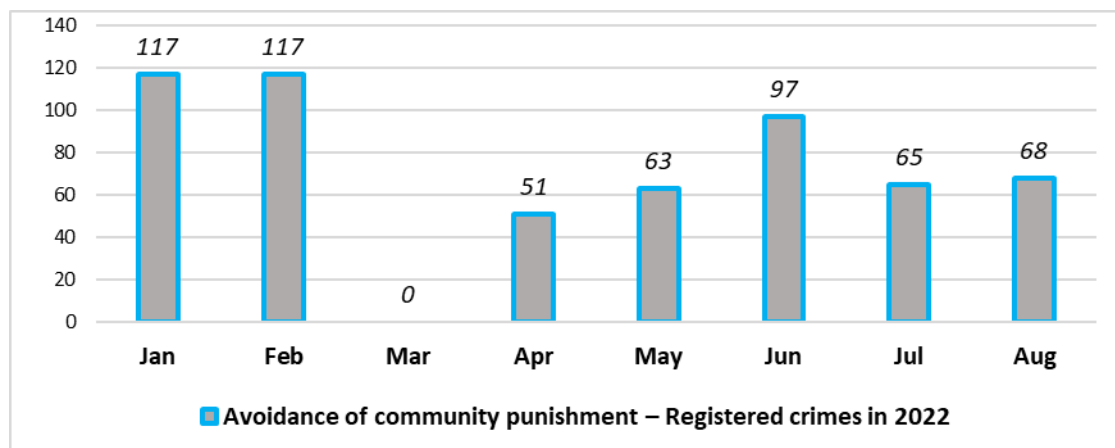

Figure 45. Avoidance of community punishment (2022, by month)

The table below presents the number of *avoidances of community punishment* registered in 2013 – 2022 (Figure 46).

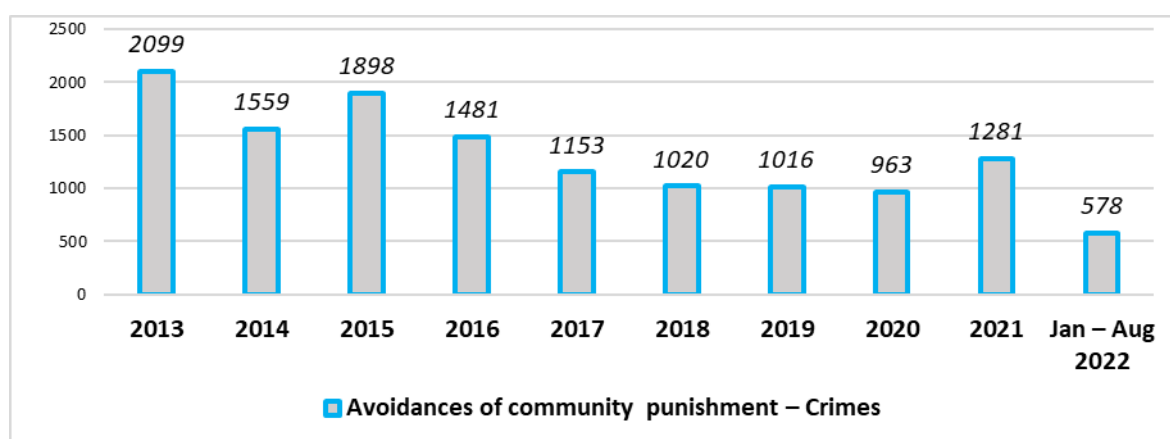

Figure 46. Avoidance of community punishment (January 2013 – August 2022)

Conclusions

Having summarized up presented above ideas, we have come to the following conclusions that reflect the state of things within the wartime Ukrainian criminal justice system.

Crime statistics for August 2022 supported to a large extent our previous preliminary conclusions of the subject of crime trends in Ukraine.

It was August 2022 that changed the general picture of the crime trends in Ukraine.

Firstly, it concerns with crimes committed with the use of firearms and explosives. Our preliminary fears that “saturation” the Ukrainian society with *firearms and explosives* would lead to increasing criminality seem to have grounds. More grounded conclusions will be drawn later, at least based on crime statistics for the period of 9 months of 2022. Nevertheless, already demonstrated increase in crimes with the use of firearms and explosives put on the agenda an issue of safety and security in the Ukrainian society.

Much more interesting issue is one of *drug-related offences* in Ukraine. It is surprising that the 2022 Russian invasion to Ukraine has not ‘cut’ crime trends in the area of illegal possession and use of drugs. In contrast, official data demonstrate that the wartime period is associated with increasing of drug-related crimes.

As far military crimes and war crimes are concerned, corresponding crime rates are expectedly rising in the light of the continuous aggression of Russia against Ukraine.

General conclusion on the crime trends in Ukraine is concerned with the fact that both criminality and law-enforcement bodies as well as citizen have become *adapted* to conditions and restriction of the wartime period.

DOI 10.31558/2617-0248.2022.7.6

UDC 323.22:351.75:578.834.1

FREEDOM OF ASSEMBLY ENFORCEMENT IN BULGARIA DURING THE CORONAVIRUS CRISISORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1458-5076>**Rezmer-Plotka K., Nicolaus Copernicus University, Toruń, Poland**

During the coronavirus pandemic, numerous restrictions on human rights and civil freedoms began to be introduced in all European Union countries. As a result, the number of assemblies and protests during which citizens expressed their dissatisfaction with ongoing democratic backsliding, inefficient public health service, and poor crisis management increased significantly. The lack of acceptance for subsequent legal solutions has also been repeatedly emphasized, looking for a tool of oppression instead of concern for health. However, over the months, the number of infections has increased significantly, which has forced governments to make decisions that would induce people to vaccinate against COVID-19. As a result, anti-vaccine movements have become active, which can be described as new pandemic-induced social movements. Bulgaria was for a long time at the forefront of countries where the percentage of vaccinated was the lowest, so when the so-called Green Certificate was introduced, anti-vaxxers gathered in front of the Bulgarian parliament. The protest took place at a time when the infection record was reached. The first aim of this article is to trace the dynamics of protest group's development related to the introduction of mandatory vaccination on the example of the assembly that took place on the day of the highest increase in infections in January 2022. The second aim is to determine the intended and unintended consequences of this development. The study used the analysis of sources, focusing primarily on reports from global news portals. On the example of this protest, several dimensions of the movement's activity can be distinguished, which allow us to see the dynamics of this group. During the assembly in front of the Bulgarian parliament, one can distinguish activity in the symbolic, declarative, forceful and emotional dimensions.

Keywords: Bulgaria, freedom of assembly, pandemic, civil disorder.**Резмер-Плотка К. Забезпечення свободи зібрань в Болгарії під час коронавірусної кризи**

Під час пандемії коронавірусу в усіх країнах Європейського Союзу почали вводитися численні обмеження прав людини та громадянських свобод. У результаті значно зросла кількість зібрань і протестів, під час яких громадяни висловлювали своє невдоволення триваючим відступом демократії, неефективною системою охорони здоров'я та невдалими спробами влади врегулювати кризу. Також неодноразово наголошувалося на неприйнятності правових рішень, що приймалися урядами країн ЄС, які сприймалися суспільством як спроби побудувати інструмент підкорення замість турботи про здоров'я. Однак протягом кількох місяців кількість заражень значно зросла, що змусило уряди країн ЄС ухвалювати рішення, які спонукали б людей робити щеплення проти COVID-19. У результаті активізувалися рухи антивакцинаторів, які можна охарактеризувати як нові соціальні рухи, викликані пандемією. Болгарія тривалий час була в авангарді країн, де відсоток вакцинованих був найнижчим, тому, коли було введено так званий Зелений сертифікат, антиваксери зібралися під болгарським парламентом. Протест відбувся в той момент, коли був досягнутий рекорд захворюваності. Перша мета цієї статті – простежити динаміку розвитку протестних груп, пов'язаних із запровадженням обов'язкової вакцинації, на прикладі зібрання, яке відбулося в день найвищого зростання заражень у січні 2022 року. Друга мета – визначити передбачені та непередбачені наслідки такого розвитку подій. У дослідженні використовувався аналіз різних новинних джерел, із акцентом насамперед на повідомленнях глобальних новинних порталів. На прикладі цього протесту можна виділити декілька вимірів діяльності руху, які дозволяють побачити динаміку цієї групи. Доведено, що в процесі реалізації протесту перед болгарським парламентом можна виділити активність у символічному, декларативному, силовому та емоційному вимірах.

Ключові слова: Болгарія, свобода зібрань, пандемія, громадянські заворушення

Funding: This research paper is a result of the research project *Civil Disorder in Pandemic-ridden European Union*. It was financially supported by the National Science Centre, Poland [grant number 2021/43/B/HS5/00290].

Introduction

The most important acts of international law guaranteeing freedom of assembly are European Convention on Human Rights, freedom of assembly from 1950 [1] and International Covenant on Civil and Political Rights [2] and Universal Declaration of Human Rights [3].

On the basis of the European Convention on Human Rights, freedom of assembly includes both public and private. There are no restrictions on the purpose of the gatherings, they can be political, religious, etc. However, it was assumed that they must be peaceful, but accidental acts of violence in the course do not prejudice the loss of protection by the assembly. The state also has a duty to protect those attending assemblies from possible violence by counter-demonstrators. An interesting example in this regard is the case of the United Macedonian Organisation Ilinden and Ivanov v. Bulgaria, where the Court ruled that the protection of the demonstrators was not sufficient. Among the legitimate restrictions or prohibitions on gatherings, the interest of state or public security was indicated; the protection of law enforcement and the prevention of crime; protection of health and morals; protection of the rights and freedoms of others [4]. The right to peaceful assembly allows for the expression of the beliefs of a given community and participation in shaping its reality, enables the exercise of individual freedom, can serve as a tool for asserting other important rights, and failure to respect the freedom of peaceful assembly can mean repression [5].

Based on The European Civic Forum's 2017-2018 report, Bulgaria found no serious threats, restrictions or obstacles to the exercise of the right of assembly. Especially since not only the political environment was taken into account, but also the legal and social one. It was noticed that in the autumn of 2018 there were protests with various purposes almost every day. However, according to the organization, they should be treated in the case of this country as a way to express the position of citizens on certain issues. In addition, on the basis of the observations carried out, administrative and police staff provide the necessary assistance to citizens in exercising their right to freedom of peaceful assembly [6].

The right of assembly in Bulgaria is regulated primarily in the Constitution, where Article 43 indicates that all citizens shall have the right to peaceful and unarmed assembly for meetings and demonstrations [7]. This matter is also regulated in the Law on Gatherings, Meetings and Manifestations [8], where it is also indicated that any citizens, associations, political and other social organizations have right to organize gatherings, meetings and manifestations. Article 3 indicates that citizens can express their opinions, attitudes and positions regarding matters of political, economic, social, cultural and other nature through words, posters, models or in some other appropriate way. Moreover, as Article 4 states, anybody cannot be prosecuted or punished for organizing and taking part in gatherings.

The period of the coronavirus pandemic was conducive to numerous gatherings, during which citizens expressed their opposition or dissatisfaction with the implemented security measures and restrictions of the rights and freedoms of the individual. Many researchers have pointed this out, including, for example, G. Cohen, B. G. Fortune [9], M. Kowalewski [10], D. Mead [11], G. Pleyers [12] and others. Social discontent fast translated into civil disorder.

During the great crisis of public health, all European countries restricted freedom of assembly, but also introduced the obligation to wear protective face masks. Initially, mainly indoors and public transport, then they were also required from people outside. Assemblies during the entire pandemic period were banned or possible only to a limited extent and sometimes after prior notification to the proper authorities. Despite these restrictions, citizens took to the streets, violating the restrictions introduced and often leading to scuffles with the police.

Due to the increasing number of infections in subsequent countries, vaccination was encouraged in order to protect citizens from the negative effects of the disease and reduce the number of infected. However, Bulgaria was still at the forefront of countries with the lowest percentage of people vaccinated [13]. For this reason, the government decided to introduce from October 21, 2021 the obligation to have a covid certificate (Green Certificate), which was to confirm vaccination against COVID-19.

This caused discussions between opponents and supporters of vaccination and proposed preparations. There has also been an activation of anti-vaccine movements, with the support of some political parties, including nationalist ones [14]. Their numerous gatherings and marches through the streets of cities took place in most European countries. Governments therefore decided to introduce various legal regulations, thanks to which it would be possible to exert pressure on citizens to decide to vaccinate. One of them was the introduction of a covid passport, without which it was difficult to travel or use various closed facilities or public transport.

The first aim of this article is to trace the dynamics of protest group's development related to the introduction of mandatory vaccination on the example of the assembly that took place on the day of the highest increase in infections in January 2022 [15]. The second aim is to determine the intended and unintended consequences of this development. The study used the analysis of sources, focusing primarily on reports from global news portals.

The analysis of the activity that took place before the Bulgarian Parliament is important from the point of view of research on civil disorder and reflection on the causes of unexpected and unpredictable consequences, such as violence against the police. So far, numerous publications by M. Skrzypek [17], K. Rezmer-Plotka [18], P. Osiewicz [19], J. Rak [20] and others have focused mainly on limiting the right to assembly by governments, which testified to the processes of de-democratization. In this case, attention was paid to grassroots protests, how they unfolded, and what their consequences were.

Police activity during coronavirus pandemic

Researchers see significant changes in the scope of police operation, their powers, and the crimes and violations that occurred during the particular period of the pandemic. During cepol Research and Science Conference in 2021 even discussed the role of the police in the times of the COVID-19 pandemic. On the basis of the participants' speeches, Gorazd Mešk divided into five groups the most important topics related to police activities during the pandemic and changes in crime. First of all, during academic discussions, changes in police training during the

COVID-19 pandemic and after it were noticed. Mainly, the focus was on e-learning and its quality and the significant burden on training providers. Secondly, there was a discussion on dealt with police management and organisation in a crisis. In this case, attention was paid to dealing with fake news about police work and changing investigative procedures, it was related to the threat to life. Thirdly, there was reflection on the mental health and safety of police officers. Fourth, participants noticed that patterns of crime and problems related to criminal investigation had changed. During the pandemic, cybercrime has increased significantly. Fifthly and most importantly from the point of view of this article, the conference discussed everyday policing, especially the interventions in public disorder and those in policing public demonstrations held against governments, their decisions regarding the COVID-19 restriction measures [21]. When discussing civic activity during the pandemic and police activities, it is necessary to take into account the problems and significant changes that the academic community has drawn attention to.

During the coronavirus pandemic, in Bulgaria, there have been many protests of various nature. On more than one occasion, the police used force in connection with the actions of the protesters. Among the most important assemblies during this period are i.e.: those related to the pressure of citizens for the Prime Minister and the Attorney General to resign [22]; expressing opposition to the introduced restrictions for example protests restaurant and club owners [23]. Regardless of the protesters' demands, each time the police used coercive measures.

Before coronavirus pandemic in 2004, the so-called Code of Ethics for Officials of the Ministry of the Interior with Police Functions was created in Bulgaria in connection with the Co-operation programme to strengthen the rule of law. Part V stipulates that the police may use of force:

„84. The police shall not abuse the rights given to it by the law to use physical power, auxiliary devices and weapons. The police shall use physical power, auxiliary devices or weapons only in cases, provided by the law, in case of unavoidable necessity, proportionate to the risk, and to a degree, which is necessary in order to achieve a lawful goal.

85. The police on a crime scene is in the position to make an assessment whether to use physical power, auxiliary devices or weapons, and to what extent.

86. The police uses physical power, auxiliary devices and weapons only as a last chance and stops using them immediately after the necessity to use them has ceased to exist.

87. The police offers help immediately to persons, against whom physical power, auxiliary devices or weapons were used, after the reasons for their use has ceased to exist and the purposes of their use were achieved.

88. Threatening with weapons, beyond the methods determined by professional rules of intervention, is an example of irresponsible behavior by the police, which contradicts the principles of professional ethics” [24]

Moreover in Bulgaria the actions taken by the security services during the pandemic are mainly:

- use of pepper spray (this was the first time in the history of Bulgaria under Borisov) [25];
- use of water cannons [26];
- arrests of protesters [27];
- removing of anti-government tent towns of protesters [28];
- use of violence against protesters [29].

The activity of the security services did not differ significantly from the actions taken during previous assemblies and protests.

Protests of the anti-vaccine movement in Bulgaria

The largest gathering took place in Sofia, the capital city of Bulgaria. Referring to the category of new social movements created by Claus Offe, one can confirm that it meets all the criteria characteristic of them [30]. It is a collective and spontaneous assembly with a specific goal, which is to put pressure on the government to abolish the obligation to wear protective face masks and mandatory vaccinations. Furthermore, in the old social movements, it was important to induce a general social change. In contrast, anti-vaxxers focus on a specific area, that is, making the public aware of the effects of vaccination and preventing further vaccination. They do not believe in their effectiveness but make effort to disrupt everyday life in a public sphere. Anti-vaxxer protests intensified significantly, in all European countries, as further restrictions were introduced for the unvaccinated.

During the assembly in the Bulgarian capital, several dimensions of the activity undertaken by the protesters can be distinguished:

- symbolic dimension, i.e waving national flags and singing patriotic songs [31],
- declarative dimension – mainly declarations of staying at the place of the assembly until their demands are met (abolition of the obligation to vaccinate and wear protective face masks) [32],
- the dimension of force – first of all, attempts to break into the parliament, attacks on security services [33],
- emotional dimension – in this case it is mainly about spontaneous speeches of the participants of the assembly, which cause strong emotions, e.g. „I studied biology for six years, so I know that the vaccines against coronavirus aren't vaccines at all! They're experimental cocktails that contain a chip and things that destroy our freedom. They're controlled by 5G systems. Nobody should get vaccinated!” [34].

In the face of high tension, Bulgarian Prime Minister Kiril Petkov, who was in quarantine, joined the protesters, appealing for calm and proposing a meeting with representatives of the movement to discuss their demands [35]. Nevertheless, it did not translate into a decrease in civil disorder.

During this protest, apart from the information about several injured police officers and a few arrests, none of the reports raised the issue of other actions taken by the services.

Anti-vaccine movements have been forming and operating around the world for years and the Bulgarian political scene is not an exception. In addition, in Bulgaria, after the last early elections of 2021, those movements have their representation in parliament [36]. Note should be taken that the protest, which took place after the National Assembly raised the issue of the green certificate, was organized by the pro-anti-vaxxer and ultranationalist Vazrazhdane party (Revival) [37].

Conclusions

The protests that took place in front of the Bulgarian parliament revealed that citizens embodied their opposition to mass vaccination with patriotism, the ability to influence the rulers, strong emotions, but also the threat of violence and its use when other means failed. It can be pointed out that in the first stage, there was an intended consequence and thus an effective organization of the protest. Despite restrictions, protest participants successfully made claims in a public sphere. Violent clashes between police officers and protesters were unintended but inevitable. Subsequently, it was possible to attract public attention, and the party initiating civil disorder strengthened its legitimacy as a right representative of the people and was able to emphasize the support of citizens for its claims. In addition, a conversation was established with the Prime Minister, i.e. a representative of the government. Thereby, protesters won recognition for their protests. After the end of the protest, one can talk about achieving one more goal, i.e. creating such a significant group that the party announced the organization of further anti-government protests.

In this way the protesters managed to achieve one main goal and attracted the attention of the world and the government and the Vazrazhdane party announced further protests [38]. However they have failed to exert effective pressure on the abolition of the green certificate.

The analysis revealed another trend, as anti-vaxxer protests took place not only in Bulgaria but also in other Member States of the European Union. It could be noted that in many of them they received political support from nationalist groups. In France, for example, assemblies were held at the urging of presidential candidate Florian Philipopot, one of the leaders of a French nationalist political party [39]. In Italy, Giorgia Meloni, the leader of a far-right group, who is credited with influencing the undecided on vaccinations, has begun to gain in importance [40]. In Germany, there have been seen examples of the use of the pandemic situation by far-right circles to identify vaccination with the Nazi dictatorship [41]. These are just a few selected examples, but they indicate that it is not only in Bulgaria that this movement has received support from politicians with nationalist views.

Over time, it turned out that even such a far-reaching interference with the rights and freedoms of citizens did not fully achieve the expected results [42]. As a result, more and more countries have begun to abandon the obligation to show covid passports in restaurants, at border crossings and elsewhere.

References / Бібліографічний список:

1. European Convention on Human Rights, https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf, URL: https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf (08.07.2022).
2. International Covenant on Civil and Political Rights, URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights> (08.07.2022).
3. United Nations, Universal Declaration of Human Rights, URL: <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights> (08.07.2022).
4. Council of Europe Portal, Wolność zgromadzeń i zrzeszania się, URL: <https://www.coe.int/pl/web/echr-toolkit/la-liberte-de-reunion-et-dassociation> (08.07.2022).
5. Amnesty International, Wszystko, co chcielibyście wiedzieć o wolności zgromadzeń, ale baliście się zapytać, URL: <https://amnesty.org.pl/wszystko-co-chcielibyscie-wiedziec-o-wolnosci-zgromadzen-ale-baliscie-sie-zapytac/> (08.07.2022).
6. Civic Space Watch, URL: <https://civicspacewatch.eu/bulgaria-report-on-the-right-to-freedom-of-peaceful-assembly/> (08.07.2022).
7. Constitution of The Republic of Bulgaria, URL: <https://www.parliament.bg/en/const/>, (08.07.2022).
8. Law on Gatherings, Meetings and Manifestations, URL: <https://www.refworld.org/docid/4c2cb4982.html>, (08.07.2022).
9. Cohen G., Fortune G. B. Pandemic, Protest, and Unrest: Lessons Learned from a New Chief's First 100 Days. *Public Administration Review*, 2021. Vol. 82. No. 2. 359–361.
10. Kowalewski M. Street protests in times of COVID-19: adjusting tactics and marching 'as usual'. *Social Movement Studies*, 2021. Vol. 20. No 6. 758–765.
11. Mead D. Policing Protest in a Pandemic. *King's Law Journal*, 2021. Vol. 32. No. 1. 96–108.
12. Pleyers G. The Pandemic is a battlefield. Social movements in the COVID-19 lockdown. *Journal of Civil Society*, 2020. Vol. 16. No. 4. 295–312.

13. Gomez J. COVID in Europe: Bulgaria's vaccination rate is the lowest in the EU, URL: <https://www.euronews.com/2021/12/10/covid-in-europe-bulgaria-s-vaccination-rate-is-the-lowest-in-the-eu> (08.07.2022).
14. Reuters. Bulgaria makes COVID' health pass' obligatory for leisure activities, URL: <https://www.reuters.com/world/europe/bulgaria-makes-covid-health-pass-obligatory-leisure-activities-2021-10-19/> (08.07.2022).
15. Reuters. Hundreds protest against Bulgaria's COVID health pass, URL: <https://www.reuters.com/world/europe/hundreds-protest-against-bulgarias-covid-health-pass-2021-10-20/> (08.07.2022).
16. RFE/RL's Bulgarian Service. Bulgarian Protesters Clash with Police in front of Parliament over COVID restrictions, URL: <https://www.rferl.org/a/bulgaria-covid-protests-clashes/31651276.html> (08.07.2022).
17. Skrzypek M. Between Neo-militant and Quasi-militant Democracy: Restrictions on Freedoms of Speech and the Press in Austria, Finland, and Sweden in 2008–2019. *European Politics and Society*. <https://doi.org/10.1080/23745118.2022.2063229>
18. Rezmer-Płotka K. Policy on Public Assemblies in Times of Crisis: Recommendations Concerning the Strategy of Militant Democracy. *HAPSc Policy Briefs*, 2020. 1(2). 201–207.
19. Osiewicz P. Limitations to the Right to Freedom of Assembly in Poland during COVID-19 Pandemic: The Case of Women's Strike. *HAPSc Policy Briefs*, 2020. 1(2). 195–200.
20. Rak J. Conceptualizing the Theoretical Category of Neo-militant Democracy: The Case of Hungary. *Polish Political Science Yearbook*, 2020. Vol. 42. No. 2. 61–70.
21. Meško Gorazd. Police, Policing and COVID-19 Pandemic. *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, 2021. 29(3–4), s. 183–188. <https://doi.org/10.1163/15718174-29030001>
22. Martino F. Protests in Bulgaria, the voices from the square/ URL: <https://www.cci.tn.it/eng/CCI/News/Protests-in-Bulgaria-the-voices-from-the-square-204131> (09.07.2022).
23. Bulgarian Restaurant, Club Workers Protest at COVID Restrictions. URL: <https://www.usnews.com/news/world/articles/2021-09-08/bulgarian-restaurant-club-workers-protest-at-covid-restrictions> (09.07.2022).
24. Council of Europe. Bulgaria. Code of Ethics for Officials of the Ministry of the Interior with Police Functions. URL: <https://policehumanrightsresources.org/content/uploads/2016/08/Code-Of-Ethics-For-Officials-Of-The-Ministry-Of-The-Interior-With-Police-Functions-2004.pdf?x19059> (09.07.2022).
25. Tsoneva J. What is happening with the Bulgarian protest movement? URL: <https://www.aljazeera.com/opinions/2020/9/10/what-is-happening-with-the-bulgarian-protest-movement> (09.07.2022).
26. Police Use Water Cannons to Disperse Protesters. URL: <https://chronicle.lu/category/at-home/38706-police-use-water-cannons-to-disperse-protesters> (09.07.2022).
27. Eight Arrested at Anti-lockdown Protest in Bulgaria. URL: <https://www.barrons.com/news/eight-arrested-at-anti-lockdown-protest-in-bulgaria-01589471103> (09.07.2022).
28. The Sofia Globe. Bulgarian police remove anti-government protesters' tent camps. URL: <https://sofiaglobe.com/2020/08/07/bulgarian-police-remove-anti-government-protesters-tent-camps/> (09.07.2022).
29. BalkanInsight. Video of Police Violence to Protesters Shakes Bulgaria. URL: <https://balkaninsight.com/2021/08/16/video-of-police-violence-to-protesters-shakes-bulgaria/> (09.07.2022).
30. Offe C. New Social Movements: Challenging the Boundaries of Institutional Politics. *Social Research*, 1985. Vol. 52. No. 4. 817–868.
31. Euronews. Anti-vaccine protesters try to storm Bulgarian parliament building, URL: <https://www.euronews.com/2022/01/12/anti-vaccine-protesters-try-to-storm-bulgarian-parliament-building> (09.07.2022).
32. Barry&DistrictNews. Anti-vaccine protesters try to storm Bulgarian parliament, URL: <https://www.barryanddistrictnews.co.uk/news/19842465.anti-vaccine-protesters-try-to-storm-bulgarian-parliament/> (09.07.2022).
33. Frontline. Explained: Why Bulgaria is struggling to fight COVID, URL: <https://frontline.thehindu.com/dispatches/explained-why-bulgaria-is-struggling-to-fight-covid/article65220499.ece> (09.07.2022).
34. Independent. Anti-vaccine protesters try to storm Bulgarian parliament, URL: <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/protesters-covid-sofia-parliament-european-union-b1991605.html> (08.07.2022).
35. Folmar C. Protesters clash with police outside Bulgaria's parliament over COVID-19 measures, URL: <https://thehill.com/news-by-subject/healthcare/589382-protesters-clash-with-police-outside-bulgarias-parliament-over/> (09.07.2022).
36. Gotev G. 'Change continues' is the surprise winner of Bulgarian elections, URL: <https://www.euractiv.com/section/elections/news/change-continues-is-the-surprise-winner-of-bulgarian-elections/> (10.07.2022).
37. Gotev G. Anti-vaxxers try to storm Bulgaria's parliament, URL: <https://www.euractiv.com/section/elections/news/anti-vaxxers-try-to-storm-bulgarias-parliament/> (10.07.2022).
38. Novinite. Leader of Vazrazhdane: There will be a Large-Scale Protest on Wednesday, URL: <https://www.novinite.com/articles/213786/Leader+of+Vazrazhdane%3A+There+will+be+a+Large-Scale+Protest+on+Wednesday> (10.07.2022).

39. France24. Protesters hit French streets to fight new vaccine pass. URL: <https://www.france24.com/en/live-news/20220115-protesters-hit-french-streets-to-fight-new-vaccine-pass> (11.07.2022).

40. Mazzini Mateusz. We Włoszech skrajna prawica upolitycznia antyszczepionkowców. URL: <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/swiat/2127739,1,we-wloszech-skrajna-prawica-upolitycznia-antyszczepionkowcow.read> (11.07.2022).

41. PAP. Antyszczepionkowcy w Niemczech porównują się do ofiar nazistowskiego terroru. URL: <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C995309%2Cantyszczepionkowcy-w-niemczech-porownuja-sie-do-ofiar-nazistowskiego> (11.07.2022).

42. Rak, Joanna and Roman Bäcker (Eds.). 2022. *Neo-militant Democracies in the Post-communist Member States of the European Union*. London and New York: Routledge.

DOI 10.31558/2617-0248.2022.7.7

УДК 323.2:343

ГРОМАДСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ЯК ВИД ПУБЛІЧНОГО АУДИТУ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3922-7619>

Чальцева О. М., д. політ. н., професор Донецького національного університету імені Василя Стуса

Участь громадян у політичному процесі та реалізація діалогової взаємодії між владою і суспільством забезпечуються виконанням такої функції публічної політики, як громадський контроль, який в свою чергу відноситься до особливого виду публічного аудиту.

Інституалізовані практики громадського контролю в демократичних державах представляють досить широкий набір інструментів, який будується, перш за все, навколо принципів прозорості державної влади й участі суспільства в її роботі. Інституалізованими формами публічного контролю є: громадсько-публічний аудит (забезпечує перевірку підзвітності органів державної влади, виконання ними організаційно-функціональних зобов'язань) та громадсько-публічна експертиза (процесуально-правова форма громадського контролю, яка забезпечує аналіз державно-управлінської практики шляхом з'ясування її адекватності інтересам громадськості). У поле громадського контролю потрапляють усі види діяльності публічної влади (фінансова, політична, правова) й самі фігуранти публічного процесу. Вирішення проблем громадського контролю в політичних системах, залежить від готовності держави до відкритого діалогу з суспільством і адекватного реагування на проблеми, які необхідно вирішувати на основі солідарності, субсидіарності та консенсусності.

Інституціоналізація публічного аудиту і громадського контролю в Україні ще знаходиться в стадії свого методологічного, нормативного та практичного оформлення і становлення. Можна виділити деякі новостворені мережеві інституціоналізовані структури публічного аудиту в політичному просторі, насамперед – це експертні співтовариства, громадські організації, мережеві структури, створювані з ініціативи держави, які об'єднують у собі аналітичні групи, представників влади, консультантів, менеджерів та ін.

Ключові слова: публічний аудит, громадський контроль, інститути, експертиза, державна влада.

Chaltseva O. M. Public control as a type of public audit

The participation of citizens in the political process and the realisation of dialogue interaction between the government and society are ensured by the implementation of such a public policy function as public control, which refers to a special type of public audit.

Institutionalized practices of public control in democratic states represent a wide range of tools, which is built primarily around the principles of transparency of public authorities and participation of society in its work. Institutionalized forms of public control are: civil-public audit (ensures verification of the accountability of public authorities, fulfillment of their organizational and functional obligations) and civil-public expertise (a procedural and legal form of public control that provides analysis of state administrative practice by determining its compliance with the interests of the public). All types of activities of the public authorities (financial, political, legal) and the participants of the public process themselves fall within the scope of public control.

Solving the problems of public control in political systems depends on the readiness of the state for an open dialogue with society and appropriate response to the problems that need to be solved on the basis of solidarity, subsidiarity and consensus.

The institutionalization of public audit and public control in Ukraine is still at the stage of its methodological, regulatory and practical design and formation. It is possible to distinguish some newly created network institutionalized structures of public audit in the political space, first of all, these are expert communities, public organizations, network structures created by the state initiative, that unite analytical groups, government representatives, consultants, managers, etc.

Keywords: public audit, public control, institutions, expertise, public authority.

Розширення участі громадян у політичному процесі та реалізація діалогової взаємодії між владою і суспільством забезпечуються виконанням такої функції публічної політики, як громадський контроль. Тема громадського контролю розглядається вченими різних напрямків (економічних, юридичних, політичних), тому й ставлення до сутності цього явища в житті суспільства має свою предметну спрямованість і до кінця невідрефлексоване. В межах теорії держуправління дослідники концептуалізували дану проблему крізь призму вертикальних відносин влади й суспільства за траєкторією «згори – вниз». Однак, для розгляду питання про роль громадян у здійсненні громадського контролю в різних інституціоналізованих його формах виникала необхідність усвідомлення значущості цього процесу в напрямі «знизу – вгору», оскільки рівень активності суспільства в процесі співуправління є важливим показником публічності та демократичності держави, що і є *метою статті*.

Виклад основного матеріалу. Серед авторів, що розглядають проблему громадського контролю, слід виділити: Е. Остром, Ж.-Р. Алвентозу, Р. Васкеса, Ж.-Л. Шартє, А. Тіткова, Ю. Нісневич, А. Крупника, М. Лацибу, А. Буханевич, Н. Обушна та ін [1].

У процесі формування публічної політики громадський контроль може мати відношення до всіх етапів / циклів, проте ключова його роль – це оцінювання з боку громадянського суспільства дій влади, тобто реакція індивідів / колективу на суб'єктну діяльність влади. Публічна політика в цьому випадку постає не тільки як «вихід, голос, лояльність» (А. Гіршман) [2], проте також як «голос, вухо, повага» (П. Хейлі) [3]. Ідеї цих двох учених відобразили ключові моменти, на які слід звернути увагу при дослідженні громадського контролю. А.Гіршман за допомогою організаційної теорії намагався звести публічну політику до ринкових відносин, в той час як П. Хейлі орієнтував нас на стимулювання демократичних навичок. Громадський контроль, без сумніву, включає в себе й те, й інше, даючи можливість активним громадянам бути залученими в політичний процес як на індивідуальному, так і на колективному рівнях відповідно до своїх ціннісних установок і раціональних інтересів, оцінювати політику, отримувати навички публічності, контролювати владу й брати участь у процесі прийняття рішень.

Інституалізовані практики громадського контролю в демократичних державах представляють досить широкий набір інструментів, який будується, перш за все, навколо принципів прозорості державної влади й участі суспільства в її роботі.

Акторами, які здійснюють громадський контроль, можуть бути відповідальні й активні громадяни, об'єднання громадянського суспільства різної спрямованості, експертні співтовариства, журналісти, які ставлять собі за мету захист та забезпечення інтересів суспільства, недопущення з боку влади незаконної діяльності. Інституалізованими формами контролю є: громадсько-публічний аудит (забезпечує перевірку підзвітності органів державної влади, виконання ними організаційно-функціональних зобов'язань) та громадсько-публічна експертиза (процесуально-правова форма громадського контролю, яка забезпечує аналіз державно-управлінської практики шляхом з'ясування її адекватності інтересам громадськості) [4].

Ініціатива громадського контролю може виходити від громадянського суспільства, яке згодом має підтримуватися державними органами різних рівнів [5]. Ініціатором можуть бути й державні структури, які залучають до процесу контролю експертні співтовариства та громадські об'єднання, але при цьому дають їм можливість самостійно себе позиціонувати. Найчастіше утворюються мережеві групи громадського контролю з метою вирішення проблем у державі, в які можуть одночасно входити й експертні співтовариства, й державні структури, й громадські об'єднання, й міжнародні некомерційні організації.

Механізмами здійснення громадського контролю як засобу розвитку громадянського суспільства є прийняття державою особливих нормативних актів про розкриття інформації; формування інституту звернення громадян; контроль з боку громадян, некомерційних організацій, рад, комітетів при державних органах. Також істотну роль відіграють волонтерські рухи, громадські ініціативи, голосування, обговорення, слухання, петиції, експертизи, журналістські розслідування.

Громадяни та їх об'єднання можуть де-факто здійснювати громадський контроль в основному тих напрямків діяльності публічної влади, про які влада в тому чи іншому відкритому вигляді і достатньому обсязі надає інформацію. У сучасному світі навіть у тих державах, у яких публічна влада з різних, насамперед, політичних причин не прагне до прозорості й відкритості своєї діяльності та не може або не здатна в повній мірі протидіяти корупції, інформація про діяльні органи влади, хоча і в обмеженому обсязі та в недосконалому вигляді, але все ж надається громадянам. Відбувається це, головним чином, під впливом зовнішньополітичних факторів, внаслідок необхідності держави дотримуватися норм міжнародного права й виконувати міжнародні зобов'язання, якщо вона прагне до повноправної участі в діяльності світової спільноти [1].

Основою громадського контролю виступає достовірна й об'єктивна інформація про діяльність органів публічної влади та інших суб'єктів публічної влади та господарювання, що стосується ефективності управління, формування та використання суспільних ресурсів / цінностей, яка розглядається в контексті законності, достовірності, доцільності та результативності [6]. У поле громадського контролю потрапляють усі види діяльності публічної влади (фінансова, політична, правова) й самі фігуранти публічного процесу (депутати, політичні діячі, представники законодавчої влади тощо).

Здійснення контролю неможливе без відповідної нормативної основи. Інституалізація суспільного контролю в правовому полі в кожній країні має свою юридичну історію. Більшість країн, приймаючи закони про легалізацію громадського контролю, орієнтуються на вже існуючі нормативні документи та рекомендації ООН і ЄС: Конвенція ООН проти корупції (2003), Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи щодо правового статусу неурядових організацій у Європі No CM/Rec (2007), Європейська хартія місцевого самоврядування та ін.

Актуальною для всіх держав є тема ролі громадського контролю в боротьбі з корупцією, яка, на думку багатьох експертів і дослідників, є основною перешкодою для ефективності управління та публічності влади. Інституціоналізація громадського контролю в боротьбі з корупцією набуває безлічі національних форм і реальних практик та має різні результативність і ступінь інтенсивності [1].

Наведемо кілька успішних прикладів зі світової практики щодо участі громадян у громадському контролі для боротьби з корупцією, а саме в контролі держзакупівлі як інституціоналізований формі взаємодії акторів на різних етапах формування публічної політики. Так, у США був створений Портал для моніторингу закупівель (Civil Society Procurement Monitoring (CSPM)), на якому представлені різного роду інструменти громадського контролю закупівель: довідкова інформація про процес закупівель і законодавчі засади закупівель, рекомендації щодо громадського контролю закупівель, корисні посилання, форум активних громадян, онлайн-тренінг [7].

Загальноєвропейською практикою громадського контролю можна назвати проект Digiwhist, який спрямований на підвищення довіри до урядів та ефективності державних витрат в Європі шляхом розширення можливостей громадянського суспільства, журналістів, які проводять журналістські розслідування та державних службовців з інформацією та інструментами, необхідними для підвищення прозорості державних витрат. Проект був розроблений такими мозковими центрами, як: науково-дослідницький центр Європейського товариства боротьби з корупцією та державного будівництва (ERCAS), Кембриджський університет, Дослідницький центр з вивчення корупції в Будапешті, Компанія Datlab у Празі, Німецький фонд відкритих знань у Берліні тощо. Фінансово проект підтримала Восьма рамкова програма ЄС обсягом фінансування в 3 млн. євро. В Азії – це Філіппінська Організація громадянського суспільства Procurement Watch Inc. (PWI), яка була створена в 2000 р. для проведення державної реформи системи держзакупівель (GPRA) на Філіппінах, де спостерігався високий рівень корупції. Після закінчення реформи продовжує здійснювати моніторинг закупівель, проводить конференції, круглі столи та тренінги на тему державних закупівель, працює над створенням системи подачі скарг, допомагає в розробці оцінки ефективності закупівель, консультує уряд з існуючих закордонних практик у галузі закупівель [8].

Успішні практики застосування громадського контролю у сфері державного та муніципального замовлення можуть грати важливу роль в ефективному витрачанні бюджетних коштів і в цілому в боротьбі з корупцією, проводячи незалежний моніторинг державних і муніципальних закупівель; здійснюючи громадську експертизу документації і перевірку якості реалізації бюджету; сприяючи розвитку й зміцненню громадянського суспільства як інституту, який контролює процес розміщення державно-муніципальних замовлень; реалізуючи проекти у сфері державних і муніципальних витрат; розробляючи освітні програми для громадських контролерів та освіти громадян у цій галузі.

Поширеним є також використання практики громадського контролю в електоральному процесі (моніторинг виборчої кампанії та спостереження в день голосування за процедурами голосування та підрахунку голосів), де з боку влади й груп інтересів можуть спостерігатися порушення виборчого законодавства та корупція. Спостереження за виборами можуть здійснювати як міжнародні організації (наприклад, Бюро ОБСЄ з демократичних інститутів і прав людини (БДІПЛ)) [9] і внутрішньополітичні громадські об'єднання, які, залучаючи волонтерів, здійснюють контроль. Таке спостереження за активної позиції громадських структур дозволяє підвищити прозорість і підзвітність виборів та не допустити або знизити кількість порушень. Практика контролю за діяльністю влади є розгалуженою й крапковою в тих державах, де розвинене громадянське суспільство, що усвідомлює свої інтереси й права, та є влада, готова відповідати за свої дії, створюючи умови, що не перешкоджають аудиту та експертизі. У перехідних країнах процес інституціоналізації громадянського контролю проходить успішніше в тому випадку, якщо вищезазначені актори готові до взаємодії й співпраці. Прикладом успішного застосування практики громадянського контролю в перехідних системах можна назвати Польщу, де громадський контроль набув системного характеру з різною спрямованістю (правозахисна, моніторингова, благодійна, соціальна, виборча). Активно використовуються інтернет-технології для розширення участі громадян, наприклад, діяльність Товариства 61, яке збирає офіційну інформацію про людей, які виконують виборні державні функції, й поміщає їх у базу даних на сайті <http://mamprawowiedziec.pl>. Іншим прикладом є портал www.sejsmometr.pl, де, у свою чергу,

можна без перешкод стежити за інформацією про роботу сейму й зміни законодавства в Польщі. З'являються також короткі й дуже конкретні ініціативи з моніторингу вибору осіб на найвищі державні посади, напр., Генерального Прокурора <http://www.hfhrpol.waw.pl/prokurator/>, кандидатів у судді Конституційного Трибуналу <http://inpris.yumistudio.pl/wazne/omx-monitoring/wybory-do-tk-omx-tk/>, Генерального інспектора особистих даних <http://www.panoptykon.org/content/zaczynamy-obywatelskimonitoring-wybor-w-giodo>. На інтернет-сайтах з'являються біографії кандидатів, їхні відповіді на питання, поставлені в процесі моніторингу, інформація для громадської думки про характер цієї посади, обсяг обов'язків і необхідну компетенцію. Щодо дотримання права доступу до публічної інформації існує Неурядовий центр доступу до публічної інформації (що ведеться Асоціацією лідерів локальних громадських груп), який займається підвищенням у Польщі гласності www.informacjapubliczna.org.pl, <http://msps.su/files/2013/09/uspapraktkontr.pdf> [1].

Незважаючи на представлені позитивні приклади здійснення громадського контролю в державах, необхідно звернути увагу на існуючі проблеми цієї інституціоналізованої практики громадянського контролю, з якими стикаються в більшій або в меншій мірі практично в усіх державах, а саме: оформлення комплексної правової основи діяльності; координація й регулярність взаємодії між учасниками; публічна звітність; технічна доступність для всіх бажаючих брати участь у контролі; інформованість суспільства з приводу проблеми, яку слід перевірити; досвід участі в представників громадянського суспільства в публічному аудиті; визначення міри відповідальності за порушення; рішення, що носять переважно рекомендаційний характер. Вирішення цих та інших проблем залежить від готовності держави до відкритого діалогу з суспільством і адекватного реагування на проблеми, які необхідно вирішувати на основі солідарності, субсидиарності та консенсусності [1].

Інституціоналізація публічного аудиту і громадського контролю в Україні ще знаходиться в стадії свого методологічного, нормативного та практичного оформлення і становлення. Нормативно питання громадського контролю не вирішено до сих пір, хоча проєкт закону «Про громадський контроль» був прийнятий до розгляду в 2015р. [10]. Можна виділити деякі новостворені мережеві інституціоналізовані структури публічного аудиту в політичному просторі, насамперед – це експертні співтовариства, громадські організації, мережеві структури, створювані з ініціативи держави, які об'єднують у собі аналітичні групи, представників влади, консультантів, менеджерів та ін [1].

Так, наприклад, з ініціативи держави для протидії корупції в Україні, як однієї з невирішених проблем, що не дозволяє системі бути ефективною і проводити якісні реформи, були створені за сприяння держави, громадських активістів та міжнародної організації Transparency International України на відкритій, прозорій, конкурсній основі спеціальної інституціональної структури. Одним з інституціональних інструментів протидії кримінальним корупційним правопорушенням, які вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування та становлять загрозу національній безпеці було створено Національне антикорупційне бюро України (НАБУ) згідно закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» № 1698-18 [12].

Для реалізації реформи у сфері публічних закупівель у протидії з корупцією, з ініціативи волонтерів і держави було створено Державне підприємство «ПРОЗОРРО», яке належить до сфери управління Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, завдяки якій впроваджено систему електронних закупівель ProZorro («всі бачать все») [13]. Також, за підтримки Transparency International була створена комунікаційна платформа «Корупція» для комунікації та експертної підтримки впровадження антикорупційних розслідувань.

Отже, практика публічного аудиту ще не має загальної інституціональної практики в публічному просторі України, для цього потрібно включення громадських організацій в управлінську діяльність контролюючих структур і таким чином має реалізуватися публіцитний капітал товариства. Також, на думку, О. Ю. Оболенського і Н. І. Обушної, публічний аудит повинен розширити сферу своєї діяльності від фінансів на всі сфери публічного управління, використовуючи при цьому, методи аудиту інформації та екологічного аудиту, що є надзвичайно важливим в умовах впровадження «електронного урядування» в Україні [14].

Таким чином, формування інститутів громадського контролю як виду публічного аудиту є обов'язковою умовою для формування ефективної системи державного управління. Практика громадського контролю сприяє розвитку громадянського суспільства; залученню його у процес формування публічної політики (самостійно або в мережевих групах); розвитку нових інституціоналізованих форм взаємодії влади й суспільства; підвищенню легітиматії влади; виявленню конфліктів між суб'єктами політичної сфери й знаходженню способів їх вирішення; забезпеченню законної, результативної, ефективної та прозорої діяльності органів публічної влади.

Бібліографічний список:

1. Чальцева О.М. Публічна політика: теоретичний вимір і сучасна практика. Монографія. Вінниця: ФОП Барановська Т.П., 2017. 336 с.
2. Hirschman A.O. Exit, Voice and Loyalty. Harvard University Press, Cambridge, Mass, 1983. 135 p.
3. Healey P. Policy Processes in Planning? // Policy and Politics. 1990. 18(1). P. 91–103.
4. Буханевич А.І. Публічний контроль за діяльністю органів державної влади: теоретико-методологічний аналіз. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління. К. 2011. 21с.
5. Аудит адміністративної діяльності: Теорія і практика / Пер.з англ.. В.Шульга. К.: Основи, 2000. 190 с.

6. Обушна Н. Публічний аудит як модернізаційний механізм державного управління в Україні // Державне управління: теорія та практика. 2015. № 1. С. 41-48. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Dutp_2015_1_8
7. Civil Society Procurement Monitoring (CSPM): <http://monitoring.transparency-usa.org>
8. Филиппинская Организация гражданского общества Government Watch (G-Watch): <https://gwatchdepd.wordpress.com/textbook-count/>; Африканський центр економічного розвитку (African Centre for Economic Growth (ACEG)), Найроби. Регіональний офіс Міжнародного центру економічного розвитку (ICEG) в Африці: <http://www.aceg.org>
9. Бюро ОБСЕ по демократическим институтам и правам человека (БДИПЧ): <http://www.osce.org/odihr/elections/68439?download=true>
10. Про громадський контроль: проект Закону України від 13.05.2015 р. No 2737-1, н.д. Н. Королевська, Ю. Солод. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JH2411AA>
11. Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України» № 1698-18: <https://nabu.gov.ua/zmist-ta-pryncypy-diyalnosti>
12. Сайт системы электронных закупок ProZorro: <https://prozorro.gov.ua/>
13. Оболенський О.Ю., Обушна Н.І. Публічний аудит: цілі та економічний зміст // Теорія та практика державного управління : зб. наук. пр. / Харків. регіональний ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президенті України, 2015. Вип.1(48) – С.84-92.

References:

1. Chaltseva O.M. Publichna polityka: teoretychnyi vymir i suchasna praktyka. Monohrafiia. Vinnytsia: FOP Baranovska T.P., 2017. 336 s.
2. Hirschman A.O. Exit, Voice and Loyalty. Harvard University Press, Cambridge, Mass, 1983. 135 p.
3. Healey P. Policy Processes in Planning? // Policy and Politics. 1990. 18(1). P. 91–103.
4. Bukhanevych A.I. Publichnyi kontrol za diialnistiu orhaniv derzhavnoi vlady: teoretyko-metodolohichniy analiz. Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata nauk z derzhavnoho upravlinnia. K. 2011. 21s.
5. Audyt administratyvnoi diialnosti: Teoriia i praktyka / Per. z anhli. V. Shulha. K.: Osnovy, 2000. 190 s.
6. Obushna N. Publichnyi audyt yak modernizatsiinyi mekhanizm derzhavnoho upravlinnia v Ukraini // Derzhavne upravlinnia: teoriia ta praktyka. 2015. № 1. S. 41-48. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Dutp_2015_1_8
7. Civil Society Procurement Monitoring (CSPM): <http://monitoring.transparency-usa.org>
8. Fylyppynskaia Orhanyzatsiia hrazhdanskoho obshchestva Government Watch (G-Watch): <https://gwatchdepd.wordpress.com/textbook-count/> Afrykanskyy tsentr ekonomichnoho rozvytku (African Centre for Economic Growth (ACEG)), Nairobi. Rehionalnyi ofis Mizhnarodnoho tsentru ekonomichnoho rozvytku (ICEG) v Afrytsi: <http://www.aceg.org>
9. Biuro OBSE po demokratycheskym ynstytutam y pravam cheloveka (BDYPCh): <http://www.osce.org/odihr/elections/68439?download=true>
10. Pro hromadskyi kontrol: proiekt Zakonu Ukrainy vid 13.05.2015 r. No 2737-1, n.d. N. Korolevska, Yu. Solod. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JH2411AA>
11. Zakon Ukrainy «Pro Natsionalne antykoruptsiine biuro Ukrainy» № 1698-18: <https://nabu.gov.ua/zmist-ta-pryncypy-diyalnosti>
12. Sait systemy elektronnykh zakupok ProZorro: <https://prozorro.gov.ua/>
13. Obolenskyi O.Iu., Obushna N.I. Publichnyi audyt: tsili ta ekonomichniy zmist // Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia : zb. nauk. pr. / Kharkiv. rehionalnyi in-t derzh. upr. Nats. akad. derzh. upr. pry Prezidentovi Ukrainy, 2015. Vyp.1(48) – S.84-92.

DOI 10.31558/2617-0248.2022.7.8

УДК 321.329.352.075

КАДРОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПРЕДСТАВНИЦЬКИХ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ В НОВІЙ СИСТЕМІ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9730-8527>

Гедікова Н. П., д. політ. н., професор Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

Статтю присвячено аналізу депутатського корпусу об'єднаних територіальних громад Одеської області VIII скликання, які сформовано в новій системі адміністративно-територіального устрою та визначенню перспектив здійснення повноважень депутатами місцевої ради у зв'язку з призупиненням діяльності окремих політичних партій. Автор презентує своє дослідження

на підставі аналізу структури депутатського корпусу за політичною і гендерною ознакою та забезпечення депутатської діяльності шляхом роботи депутатських постійних комісій, фракцій та груп представницьких органів місцевого самоврядування базового рівня Одеської області на прикладі трьох різних за рівнем місцевих рад VIII скликання – Арцизької міської об'єднаної територіальної громади Болградського району, Шабівської сільської об'єднаної територіальної громади Білгород-Дністровського району та Таїровської селищної об'єднаної територіальної громади Одеського району, які є новоствореними адміністративними одиницями.

Встановлено, що в результаті місцевих виборів 2020 року найбільше представництво в депутатському корпусі в Арцизькій міській раді, Шабівській сільській раді й Таїровській селищній раді за політичною ознакою отримали представники таких політичних сил: «За майбутнє», «Опозиційна платформа – За життя», «Батьківщина». Також, ці ж політичні сили у відповідних радах забезпечили найбільше представництво жінок серед депутатів ради від загального їх числа. Аналіз постійних комісій вище зазначених трьох рад показав, що вони мають однакову їх кількість і представлені однаковою кількістю депутатів, а саме по 5 депутатів кожна. Зазначено, що у постійних комісіях депутати від представлених у радах політсил не завжди розподілені пропорційно, наскільки це можливо, що може порушувати баланс і реалізацію їхніх партійних інтересів та інтересів виборців ОТГ. Визначено, що в Арцизькій міській раді було створено 2 депутатські фракції політичних партій «За майбутнє» і «Опозиційна платформа – За життя»; у Шабівській сільській раді – 3 депутатські фракції політичних партій «Слуга народу», «За майбутнє» і «Довіряй ділам»; в Таїровській селищній раді поки не створено депутатські фракції, що не порушує положення нормативних актів.

Наголошено на тому, що у цих радах найбільше представництво отримали кандидати від трьох вище зазначених парламентських партій. При цьому, політичні партії «Опозиційна платформа – За життя» і «За майбутнє», як і низка інших, у нормативно-процесуальному порядку визнані проросійськими, а їх діяльність заборонена на території України, у зв'язку із цим питання про повноваження депутата місцевої ради, якщо він був обраний від політичної партії, діяльність якої заборонена і сформованої нею депутатської фракції у місцевій раді залишається відкритим і потребує окремого нормативно-правового регулювання.

Ключові слова: об'єднані територіальні громади, депутати, депутатський корпус, місцеве самоврядування, політичні партії, місцеві ради.

Hedikova N. P. HR potential of representative bodies of local self-government of united territorial communities of Odesa region in the new system of administrative and territorial organization

The article is devoted to the analysis of the deputy corps of the united territorial communities of the Odesa region of the VIII convocation, which were formed in the new system of administrative and territorial organization. Also, article is determinated of the prospects for the exercise of powers by the deputies of the local council in connection with the suspension of the activities of certain political parties. The author based his research on the analysis of the structure of the deputy corps according to political and gender characteristics and the provision of deputy activity through the work of deputy permanent commissions, factions and groups of representative bodies of local self-government at the basic level of the Odesa region, using the example of three different levels of local councils of the VIII convocation – Artsyz municipal the united territorial community of Bolhrad district, the Shabo village united territorial community of Bilhorod-Dnistrovskiy district and the Tairovo village united territorial community of Odesa district, which are newly created administrative units.

It was established that as a result of the 2020 local elections, representatives of the following political forces received the largest representation in the deputies' corps in the Artsyz Municipal Council, the Shabo Village Council and the Tairovo Settlement Council by political affiliation: "For the Future", "Opposition Platform – For Life", "Batkivshchyna". Also, the same political forces in the respective councils ensured the largest representation of women among council deputies out of their total number. The analysis of the permanent commissions of the three councils mentioned above showed that they have the same number of them and are represented by the same number of deputies, namely 5 deputies each. It is noted that in the permanent commissions, deputies from the political forces represented in the councils are not always distributed proportionally, as far as possible, which can disturb the balance and realization of their party interests and the interests of the voters of the united territorial communities. It was determined that 2 deputy factions of political parties "For the Future" and "Opposition Platform – For Life" were created in the Artsyz Municipal Council; 3 deputy factions were created in the Shabo village council of political parties "Sluha narodu", "For the future" and "Trust the works"; no parliamentary factions have yet been created in the Tairovo village council, which does not violate the provisions of normative acts. It is emphasized that candidates from the three above-mentioned parliamentary parties received the greatest representation in these councils. At the same time, the political parties "Opposition Platform – For Life"

and "For the Future", as well as a number of others, are recognized as pro-Russian in the normative and procedural order, and their activities are prohibited on the territory of Ukraine. In connection with this the question of the authority of the deputy of the local of the council, if he was elected from a political party whose activity is prohibited, and the parliamentary faction formed by it in the local council remains open and requires a separate normative and legal regulation.

Keywords: united territorial communities, deputies, deputy corps, local self-government, political parties, local councils.

Постановка проблеми. Об'єднана територіальна громада є новоствореним інститутом в системі органів місцевого самоврядування.

Базові нормативно-правові акти, які регламентують процес децентралізації та реформування місцевого самоврядування в сучасній Україні, включили основні положення, механізми та напрямки формування об'єднаних територіальних громад на засадах добровільного об'єднання та співробітництва, спроможних забезпечити високий рівень якості життя людей. У 2015 році було розпочато децентралізацію державної влади та формування об'єднаних територіальних громад через об'єднання базових територіальних громад (міст, сіл, селищ) на добровільних засадах. Наразі цей процес отримав позитивну динаміку.

Об'єднані територіальні громади є елементом базового рівня територіального управління і «первинним суб'єктом місцевого самоврядування, основним носієм його функцій і повноважень» [1]. Представляють відповідні територіальні громади сільські, селищні, міські ради, які є органами місцевого самоврядування та здійснюють від їх імені та в їх інтересах функції і повноваження місцевого самоврядування, визначені Конституцією України, Законами України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про статус депутатів місцевих рад», «Про добровільне об'єднання територіальних громад», іншими законодавчими актами України, Регламентами місцевих рад та їх рішеннями.

Представницькі органи місцевого самоврядування базового рівня відіграють провідну роль у розвитку територій територіальних громад і саме від їх кадрового потенціалу залежить ефективність реалізації демократичних реформ в Україні, забезпечення державної й громадської безпеки і порядку, захист національних інтересів в різних сферах життєдіяльності, забезпечення життєво важливих інтересів індивіда, суспільства і держави, самозбереження українського народу, сталий розвиток громад і держави в цілому.

Повномасштабна військова агресія Російської Федерації на території України на початку 2022 року і лояльність проросійських партій в Україні до її загарбницької політики поставило на порядок денний питання осмислення складу кадрового потенціалу представницьких органів територіальних громад, оскільки саме «політичні партії є єдиним механізмом формування кадрового потенціалу виборних представницьких органів місцевого самоврядування, а саме місцевих рад» [2, с. 81].

Метою статті є аналіз депутатського корпусу об'єднаних територіальних громад Одеської області VIII скликання, які сформовано в новій системі адміністративно-територіального устрою і окреслення перспектив здійснення повноважень депутатами місцевої ради у зв'язку з призупиненням діяльності окремих політичних партій.

Виклад основного матеріалу та результати дослідження. Нагадаємо, що згідно з Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27.05.2020 р. № 623-р «Про затвердження перспективного плану формування територій громад Одеської області» [3], затверджено перелік спроможних територіальних громад, яким передбачено функціонування на Одещині 91 територіальної громади, зокрема з них, 19 міських територіальних громад, 25 селищних територіальних громад та 47 сільських територіальних громад. Так, відповідно до Постанови Верховної Ради України від 17.07.2020 року № 807-IX «Про утворення та ліквідацію районів» [4] в Одеській області було утворено нові об'єднані територіальні громади, які ввійшли до складу новоутворених районів і визначили їх території: Березівський район у його складі 16 об'єднаних територіальних громад (ОТГ); Білгород-Дністровський район – 16 ОТГ; Болградський район – 10 ОТГ; Ізмаїльський район – 6 ОТГ; Одеський район – 22 ОТГ; Подільський район – 12 ОТГ; Роздільнянський район – 9 ОТГ.

Виходячи з того, що Одеська область на рівні місцевого самоврядування представлена значною кількістю об'єднаних територіальних громад і розглянути кожну з них не представляється можливим в рамках однієї статті, пропонуємо структуру депутатського корпусу за політичною і гендерною ознакою та забезпечення депутатської діяльності шляхом роботи депутатських постійних комісій та фракцій міських, сільських і селищних рад, що представляють відповідні територіальні громади Одеської області, проаналізувати на прикладі трьох різних за рівнем місцевих рад VIII скликання – Арцизької міської об'єднаної територіальної громади Болградського району, Шабівської сільської об'єднаної територіальної громади Білгород-Дністровського району та Таїровської селищної об'єднаної територіальної громади Одеського району, які є новоствореними адміністративними одиницями. Арцизька громада розташована у центрі південної частини Одеської області, Шабівська і Таїровська громади вздовж морського узбережжя та Дністровського і Сухого лиманів, відповідно.

Аналіз депутатського корпусу зазначених рад територіальних громад Одеської області VIII скликання було проведено на основі даних сайту Центральної виборчої комісії України щодо обраних депутатів та на основі даних, що розміщені на сайтах відповідних рад.

Арцизька, Шабівська і Таїровська об'єднані територіальні громади, як і інші територіальні громади Одеської області, були утворені в рамках адміністративно-територіальної реформи 2015 – 2020 років та Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад». Зокрема, Арцизька міська територіальна громада була утворена у жовтні 2020 року. До складу громади увійшли місто Арциз та 12 сіл: Виноградівка, Плоцьк, Главані, Делень, Новоселівка, Задубавка, Кам'янське, Надеждівка, Нова Іванівка, Прямобалка, Холмське, Новохолмське. Шабівська громада була утворена у листопаді 2017 року внаслідок об'єднання чотирьох сільських рад: Шабівської, Бритівської, Салганської, Софіївської сільських рад, до складу яких входить 11 населених пунктів. У листопаді 2020 року в результаті реформування адміністративно-територіального устрою субрегіонального рівня до складу громади приєдналась Адамівська сільська рада Білгород-Дністровського району Одеської області, до якої належали села Авидівка, Адамівка, Благодатне. Таїровська громада утворена у червні 2017 року в результаті об'єднання Таїровської селищної із Сухоліманською сільською радою. Таким чином, до складу громади входять одне селище міського типу Таїрове і три села: Балка, Лиманка і Сухий Лиман.

Так, в результаті місцевих виборів 2020 року до складу депутатського корпусу Арцизької міської ради Болградського району Одеської області VIII скликання за політичною ознакою увійшли представники 6 політичних партій із загальною кількістю депутатів 26 осіб. Найбільше представництво у складі міської ради отримала політична партія «За майбутнє», яка була представлена 12 депутатами (46.2%), друге місце зайняла «Опозиційна платформа – За життя» із 5 представниками (19.2%), «Слуга народу» представлена була 3 депутатами (11.5%), останнє місце поділили «Європейська солідарність», «Довіряй ділам» і «Наш край», кожна з них мала по 2 представники (по 7.7%) [5].

До складу депутатського корпусу Шабівської сільської ради Білгород-Дністровського району Одеської області VIII скликання за політичною ознакою увійшли представники 4 політичних партій із загальною кількістю депутатів 26 осіб. Найбільше представництво у складі сільської ради отримала «Опозиційна платформа – За життя», яка була представлена 9 депутатами (34.6%), друге місце зайняли «За майбутнє» із 8 представниками (30.8%), «Довіряй ділам» була представлена 5 депутатами (19.2%), «Слуга народу» – 4 депутатами (15.4%) [6].

До складу депутатського корпусу Таїровської селищної ради Одеського району Одеської області VIII скликання за політичною ознакою увійшли представники 5 політичних сил із загальною кількістю депутатів 26 осіб. Більшість у раді отримали «Батьківщина» і «Опозиційна платформа – За життя», які представлені 6 депутатами (23%) від кожної, друге місце зайняла «Слуга народу» із 5 депутатами (19.2%), третє місце поділили «Європейська солідарність», «За майбутнє» і «Перемога Пальчевського», кожна з них мала по 3 представники (по 11.6%) [7].

Отже, найбільше представництво в депутатському корпусі в Арцизькій міській раді, Шабівській сільській раді і Таїровській селищній раді за політичною ознакою відповідно отримали представники таких політичних сил: «За майбутнє», «Опозиційна платформа – За життя», «Батьківщина».

Важливими складовими сучасного демократичного управління, реформи децентралізації та місцевого самоврядування є гендерна рівність, участь та представництво жінок у політичному житті. Для України вибори 2020 року стали поворотним моментом у подоланні гендерної нерівності у доступі до політики та забезпечення гендерного балансу під час виборів як на рівні законодавства так і у практичній реалізації його положень.

Новий Виборчий кодекс України від 19.12.2019 р., № 396-IX передбачає забезпечення умов збалансованої участі чоловіків та жінок у виборчому процесі. Одним із ефективних інструментів для забезпечення умов у цьому питанні стали законодавчі квоти. У наслідок введення гендерної квоти на виборах 2020 року у радах територіальних громад Одеської області у більшості з них побільшало депутатів за гендерною ознакою.

Так, в результаті проведених виборів до складу депутатів Арцизької міської ради Болградського району Одеської області VIII скликання з загальної кількості обраних 26 осіб увійшло 9 жінок, які склали 34,6% від загального числа депутатів ради, тоді як за результатами попередніх виборів за даними ЦВК до складу депутатів Арцизької міської ради VII скликання з такої ж загальної кількості обраних осіб увійшло 11 жінок, що склало 42% від загального числа депутатів ради. Найбільше представництво жінок серед депутатів забезпечили політичні сили «За майбутнє» (50% або 6 осіб з 12 депутатів), «Опозиційна платформа – За життя» (40% або 2 особи з 5 депутатів), найменше – політична партія «Слуга народу» (33% або 1 особа з 3 депутатів), не мали жодного представництва політичні партії «Європейська солідарність», «Довіряй ділам» і «Наш край». Найбільше представництво жінок серед депутатів ради від загального їх числа забезпечили політичні партії «За майбутнє» (23.1%) і «Опозиційна платформа – За життя» (7.7%), найменше «Слуга народу» (3.8%), а інші партії, відповідно, не отримали жодного представництва [5].

У Шабівській сільській раді Білгород-Дністровського району Одеської області VIII скликання з загальної кількості обраних 26 осіб до складу депутатів ради увійшло 9 жінок, які склали 34.5% від загального числа депутатів ради, тоді як за результатами попередніх виборів за даними ЦВК до складу депутатів Білгород-Дністровської районної ради VII скликання з такої ж загальної кількості обраних осіб увійшло 5 жінок, що склало 19% від загального числа депутатів ради. Найбільше представництво жінок

отримали «Слуга народу» (50% або 2 особи з 4 депутатів), «За майбутнє» (37.5% або 3 особи з 8 депутатів), «Опозиційна платформа – За життя» (33.3% або 3 особи з 9 депутатів), найменше – політична партія «Довіряй ділам» (20% або 1 особа з 5 депутатів). Найбільше представництво жінок серед депутатів ради від загального їх числа забезпечили політичні партії «За майбутнє» (11.5%) і «Опозиційна платформа – За життя» (11.5%), найменше «Слуга народу» (7.7%) і «Довіряй ділам» (3.8%) [6].

До складу депутатського корпусу Таїровської селищної ради Одеського району Одеської області VIII скликання з загальної кількості обраних 26 осіб ввійшло 12 жінок, які склали 46% від загального числа депутатів ради. Тоді як, згідно даних ЦВК, за результатами виборів 2010 року у Таїровській селищній раді з загальної кількості обраних 30 осіб ввійшло 9 жінок [8], що склало 30% від загального числа депутатів ради і відповідно у Сухолиманській сільській раді з загальної кількості обраних 18 осіб ввійшло 7 жінок [9], що склало 39%. За даними останніх виборів у Таїровській селищній раді найбільше представництво жінок отримали політичні сили «Європейська солідарність» (66.6% або 2 особи з 3 депутатів), «Слуга народу» (60% або 3 особи з 5 депутатів) і «Батьківщина» (50% або 3 особи з 6 депутатів), найменше – політична партія «За майбутнє» (33.3% або 1 особа з 3 депутатів) «Опозиційна платформа – За життя» (33.3% або 2 особи з 6 депутатів) і політична партія «Перемога Пальчевського» (33.3% або 1 особа з 3 депутатів). Найбільше представництво жінок серед депутатів ради від загального їх числа забезпечили політичні партії «Слуга народу» (11.5%) і «Батьківщина» (11.5%), на другому місці знаходяться «Європейська солідарність» (7.7%) і «Опозиційна платформа – За життя» (7.7%) та на останньому – «За майбутнє» (3.8%) і «Перемога Пальчевського» (3.8%) [7].

Отже, так само, як і у депутатському корпусі за політичною ознакою в Арцизькій міській раді, Шабівській сільській раді і Таїровській селищній раді в цілому, так і у його складі за гендерною ознакою найбільше представництво жінок серед депутатів ради від загального їх числа відповідно забезпечили політичні сили: «За майбутнє», «Опозиційна платформа – За життя», «Батьківщина».

Депутат ради має всю повноту прав, що забезпечують його активну участь у діяльності ради та утворюваних нею органів, несе обов'язки перед виборцями, радою та її органами, виконує їх доручення [10].

Органами селищної і сільської рад є постійні комісії, що обираються з числа їх депутатів для вивчення, попереднього розгляду і підготовки питань, які належать до їх відання, а також здійснення контрольних повноважень щодо виконання рішень ради, діяльності виконавчих органів ради у сфері компетенції комісії [10]. Кількість членів комісії не може бути більшою третини складу ради та меншою трьох депутатів ради.

Так, у Арцизькій міській раді створено 5 постійних комісій:

1. Постійна комісія з питань конституційних прав громадян, регламенту, депутатської діяльності та етики. Загальна кількість депутатів – 5 осіб, найбільше депутатів представлено із політичної партії «За майбутнє» – 2 депутати, по 1 депутату серед «Слуга народу» і «Європейська солідарність», немає жодного депутата з політичних сил «Опозиційна платформа – За життя», «Довіряй ділам», «Наш край».

2. Постійна комісія з питань фінансів, бюджету, соціально-економічного розвитку та інвестиційної діяльності. У складі комісії з загальною кількістю депутатів – 5 осіб, найбільше депутатів представлено із політичної партії «За майбутнє» – 3 депутати та по 1 депутату серед політичних сил «Слуга народу», «Опозиційна платформа – За життя», немає жодного депутата від політичних сил «Європейська солідарність», «Довіряй ділам», «Наш край».

3. Постійна комісія з питань комунальної власності, земельних відносин, містобудування, будівництва та охорони природи. Серед 5 депутатів цієї постійної комісії більшість депутатів представлено із політичної партії «За майбутнє» – 2 депутати, по 1 депутату із політичних партій «Слуга народу», «Опозиційна платформа – За життя» і «Наш край», немає жодного депутата з політсил «Європейська солідарність», «Довіряй ділам».

4. Постійна комісія з питань промисловості, житлово-комунального господарства, енергозбереження, транспорту, зв'язку та сфери послуг. У складі комісії з загальною кількістю депутатів – 5 осіб, найбільше депутатів представлено із політичної партії «Опозиційна платформа – За життя» – 2 депутати, по 1 депутату серед політичних сил «Довіряй ділам», «За майбутнє» і «Наш край», немає жодного депутата з «Слуга народу», «Європейська солідарність».

5. Постійна комісія з питань освіти, культури, спорту, охорони здоров'я та соціального захисту населення. У складі комісії з загальною кількістю депутатів – 5 осіб, найбільше депутатів представлено із політичної партії «За майбутнє» – 3 депутати, по 1 депутату серед політичних сил «Довіряй ділам» і «Європейська солідарність», немає жодного депутата з «Слуга народу», «Опозиційна платформа – За життя» і «Наш край» [5].

У Шабівській сільській раді створено 5 постійних комісій:

1. З питань прав людини, законності, депутатської діяльності, етики, регламенту та цивільного захисту. Загальна кількість депутатів – 5 осіб, найбільше депутатів представлено із політичної партії «Слуга народу» – 2 особи та по 1 депутату серед політичних сил «За майбутнє», «Опозиційна платформа – За життя», «Довіряй ділам».

2. З питань фінансів, бюджету, регуляторної діяльності, планування соціально-економічного розвитку, інвестицій та міжнародного співробітництва. У складі комісії з загальною кількістю депутатів – 5 осіб,

найбільше депутатів представлені із політичної партії «Опозиційна платформа – За життя» – 4 депутати, 1 депутат представлено з політичної партії «Довіряй ділам» та немає жодного депутата з політсил «Слуга народу» і «За майбутнє».

3. 3 питань земельних відносин, природокористування, планування території, будівництва, архітектури та екологічної політики. Загальна кількість депутатів – 5 осіб, найбільше депутатів представлені із політичної партії «Опозиційна платформа – За життя» – 3 депутати, по 1 депутату серед «Слуга народу», «За майбутнє», немає жодного депутата з політичної сили «Довіряй ділам».

4. 3 питань комунальної власності, житлово-комунального господарства, енергозбереження та транспорту, зв'язку та сфери послуг. Серед 5 депутатів цієї постійної комісії більшість депутатів представлені із політичної партії «Опозиційна платформа – За життя» – 3 депутати, по 1 депутату із політичних партій «Слуга народу» і «За майбутнє», немає жодного депутата з політсили «Довіряй ділам».

5. 3 гуманітарних питань. У складі цієї комісії з загальною кількістю депутатів – 5 осіб, найбільше депутатів представлені із політичної партії «За майбутнє» – 3 депутати, по 1 депутату серед «Опозиційна платформа – За життя», «Довіряй ділам» та немає жодного депутата з політичної сили «Слуга народу» [6].

В Таїровській селищній раді також створено 5 постійних комісій:

1. 3 питань планування, фінансів, бюджету, соціально-економічного розвитку, інвестиційної політики. У складі комісії з загальною кількістю депутатів – 5 осіб, по 1 депутату представлено із політичних сил «Слуга народу», «Європейська солідарність», «Батьківщина», «Опозиційна платформа – За життя», «Перемога Пальчевського» та немає жодного депутата з політсили «За майбутнє».

2. 3 питань комунальної власності, транспорту, дорожнього господарства, зв'язку, інфраструктури, житлово-комунального господарства, дизайну та благоустрою. У складі цієї комісії з загальною кількістю депутатів – 5 осіб, по 1 депутату представлено із політичних сил «Слуга народу», «Батьківщина», «За майбутнє», «Опозиційна платформа – За життя», «Перемога Пальчевського» та немає жодного депутата з політсили «Європейська солідарність».

3. 3 питань планування забудови територій, архітектури, містобудування, земельних правовідносин, екології, охорони навколишнього природного середовища та надзвичайних ситуацій. Серед 5 депутатів цієї постійної комісії більшість депутатів – по 2 депутати – представлені із політичних сил «Батьківщина» і «Опозиційна платформа – За життя», 1 депутат з «Слуга народу» і немає жодного депутата з політичних партій «Європейська солідарність», «За майбутнє», «Перемога Пальчевського».

4. 3 питань охорони здоров'я, соціального захисту населення та праці, освіти, культури, туризму, молоді та спорту. Загальна кількість депутатів – 5 осіб, найбільше депутатів представлені із політичної партії «Європейська солідарність» – 2 депутати, по 1 депутату серед «Слуга народу», «Опозиційна платформа – За життя» і «Перемога Пальчевського», натомість немає жодного депутата з політичних сил «Батьківщина» і «За майбутнє».

5. 3 питань законності, депутатської діяльності та етики, реалізації державної регуляторної політики та запобігання корупції. Загальна кількість депутатів – 5 осіб, найбільше депутатів представлені із політичних партій «Батьківщина» і «За майбутнє» – по 2 депутати з кожної, 1 депутат із «Слуга народу», немає жодного депутата з політичних партій «Європейська солідарність», «Опозиційна платформа – За життя», «Перемога Пальчевського» [7].

Як видно з наданої інформації, усі постійні комісії трьох рад мають однакову кількість депутатів, а саме по 5 депутатів кожна. При цьому зазначимо, що у постійних комісіях депутати від представлених у радах політсил не завжди розподілені пропорційно, наскільки це можливо, що може порушувати баланс і реалізацію їхніх партійних інтересів та інтересів виборців ОТГ.

Організація роботи постійної комісії ради покладається на голову комісії. Голова комісії скликає і веде засідання комісії, дає доручення членам комісії, представляє комісію у відносинах з іншими органами, об'єднаннями громадян, підприємствами, установами, організаціями, а також громадянами, організує роботу по реалізації висновків і рекомендацій комісії [11].

На прикладі Арцизької міської ради, Шабівської сільської ради і Таїровської селищної ради можемо зазначити, що до складу голів першої ради в розрізі постійних комісій не ввійшли представники від політичних сил «Слуга народу», «Довіряй ділам», «Наш край», відповідно до другої ради не ввійшло жодного депутата від політичної партії «Довіряй ділам», до третьої від «Слуга народу» і «За майбутнє». Отже, у постійних комісіях рад, що аналізуються, депутати від усіх політичних сил на посадах голови комісії представлені не пропорційно.

Депутати ради можуть об'єднуватись у депутатські фракції та групи на підставі тих самих принципів, що і депутати районних рад. Повноваження депутатських груп і фракцій є похідними від повноважень депутата, передбачених Законом України «Про статус депутатів місцевих рад». Жодна депутатська фракція та група не має права виступати від імені об'єднаної територіальної громади та ради.

Так, у Арцизькій міській раді було створено 2 депутатські фракції: депутатська фракція політичної партії «За майбутнє» – 12 осіб, депутатська фракція політичної партії «Опозиційна платформа – За життя» – 5 осіб. У цілому до складу депутатських фракцій із загальної кількості депутатів ради 26 осіб ввійшло 17 депутатів [5].

У Шабівській сільській раді – 3 депутатських фракцій: депутатська фракція політичної партії «Слуга народу» – 4 особи, депутатська фракція політичної партії «За майбутнє» – 7 осіб, депутатська фракція політичної партії «Довіряй ділам» – 5 осіб. У цілому до складу депутатських фракцій із загальної кількості депутатів ради 26 осіб ввійшло 16 депутатів [6].

Наразі у Шабівській сільській раді створена одна депутатська група «Єдність» до її складу ввійшло 8 позафракційних депутатів, в Арцизькій міській раді поки не створено депутатські групи, а в Таїровській селищній раді депутатські фракції та депутатські групи, принаймні виходячи з інформації, яка оприлюднена на офіційних веб-сайтах рад. Проте, це не порушує положення нормативних актів, оскільки депутатські фракції та групи можуть бути утворені в будь-який час протягом строку повноважень ради даного скликання на визначений ними період, відповідно до приписів Закону України «Про статус депутатів місцевих рад», за рішенням зборів депутатів, які виявили бажання увійти до їх складу.

Збройна агресія Російської Федерації проти України на початку 2022 року гостро поставила на порядок денний питання про проросійську позицію і антиукраїнську діяльність певних політичних партій, їх лідерів й їх представників в органах державного управління і місцевого самоврядування. Довгоочікуваним результатом для прогресивно налаштованої частини суспільства стало ухвалення 18 березня 2022 року Радою національної безпеки і оборони України рішення про зупинення на час воєнного стану діяльності політичних партій «Опозиційна платформа – За життя», «Опозиційний блок», «Партія Шарія», партій «Наші», «Ліва опозиція», «Союз лівих сил», «Держава», «Прогресивна соціалістична партія України», «Соціалістична партія України», «Соціалісти» та «Блок Володимира Сальдо». Серед підстав заборони визначено: «... антиукраїнську політичну та організаційну діяльність, пропаганду війни, публічні заяви та заклики до зміни конституційного ладу насильницьким шляхом, реальні загрози порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підриву її безпеки, а також дії, спрямовані на незаконне захоплення державної влади, демонстрацію проявів колабораціонізму, насильства, зважаючи на програмні та статутні цілі, що містять антиукраїнську позицію, поширення відомостей про виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України» [12].

Станом на 23 червня 2022 року Восьмий апеляційний суд міста Львова за позовом Міністерства юстиції України заборонив діяльність цих проросійських політичних партій. У разі оскарження ними винесеного вироку остаточне рішення у цьому питанні буде прийнято Судом апеляційної інстанції в адміністративній справі, яким є «Верховний Суд у складі колегії Касаційного адміністративного суду не менше ніж з п'яти суддів. Судове рішення Верховного Суду у таких справах є остаточним і касаційному оскарженню не підлягає» [13]. Так, наразі вже відкрито апеляційне провадження у справі за позовом Міністерства юстиції до політичної партії «Опозиційна платформа – За життя», «Партія Шарія», «Прогресивна соціалістична партія України», «Союз Лівих Сил», «Соціалісти», «Соціалістична партія України» та ін.

Згідно чинного законодавства «заборона діяльності політичної партії тягне за собою припинення діяльності політичної партії, розпуск її керівних органів, обласних, міських, районних організацій і первинних осередків та інших структурних утворень, передбачених статутом партії, припинення членства в політичній партії» [14].

Відповідно, Законом України № 2243-IX від 03.05.2022 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заборони політичних партій» передбачається: «У разі заборони судом політичної партії майно, кошти та інші активи політичної партії, її обласних, міських, районних організацій, первинних осередків та інших структурних утворень переходять у власність держави, про що зазначається у рішенні суду» [13]. Зазначений Закон регламентує питання подальшого статусу та повноважень народного депутата від політичної партії і сформованої нею депутатської фракції у Верховній раді, діяльність якої заборонена, а також передбачає, що аналогічні питання на рівні місцевих рад будуть регламентуватись у порядку, встановленому відповідним законом. Проект такого закону вже подано на розгляд Верховної ради України. І хоча він викликав жваву дискусію у представників політичної і юридичної спільноти, народних депутатів, тощо, все ж варто визнати, що основні його положення спрямовані «на визначення правових наслідків ухвалення судом рішення про заборону політичної партії для статусу депутатів місцевих рад» [15].

Висновки. Отже, аналіз структури депутатського корпусу та складу рад об'єднаних територіальних громад Одеської області VIII скликання, які сформовано в новій системі адміністративно-територіального устрою, за політичною і гендерною ознакою та в розрізі постійних комісій, депутатських фракцій і груп, проведений на прикладі Арцизької міської ради Болградського району Одеської області, Шабівської сільської ради Білгород-Дністровського району Одеської області та Таїровської селищної ради Одеського району Одеської області, свідчить про те, що в результаті місцевих виборів 2020 року у цих радах найбільше представництво відповідно отримали кандидати від трьох парламентських партій: «За майбутнє», «Опозиційна платформа – За життя» і «Батьківщина».

Виходячи з того, що політичні партії «Опозиційна платформа – За життя» і «За майбутнє», як і низка інших зазначених у рішенні Ради національної безпеки і оборони України від 18.03.2022 р. «Щодо призупинення діяльності окремих політичних партій», визнані у встановленому законодавством порядку проросійськими, а їх діяльність заборонена на території України, констатуємо, що остаточна модель щодо повноважень депутатів місцевого рівня, які висувалися та були обрані від проросійських партій та тих хто

ввійшов до складу сформованих проросійськими партіями депутатських фракцій, ще не сформована. Рішення проблеми вбачається у прийнятті відповідного Закону і внесенні змін до нормативно правової бази України, яка регулює питання пов'язані з зазначеною проблемою.

Бібліографічний список:

1. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 22.08.2022).
2. Гедікова Н. П. Партійно-політична репрезентація депутатського корпусу районних рад Одеської області (за результатами місцевих виборів 2020 року). *Epistemological studies in Philosophy, Social and Political Sciences*. Scientific journal. Dnipro. 2022. Vol. 5. Issue 1. P. 80–89. DOI: 10.15421/342211.
3. Про затвердження перспективного плану формування територій громад Одеської області: Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27.05.2020 р. № 623-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/623-2020-%D1%80#n8> (дата звернення: 22.08.2022).
4. Про утворення та ліквідацію районів: Постанова Верховної Ради України від 17.07.2020 р. № 807-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/807-20?find=1&text=%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D1%81%D1%8C%D0%BA#Text> (дата звернення: 22.08.2022).
5. Арцизька міська рада. Офіційний веб-сайт. URL: <http://www.arciz-rada.gov.ua/miska-vlada/sklad-postijnikh-deputatskikh-komisij> (дата звернення: 23.08.2022).
6. Шабівська сільська рада. Офіційний веб-сайт. URL: <https://shabivska-gromada.gov.ua/deputatskij-korpus-18-11-28-10-02-2018/> (дата звернення: 23.08.2022).
7. Таїровська селищна рада. Офіційний веб-сайт. URL: <https://tairovska-gromada.gov.ua/deputatskij-korpusviii-sklikannya-18-50-35-15-01-2021/> (дата звернення: 22.08.2022).
8. Центральна виборча комісія. Місцеві вибори України 31.10.2010. Офіційний веб-портал. URL: <https://web.archive.org/web/20160306022725/http://www.cvk.gov.ua/pls/vm2010/WM02815?PID112=51&PID102=9813&PF7691=9813> (дата звернення: 29.08.2022).
9. Центральна виборча комісія. Місцеві вибори України 31.10.2010. Офіційний веб-портал. URL: <https://web.archive.org/web/20160305014807/http://www.cvk.gov.ua/pls/vm2010/WM02815?PID112=61&PID102=9827&PF7691=9827> (дата звернення: 29.08.2022).
10. Регламент Шабівської сільської ради Білгород-Дністровського району Одеської області VIII скликання: затверджено рішенням сільської ради від 18.12.2020 р., № 2/3-VIII. URL: <https://shabivska-gromada.gov.ua/docs/584556/> (дата звернення: 29.08.2022).
11. Регламент Таїровської селищної ради Одеського району Одеської області VIII скликання: затверджено рішенням селищної ради від 10.12.2020 р. URL: <https://tairovska-gromada.gov.ua/docs/555828/> (дата звернення: 29.08.2022).
12. Щодо призупинення діяльності окремих політичних партій: рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18.03.2022 р. URL: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Ukazy/5296.html> (дата звернення: 30.08.2022).
13. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заборони політичних партій: Закон України від 03.05.2022 р. № 2243-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2243-20#Text> (дата звернення: 30.08.2022).
14. Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань: Закон України від 26.11.2015 р. № 835-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/835-19#n1056> (дата звернення: 30.08.2022).
15. У Комітеті державного управління розглядається законопроект, яким припиняється повноваження депутата місцевої ради, якщо він був обраний від політичної партії, діяльність якої заборонена. *Верховна рада України. Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://www.rada.gov.ua/print/226587.html> (дата звернення: 30.08.2022).

References:

1. Pro mistseve samovriadiuvannia v Ukraini (About local self-government in Ukraine): Zakon Ukrainy vid 21.05.1997 r. № 280/97-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (Access date: 22.08.2022).
2. Hedikova N. P. Partiino-politychna reprezentatsiia deputatskoho korpusu raionnykh rad Odeskoi oblasti (za rezultatamy mistsevykh vyboriv 2020 roku) (Party and political representation of the deputy corps of the district councils of the Odesa region (based on the results of the 2020 local elections)). *Epistemological studies in Philosophy, Social and Political Sciences*. Scientific journal. Dnipro. 2022. Vol. 5. Issue 1. R. 80–89. DOI: 10.15421/342211.
3. Pro zatverdzhennia perspektyvnoho planu formuvannia terytorii hromad Odeskoi oblasti (About the approval of the prospective plan for the formation of the territories of communities of the Odesa region): Rozporiadzhenniam Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 27.05.2020 r. № 623-r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/623-2020-%D1%80#n8> (Access date: 22.08.2022).

4. Pro utvorennia ta likvidatsiiu raioniv (About the formation and liquidation of districts): Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 17.07.2020 r. № 807-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/807-20?find=1&text=%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D1%81%D1%8C%D0%BA#Text> (Access date: 22.08.2022).
5. Artsyzka miska rada (Artsyz city council). Ofitsiyni veb-sait. URL: <http://www.arciz-rada.gov.ua/miska-vlada/sklad-postijnikh-deputatskikh-komisij> (Access date: 23.08.2022).
6. Shabivska silska rada (Shabiv village council). Ofitsiyni veb-sait. URL: <https://shabivska-gromada.gov.ua/deputatskij-korpus-18-11-28-10-02-2018/> (Access date: 23.08.2022).
7. Tairovska selyshchna rada (Tairov village council). Ofitsiyni veb-sait. URL: <https://tairovska-gromada.gov.ua/deputatskij-korpusviii-sklikannya-18-50-35-15-01-2021/> (Access date: 22.08.2022).
8. Tsentralna vyborcha komisiia. Mistsevi vybory Ukrainy 31.10.2010. (Central Election Commission. Local elections of Ukraine 10/31/2010). Ofitsiyni veb-portal. URL: <https://web.archive.org/web/20160306022725/http://www.cvk.gov.ua/pls/vm2010/WM02815?PID112=51&PID102=9813&PF7691=9813> (Access date: 29.08.2022).
9. Tsentralna vyborcha komisiia. Mistsevi vybory Ukrainy 31.10.2010. (Central Election Commission. Local elections of Ukraine 10/31/2010). Ofitsiyni veb-portal. URL: <https://web.archive.org/web/20160305014807/http://www.cvk.gov.ua/pls/vm2010/WM02815?PID112=61&PID102=9827&PF7691=9827> (Access date: 29.08.2022).
10. Rehlement Shabivskoi silskoi rady Bilhorod-Dnistrovskoho raionu Odeskoi oblasti VIII sklykannia (Regulations of the Shabiv village council of the Belgorod-Dniester district of the Odesa region of the VIII convocation): zatverdzheno rishenniam silskoi rady vid 18.12.2020 r., № 2/3-VIII. URL: <https://shabivska-gromada.gov.ua/docs/584556/> (Access date: 29.08.2022).
11. Rehlement Tairovskoi selyshchnoi rady Odeskoho raionu Odeskoi oblasti VIII sklykannia (Regulations of the Tairov settlement council of the Odesa district of the Odesa region of the VIII convocation): zatverdzheno rishenniam selyshchnoi rady vid 10.12.2020 r. URL: <https://tairovska-gromada.gov.ua/docs/555828/> (Access date: 29.08.2022).
12. Shchodo pryzupynennia diialnosti okremykh politychnykh partii (Regarding the suspension of the activities of certain political parties): rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 18.03.2022 r. URL: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Ukazy/5296.html> (Access date: 30.08.2022).
13. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo zaborony politychnykh partii (On making changes to some legislative acts of Ukraine regarding the ban on political parties): Zakon Ukrainy vid 03.05.2022 r. № 2243-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2243-20#Text> (Access date: 30.08.2022).
14. Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy «Pro derzhavnu reiestratsiiu yurydychnykh osib ta fizychnykh osib – pidpriiemtsiv» ta deiakykh inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo detsentralizatsii povnovazhen z derzhavnoi reiestratsii yurydychnykh osib, fizychnykh osib – pidpriiemtsiv ta hromadskykh formuvan (On Amendments to the Law of Ukraine "On State Registration of Legal Entities and Individual Entrepreneurs" and some other legislative acts of Ukraine regarding the decentralization of powers for state registration of legal entities, individual entrepreneurs and public formations): Zakon Ukrainy vid 26.11.2015 r. № 835-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/835-19#n1056> (Access date: 30.08.2022).
15. U Komiteti derzhavnoho upravlinnia rozghliadaietsia zakonoproekt, yakym prypyniaetsia povnovazhennia deputata mistsevoi rady, yakshcho vin buv obranyi vid politychnoi partii, diialnist yakoi zaboronena (The Public Administration Committee is considering a draft law that would terminate the authority of a local council member if he was elected from a political party whose activities are prohibited). Verkhovna rada Ukrainy. Ofitsiyni vebportal parlamentu Ukrainy. URL: <https://www.rada.gov.ua/print/226587.html> (Access date: 30.08.2022).

ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

DOI 10.31558/2617-0248.2022.7.9

УДК 327.83

ПОЛІТИЧНИЙ ПРОСТІР УГОРСЬКОЇ НАЦІЇ: РЕСУРС СПОРІДНЕНИХ ДІАСПОР

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2825-3563>**Коч С. В., д. політ. н., професор Одеського національного університету імені І.І. Мечникова**

В статті представлено процес переформатування практик національного розвитку за рахунок розширеного трактування ендогенного політичного простору національної спільноти. Зазначається, що просторові стратегії ЄС суттєво впливають на перегляд пріоритетів регіонального розвитку модерних держав, які прагнуть забезпечення сталого розвитку власних політичної системи, звертаються до соціально-політичного капіталу споріднених закордонних діаспор та прикордонних регіонів. В умовах просторової революції та визнання актуального політичного простору конструйованою системою, національно-політичний простір набуває характеристик гнучкої мережевої системи де формуються нові практики національної згуртованості, які не обмежуються суверенними кордонами держави.

Представлено приклад трансформації процесу національного згуртування в Угорщині, який передбачає інкорпорацію споріднених закордонних діаспор Південної Словаччини, Трансильванії, Воєводиної та Закарпаття в єдину соціально-політичну систему без перегляду державних кордонів. Управління соціально-політичним розвитком діаспор угорців за кордоном відбувається централізовано, завдяки державним інститутам та програмам. На прикладі створення розгалуженої мережі угорських політичних партій та громадських організацій в межах соціально-культурних просторів угорських діаспор, показано процес розбудови системи автономістських проєктів по периметру кордонів Угорщини, завдяки яким вона прагне модернізувати власну національну доктрину забезпечивши її транснаціональною складовою.

Угорська політика розглядає угорські громади як ресурс, який здатний забезпечити політичний транзит для національної доктрини, яка забезпечуючи модерну складову етнонаціональної ідеї, надає можливість реагувати на просторові трансформації з боку ЄС.

Ключові слова: діаспори, національний простір, електоральний простір, угорські партії,

Koch S. V., Political space of the hungarian nation: the resource of kindred diasporas

The article presents the process of reformatting the practices of national development through an expanded interpretation of the endogenous political space of the national community. It is noted that the EU spatial strategies have a significant impact on the revision of the priorities of regional development of modern states, which, seeking to ensure the sustainable development of their own political systems, turn to the socio-political capital of related foreign diasporas and border regions. In the context of the spatial revolution and the recognition of the actual political space as a constructed system, the national-political space acquires the characteristics of a flexible network system where new practices of national cohesion are formed, which are not limited by the sovereign borders of the state.

An example of the transformation of the process of national cohesion in Hungary is presented, which involves the incorporation of related foreign diasporas of Southern Slovakia, Transylvania, Vojvodina and Transcarpathia into a single socio-political system without revision of state borders. The socio-political development of Hungarian diasporas abroad is managed centrally through state institutions and programs. On the example of the creation of an extensive network of Hungarian political parties and NGOs within the socio-cultural spaces of the Hungarian diasporas, the process of building a system of autonomous projects along the perimeter of the borders of Hungary is shown, through which it seeks to modernize its own national doctrine by providing it with a transnational component.

Hungarian policy considers Hungarian communities as a resource that can provide a political transit for the national doctrine, which provides a modern component of the ethno-national idea, and makes it possible to respond to the spatial transformations of the EU.

Keywords: diasporas, national space, electoral space, Hungarian parties

Сучасні процеси трансформації національних доктрин держав пов'язані із перманентною фрагментацією політичного простору, який модифікується в умовах поліморфізації політичних акторів, створення мережових комунікаційних систем та набуває рис конструйованої системи інструментального спрямування.

Адаптації національних проєктів в країнах ЄС часто представляються як прояв послаблення державного контролю та нездатності модерних національної ідеології забезпечити аргументативну складову функціонування політичного простору. Така логіка спирається на стратегії просторового розвитку Ради Європи та ЄС, де локальні та регіональні актори поступово отримують статус політичних суб'єктів, створюють умови для дистанціювання концепту нації від концепту держави.

В той же час, інтереси держав передбачають активний пошук соціально-економічного балансу за межами своїх кордонів, створюючи та підтримуючи мережу соціально-культурних споріднених зв'язків, які здатні надати лобістську підтримку в межах конкурентних політичних систем та забезпечити лояльність серед населення прикордонних регіонів та в межах транскордонних контактних соціально-економічних систем. Одночасне забезпечення стабільного розвитку за рахунок споріднених просторів та культурних систем в прикордонні та виконання вимог інтеграційної політики в ЄС виявилось можливим за рахунок розвитку зв'язків із власними діаспорами, які часто сприймаються як втрачений соціальний та політичний ресурс нації та держави, що прямо впливає на аргументацію положень щодо регіональних політик в прикордонні у сучасних національних доктринах.

У пошуку засобів утримати територіальну периферію та зберегти національне тіло, сучасні держави застосовують технології регулювання мотивів через договори з регіональною та етнічною елітою, що може сприйматися як оновлення стратегій національного будівництва. І якщо культурний експансіонізм з боку національних модерних держав традиційно сприймається як процес асиміляції конкурентних культурних просторів, то включення в тіло нації споріднених етнічних груп або «втрачених співвітчизників» став новим форматом в організації практик національної згуртованості.

Перед сучасними дослідниками та законодавцями постають питання щодо визначення статусу етнічних та локальних груп, які проживають поза сучасними кордонами Батьківщини, про вплив держави-метрополії на етнонаціональну політику приймаючої країни, про механізми залучення закордонних діаспор до вирішення внутрішньополітичних завдань держави. Дослідження цих проблем представлені у роботах М. Андерсон [1], Ф. Барт [2], Б. Гіршгаузен [3], Т. Гур [4], К. Фоліс [5] та інші.

Універсалізація цієї проблеми засвідчена тим, що Венеціанська комісія, що створена при Раді Європи у 1990 році, як консультативний орган, визнала право кожної країни підтримувати власну діаспору. З цього періоду, політики багатьох країн Європи реалізують численні спроби ситуативної та системної взаємодії з представниками їх етнонаціональних анклавів. Особлива ситуація сформувалась в країнах, які поновили свій незалежний національний розвиток після 90-х років XX століття. Болгарія, Вірменія, Грузія, Греція, Ізраїль, Литва, Польща, Румунія, Словаччина, Угорщина та інші, почали формування комплексних політик щодо власних діаспор за кордоном, а передусім до так званих «діаспор катаклізму», які усвідомлювались як втрачені культурні простори та ресурси політичного розвитку. Навіть символічне інкорпорування таких просторів в коло культурно-політичних та економічних зв'язків забезпечує умови для національної мобілізації та створення соціально-політичних мереж транснаціональної взаємодії.

Прикладом ефективної організації багаторівневого політичного простору в транскордонній системі координат, демонструє мережа соціально-політичних організацій угорців, при тому, що сам комунікаційний процес відбувається безпосередньо за участі держави, яка виступає в якості системоутворюючого центру, що забезпечує зв'язок соціально-політичних просторів своїх закордонних діаспор. Цей процес достатньо широко представлений в наукових працях Я. Векас [6], Р. Контлер [7], І. Сулі-Закар [8], але він далекий від завершення та активно триває в умовах реалізації прийнятої в 2011 році Стратегічної рамкової програми «Політика для угорських громад за кордоном», що орієнтована на перспективу згуртування 15 мільйонної угорської нації.

Метою представленої роботи є компаративний аналіз динаміки розширення політичного простору угорської нації за рахунок соціального ресурсу споріднених діаспор за кордоном.

Угорська закордонна діаспора є одною з численних світових діаспор, вона становить третину загальної чисельності угорців в світі. Так, маючи населення країни біля 10 млн. осіб, близько 5 млн. угорців проживають за її межами, в тому числі до 3 млн. угорців в сусідніх країнах створюють компактні соціально-культурні осередки. Ця частина діаспори утворилась не в результаті усвідомленої міграції а стала результатом політичних катаклізмів – змін території держави у XIX-XX століття. Автохтонні групи угорців проживають у Австрії, Румунії, Словаччині, Сербії, Україні, Хорватії.

Розроблюючи пакет державної стратегії підтримки зарубіжних співвітчизників Угорщина врахувала структурну своєрідність діаспори, виокремивши в Рамковому Законі «Про угорців, які проживають в суміжних країнах» 2001 року два типи діаспорних груп угорців: 1) такі, що проживають за кордоном та 2) угорців, що проживають в суміжних державах [9]. Цей правовий акт став символом воз'єднання нації без перегляду кордонів.

Специфічну стратегію щодо діаспор в прикордонних просторах держави Угорщина почала формувати тільки наприкінці 80-х років XX століття, коли політика «національного мосту» по відношенню до закордонних угорців вже діяла на рівні підтримання культурної ідентичності [10]. З початку 90-х років Угорщина в межах доктрини «двоспрямованої інтеграції», визнає пріоритетом в програмах щодо діаспор – допомогу в організації соціально-політичного та економічного простору на місцях постійного проживання. Державна політика у цій сфері спирається сотні нормативних актів, прийнятих парламентом та урядом. Усі вони регулюють надання допомоги закордонним співвітчизникам та об'єднання їх із метрополією спільними інфраструктурними та соціально-політичними проектами.

Завдяки активній участі Угорщини у соціально-економічному і політичному розвитку «своїх» діаспор, більшість з них набули якостей суб'єктів політики. Це відбулось через створення політичних партій, громадських політичних організацій. Угорські політичні партії забезпечують посередництво між інтересами етно-національних груп та діяльністю органів держави в межах якої локалізована діаспора. За допомогою регіональних партій Угорщина отримала можливість озвучувати власну політику стосовно історичної комеморативної політики та впливати на формування регіональних просторів та транснаціональних систем Європи.

Так, соціально-політичний простір угорців в Румунії представлений вагомим списком громадських організацій: «Трансільванська угорська культурна Асоціація» (культурно-політична організація, діє з 1885 року) [11]; «Угорська молодіжна рада» (правозахисна організація) [12]; «Трансільванська Угорська національна рада» (громадська організація, яка створена з метою формування регіональної мережі політичних організацій) [13], тощо.

Партійний спектр представляють три політичні партії. Впливовою партією угорців в Румунії є «Демократичний альянс угорців», яка діє з 1989 року [14]. Вона має представництво в обох палатах парламенту, а її лідер Бела Марко у 2004 році приймав участь в президентських виборах з результатом в 5,1% голосів [15]. Партія представлена у Європарламенті, що надає можливість лобіювати інтереси угорської громади на наддержавному рівні. Альянс має за мету створення національної угорської автономії, яка дозволить використовувати угорську мову в адміністрації та освіті. В 2006 році «Демократичний Альянс угорців» висунув політичні претензії до Трансильванії та Секейського краю. В результаті у 2007 році був організований референдум, а в жудецях Трансильванії (Харгіта, Ковасна, Муреш) населення висловилося за автономію від Бухаресту. На той час Уряд Угорщини та Президент Ласло Шойм підтримали ці вимоги. В 2011 році група євро-парламентарів від «Демократичного Альянсу...» на чолі з віце-головою Європарламенту Ласло Текьошем оголосила про відкриття представництва Секейського краю при Європарламенті.

Вимоги автономії для Трансильванії висловлює спадкоємиця «Національної угорської партії» що діяла з 1922 року до 1940 року – «Угорська народна партія Трансильванії» [16]. Ця партія обґрунтовує для Румунії модель держави, яка подібна до «кантональної» Швейцарської. З 2013 року молодіжне крило цієї партії – «Зразок», яке має розгалужену мережеву структуру, презентує образ Трансильванії як території, яка історично належить угорцям. Завдання молодіжного осередку сформульоване як «допомога угорцям в Трансильванії залишитися вдома» [17].

Уряд Угорщини має міцні зв'язки з «Громадською партією угорців» [18]. Голова партії Йєно Шас в 2012 році був запрошений Віктором Орбаном очолити Національний стратегічний інститут держави. Партія позиціонує Ідеологія трансильванізму, яку представляє програмні документи партії, передбачає автономію Трансильванії та Секейської землі. Політична ефективність цієї програми була продемонстрована в 2016 році, коли на виборах Румунії від цієї Партії було обрано 15 мерів [19].

Отже, в Румунії спостерігається консолідація політичних ресурсів угорської діаспори. Так, представники угорських партій та громадських організацій підтримали громадську акцію «живого ланцюгу», **100 тисяч учасників якого вимагали створення територіальної угорської автономії. Крім того, ще в 2018 році три угорські партії в Румунії підписали спільний меморандум про наміри.** Так, «Демократичний союз угорців», «Угорська громадянська партія» та «Угорська народна партія Трансильванії» домовилися сумісно домагатися максимальної автономії для угорців. Під «максимальною автономією» вони розуміли створення автономної області в межах історичних земель Секейського краю (східна частина Трансильванії) та надання особливого самоврядного та адміністративного статусу іншому історичному регіону – Парціум (захід Румунії в прикордонні з Угорщиною) [20].

Громадсько-політичні організації угорців в Румунії реалізують соціально-політичну комунікацію в межах чотирьох основних просторів: 1) на рівні державних та регіональних інститутів Румунії; 2) між угорськими організаціями Румунії та громадсько-політичними інститутами Угорщини; 3) між угорськими діаспорними інститутами різних держав; 4) в публічному просторі загальноєвропейської політики.

У Словаччині соціально-політичний діалог з угорською діаспорою розпочалося після падіння уряду Володимира Мечьяра (1994 – 1998) [21]. «Партія угорської коаліції», яка представила інтереси угорців Словаччини, була сформована трьома невеликими партіями угорської меншини в 1998 році, та в тому ж році вона увійшла до правлячої коаліції [22]. Партія обґрунтовувала необхідність створення «Комарнянського краю» – єдиної адміністративної одиниці з компактним проживанням угорців [23, с. 46], але з 2009 року

єдиним представником угорської громади в парламенті залишилася «Партія Міст», яка з'явилася в 2009 році та сформувала політичну мету – налагодження діалогу між угорцями та словаками [24].

В Сербії інтереси угорців представляють три політичні партії, які об'єднані в «Угорську коаліцію». Остання має представництво в Скупщині. «Альянс воєводинських угорців», як найбільш відома та впливова частина Коаліції презентує інтереси угорської групи в сербському автономному краї Воєводина. Партія виступає за створення регіональної автономії угорців в північній Воєводині [25]. Соціально-політичне представництво угорської спільноти в Сербії реалізує «Угорська національна рада», яка бере участь у процедурах прийняття рішень, має повноваження щодо прийняття рішень з певних питань і може створювати інституції [26].

В Україні політичні інтереси угорців презентують дві партії, які діють в одному соціокультурному просторі: «Партія угорців України», яка під назвою «Товариство угорської культури Закарпаття» діє як громадська організація поза виборами [27] та «Демократична партія угорців України» [28].

Обидві партійні організації зайняті політичним представництвом інтересів угорців: в органах місцевої влади, на рівні територіальних громад і на рівні закріплення механізму постійного представництва угорських політичних сил в вищому органі країни. Прикладом політичного лобізму цих партій було підписання в травні 2014 року «Угоди про співпрацю» між «Товариством угорської культури Закарпаття» та кандидатом в Президенти України Петром Порошенком. В Угоді вказувалося, що кандидат на пост Президента у разі обрання сприятиме позитивному вирішенню таких питань як: 1) забезпечення мовних прав національних меншин на основі Європейської хартії регіональних мов або мов меншин; 2) у межах адміністративної реформи забезпечення прав та інтересів національних меншин на рівні територіальних громад; 3) сприяння створенню окремих підрозділів з управління навчальними закладами з навчанням мов національних меншин через органи влади на місцях; 4) сприяння поверненню нерухомого майна, яке було незаконно відчужено за радянських часів у релігійних громад; 5) забезпечення парламентського представництва угорців Закарпаття; 6) сприяння реабілітації угорців, які стали жертвами сталінських репресій.

У вересні 2015 року за посередництвом віце-прем'єр-міністра Угорщини Жолта Шемьєна був досягнутий паритет між партіями що дозволило подолати 5% бар'єр для проходження до Закарпатської обласної ради та оформлення більшості у Виноградівській та Берегівській районних радах. Забезпечення представництва угорців в місцевих радах всього Закарпаття та в Обласній Раді було розцінений з боку політичних кіл Угорщини як довгоочікувана політична перемога. Такий розклад політичної карти сприяє стратегії Угорщини щодо вимог автономії для угорців в Закарпатті.

Розширення громадянських та політичних прав на закордонних угорців стало актуальною політичною практикою. Структурним розширенням простору національно-політичної комунікації за рахунок діаспори є участь угорців з діаспори у виборчих перегонках. Так, наприклад у 2018 році у парламентських виборах в Угорщині взяли участь біля 40 тис. громадян України [29]. Отже, процес набуття рис політичного актора для Закарпаття в угорському політичному просторі розширюється за рахунок включення в електоральний простір Угорщини та завдяки набуття рис адміністративної одиниці (в 2018 році уряд Угорщини створив посаду Урядового Уповноваженого Міністра, відповідального за розвиток Закарпатської області та програми розвитку дитячих закладів Карпатського басейну [30]. З того часу Закарпатський регіон набуває рис політичного транснаціонального гравця.

Угорська діаспора – помітний політичний гравець в Австрії, Румунії, Сербії, Словаччині, Україні. Більшість країн сусідів визнають подвійне громадянство, вони реалізують афінмативні практики для меншин, створюючи особливі умови для партій, які представляють національні меншини. Тому міждержавний діалог Угорщини з приводу прав угорців відбувається, передусім, в сфері політичної участі та представництва. Угорщина формує системний діалог між спорідненими угорськими діаспорами в прикордонні. Продовжується процес розширення системи соціально-політичної комунікації як модель створення «угорського світу». В 2017 році «Форум угорських депутатів» від Карпатського басейну в Будапешті підтримав збільшення числа виборчих альянсів за участю угорських партій у суміжних країнах [31]. Сама ідея створення автономій для закордонних угорців під патронатом політичної влади Угорщини, сприймається як умова забезпечення для держави статусу регіонального лідера ЄС в Карпатському басейні. З цим пов'язана і ініціатива парії «За кращу Угорщину» («Йоббік») залучити до «автономістського руху» русинів, апелюючи до спільної історичної долі двох народів.

Розбудову розгалуженої мережевої системи соціально-політичних зв'язків які забезпечують соціальну дієздатність локальних регіональних громад, можна розглядати як створення нового формату існування національного організму. Так, «Всесвітня Рада угорців» і «Всесвітня Рада Підкарпатських русинів», «Форум представників Карпатського регіону» об'єднують понад 15 млн. членів, які проживають в різних країнах світу.

Таким чином, Угорська політика розглядає угорські громади як ресурс, який здатний забезпечити політичний транзит для національної доктрини, яка одночасно забезпечує модерну складову етнонаціональної ідеї та надає можливість гнучко реагувати на просторові трансформації з боку ЄС, де регіон визначається в якості перспективної територіально-політичної одиниці.

Бібліографічний список:

1. Anderson M. Transfrontier Co-operation – History and Theory. Grenzüberschreitende Zusammenarbeit in Europa: Theorie – Empirie – Praxis / G. Brunn., P. Schmitt-Egner (Eds.). Baden-Baden: Nomos. P. 78–97.
2. Barth F. Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organisation of Culture Difference / F. Barth (Ed.). London: George Allen & Unwin. 1969. P. 9–38.
3. Hirschhausen von, B. The Heuristic Interest of the Concept of “Phantom Borders” in the Understanding of Cultural Regionalization. / M. Velguth (Trans.). L’Espace géographique. Paris: Balin. 2017. Vol. 46 (2) P. 106–125.
4. Gurr T. R. Why Minorities Rebel: a Global Analysis of Communal Mobilization and Conflict since 1945. International Political Science Review. 1993. Vol.14. Is.2. P. 161–201.
5. Follis K. S. Building Fortress Europe. The Polish-Ukrainian Frontier. Philadelphia: Penn Press, 2012. 296 p.
6. Vekas J. Spectra: National and Ethnic Minorities of Hungary as Reflected by the Census. *National and Ethnic Minorities in Hungary, 1920–2001*. New York, 2005. P. 1–162.
7. Kontler L. Millennium in Central Europe. A History of Hungary. Budapest: Atlantis Kőnyvkiado, 1999. 537 p.
8. Suli-Zakar I. The role of the Carpathian Euroregion in the CrossBorder Cooperations Operating Along the Borders of Hungary // Wurzbürger Geographische Manuskripte. Würzburg, 2003. № 63. P. 7–20.
9. A Szomszédos államokban élő magyarokról: Törvény LXII/2001. Nemzeti Jogszabálytár. 2001. URL: http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=57066.338598 (accessed 09.05.2021).
10. Határon túli magyarság a 21. században. URL: http://www.magyariskola.hu/letoltes/Htm_konyv.pdf (accessed 09.05.2022).
11. Erdélyi Magyar közművelődési egyesület (EMKE). URL: <https://www.emke.ro/node/4>. (accessed 09.05.2021).
12. Magyar Ifjúsági Tanács (MIT). URL: <https://www.mitesek.net>. (accessed 09.05.2021).
13. Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács (EMNT). URL: <http://emnt.org> (accessed 09.05.2022).
14. Romániai Magyar Demokrata Szövetség. URL: <http://www.udmr.ro> (accessed 09.05.2022).
15. Bakk M., Szász A. Z., Székely I. G. Parlamenti és elnökválasztás Romániában 2004 novemberében. *Magyar Kisebbség*. 2004. 34 (9) sz. P. 3–52.
16. Erdélyi Magyar Néppár (EMNP). URL: <http://www.neppart.eu>
17. Magyar Ifjak Nemzeti Tanácsa (MINTA). URL: <https://magyarifjak.hu> (accessed 09.05.2021).
18. Magyar Polgári Párt (MPP). URL: <http://www.polgaripart.ro/hu/> (accessed 09.05.2021).
19. A Magyar Polgári Párt 15 polgármesteri tisztséget szerzett. *ALFAHÍR*. 06.06.2016. URL: https://alfahir.hu/a_magyar_polgari_part_15_polgarmesteri_tisztseget_szerzett (accessed 09.05.2022).
20. Политические партии венгров Румынии потребовали автономии для Трансильвании. Парламентариите также считают, что венгерский язык должен быть равным по статусу румынскому. *Информационное агентство ТАСС*. 09.01.2018. URL: <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/4861180> (дата звернення 05.08.2022).
21. Максимець В. Є. Становище національних меншин в Словаччині після вступу в ЄС. *Слов'янський вісник: збірник наукових праць. Серія «Історичні та політичні науки»*. Рівне: ПІС КСУ. 2013. Вип. 15. С. 112–115.
22. Strana maďarskej komunity (SMK): Stanovy dne 22.09.2012. Úplné znenie vypracované ku dňu 24.02.2018. URL: <https://www.mkp.sk/sk/2012/12/09/stanovy-smk> (дата звернення 05.11.2018).
23. The Impact of Decentralization on Social Policy / K. Tausz (Ed.). Budapest: Local Government and Public Service Reform Initiative, OSI, 2002. 312 p.
24. Most-Híd. Občianska Strana. URL: <https://www.most-hid.sk/sk/o-strane> (accessed 09.05.2021).
25. Savez vojvođanskih Mađara. URL: www.vmsz.org.rs (accessed 09.05.2021).
26. Национални савет мађарске националне мађине. Србија. URL: <http://www.mnt.org.rs/sr> (дата звернення 05.11.2018).
27. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség. URL: <https://kmksz.com.ua> (дата звернення 11.10.2018).
28. КМКС – Партія угорців України; Демократична партія угорців України – Відомості щодо зареєстрованих у встановленому законом порядку політичних партій станом на 18.01.2017 р. *Департамент Державної Реєстрації та Нотаріату*. URL: http://ddr.minjust.gov.ua/uk/sa9c78cf6b6ee6db5c05f0604acdbdec/politychni_partiyyi / (дата звернення 05.05.2022).
29. Тужанський Д. Як українські угорці допомогли Орбану зберегти абсолютну владу в Угорщині. *LB.ua*. 13.04.2018. URL: https://lb.ua/world/2018/04/13/395148_ukrainskie_vengri_pomogli_orbanu.html (дата звернення 04.09.2022).
30. Київ вимагає роз'яснень у Будапешта через створення посади уповноваженого по Закарпаттю. *Європейська правда*. 02.08.2018. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2018/08/2/7085124/> (дата звернення 11.08.2022).
31. Захист угорського населення: Будапешт готовий підтримувати автономії в сусідніх країнах. *Сьогодні*. 26.03.2017. URL: <https://ukr.segodaya.ua/world/zashchita-vengerskogo-naseleniya-budapesht-gotov-podderzhivat-avtonomii-v-sosednih-stranah-1006844.html> (дата звернення 05.05.2022).

References:

1. Anderson M. Transfrontier Co-operation – History and Theory. Grenzüberschreitende Zusammenarbeit in Europa: Theorie – Empirie – Praxis / G. Brunn., P. Schmitt-Egner (Eds.). Baden-Baden: Nomos. P. 78–97.
2. Barth F. Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organisation of Culture Difference / F. Barth (Ed.). London: George Allen & Unwin. 1969. P. 9–38.
3. Hirschhausen von, B. The Heuristic Interest of the Concept of “Phantom Borders” in the Understanding of Cultural Regionalization. / M. Velguth (Trans.). L’Espace géographique. Paris: Balin. 2017. Vol. 46 (2) P. 106–125.
4. Gurr T. R. Why Minorities Rebel: a Global Analysis of Communal Mobilization and Conflict since 1945. International Political Science Review. 1993. Vol.14. Is.2. P. 161–201.
5. Follis K. S. Building Fortress Europe. The Polish-Ukrainian Frontier. Philodelphia: Penn Press, 2012. 296 p.
6. Vekas J. Spectra: National and Ethnic Minorities of Hungary as Reflected by the Census., 1920–2001. New York, 2005. P. 1–162.
7. Kontler L. Millennium in Central Europe. A History of Hungary. Budapest: Atlantisz Könyvkiado, 1999. 537 p.
8. Suli-Zakar I. The role of the Carpathian Euroregion in the CrossBorder Cooperations Operating Along the Borders of Hungary // Wurzbürger Geographische Manuskripte. Wurzburg, 2003. № 63. P. 7–20.
9. A Szomszédos államokban élő magyarokról: Törvény LXII/2001. Nemzeti Jogszabálytár. 2001. URL: http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=57066.338598 (accessed 09.05.2021).
10. Határon túli magyarság a 21. században. URL: http://www.magyariskola.hu/letoltes/Htm_konyv.pdf (accessed 09.05.2022).
11. Erdélyi Magyar közművelődési egyesület (EMKE). URL: <https://www.emke.ro/node/4> (accessed 09.05.2021).
12. Magyar Ifjúsági Tanács (MIT). URL: <https://www.mitesek.net> (accessed 09.05.2022).
13. Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács (EMNT). URL: <http://emnt.org> (accessed 09.05.2022).
14. Romániai Magyar Demokrata Szövetség. URL: <http://www.udmr.ro> (accessed 09.05.2022).
15. Bakk M., Szász A. Z., Székely I. G. Parlamenti és elnökválasztás Romániában 2004 novemberében. Magyar Kisebbség. 2004. 34 (9) sz. P. 3–52.
16. Erdélyi Magyar Néppár (EMNP). URL: <http://www.neppart.eu>
17. Magyar Ifjak Nemzeti Tanácsa (MINTA). URL: <https://magyarifjak.hu> (accessed 12.10.2021).
18. Magyar Polgári Párt (MPP). URL: <http://www.polgaripart.ro/hu/> (accessed 12.10.2021).
19. A Magyar Polgári Párt 15 polgármesteri tisztséget szerzett. ALFAHÍR. 06.06.2016. URL: https://alfahir.hu/a_magyar_polgari_part_15_polgarmesteri_tisztsaget_szerzett (accessed 09.05.2022).
20. Polytycheskye partyu venhrov Rumynyy potrebovaly avtonomyy dlia Transylvanyy. Parlamentaryy takzhe schytaiut, chto venherskyi yazyk dolzhen byt ravnym po statusu rumynskomu. Ynformatsyonnoe ahentstvo TASS. 09.01.2018. URL: <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/4861180> (accessed 05.08.2022).
21. Maksymets V. Ye. Stanovyshche natsionalnykh menshyn v Slovachchyni pislia vstupu v YS. Slov’ianskyi visnyk: zbirnyk naukovykh prats. Seriya «Istorychni ta politychni nauky». Rivne: PIC KCU. 2013. Vип. 15. C. 112–115.
22. Strana maďarskej komunity (SMK): Stanovy dne 22.09.2012. Úplné znenie vypracované ku dňu 24.02.2018. URL: <https://www.mkp.sk/sk/2012/12/09/stanovy-smk> (accessed 05.11.2018).
23. The Impact of Decentralization on Social Policy / K. Tausz (Ed.). Budapest: Local Government and Public Service Reform Initiative, OSI, 2002. 312 p.
24. Most-Híd. Občianska Strana. URL: <https://www.most-hid.sk/sk/o-strane> (accessed 09.05.2021).
25. Savez vojvodanskih Mađara. URL: www.vmsz.org.rs (accessed 09.05.2021).
26. Natsyonalny savet maĥarske natsyonalne maŭnye. Srbyja Departament Derzhavnoi Reiestratsii ta Notariatu. URL: <http://www.mnt.org.rs/sr> (accessed 05.11.2018).
27. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség. URL: <https://kmksz.com.ua> (accessed 11.10.2018).
28. KMKS – Partiiia uhortsiv Ukrainy; Demokratichna partiia uhortsiv Ukrainy – Vidomosti shchodo zareiestrovanykh u vstanovlenomu zakonom poriadku politychnykh partii stanom na 18.01.2017. Departament Derzhavnoi Reiestratsii ta Notariatu. URL: http://ddr.minjust.gov.ua/uk/ca9c78cf6b6ee6db5c05f0604acdbdec/politychni_partiiyi/ (accessed 05.05.2022).
29. Tuzhanskyi D. Yak ukrainski uhortsii dopomohly Orbanu zberehty absoliutnu vladu v Uhorshchyni. LB.ua. 13.04.2018. URL: https://lb.ua/world/2018/04/13/395148_ukrainskie_vengri_pomogli_orbanu.html (accessed 04.09.2022).
30. Kyiv vymahaie roz’iasnen u Budapeshta cherez stvorennia posady upovnovazhenoho po Zakarpattiu. Yevropeiska pravda. 02.08.2018. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2018/08/2/7085124/> (accessed 11.08.2022).
31. Zakhyst uhorskoho naselennia: Budapesht hotovy pidtrymuvaty avtonomii v susidnikh krainakh. Sohodni. 26.03.2017. URL: <https://ukr.segodnya.ua/world/zashchita-vengerskogo-naseleniya-budapesht-gotov-podderzhivat-avtonomii-v-sosednih-stranah-1006844.html> (accessed 05.05.2021).

DOI 10.31558/2617-0248.2022.7.10

УДК 327:339.5:355.01(477)

ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО З УКРАЇНОЮ В УМОВАХ ВІЙНИORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5769-7345>**Окуньовська Ю. В., к. політ. н., старший викладач Донецького національного університету імені Василя Стуса**

У статті досліджено, як у межах прикордонних регіонів відбувається системна підтримка з нарощування співпраці в економічній, освітній, культурній, екологічній та інших сферах. Зазначено, що відбувається перенесення європейського досвіду на прикордонні українські регіони. Під час повномасштабного вторгнення Росії в Україну політика транскордоння змінила акценти та зорієнтувала регіональні проекти у гуманітарну та військову сфери. Під час дослідження було проаналізовано ряд європейських держав: Румунію, Польщу, Словаччину, Угорщину, Румунію та Молдову, що межують з Україною та надають різного роду допомогу. Партнерство та геостратегічне значення держав прикордоння та України сприяє формуванню у регіоні Центральної Європи тандему регіональних лідерів, здатних протистояти викликам і загрозам міжнародному порядку, що змінюється. Польща та Румунія активно підтримують реалізацію союзу «Тримор'я» та вважають, що для України це буде потужним кроком до зміцнення свого європейського потенціалу. Також, зазначається, що Польща активно підтримує Україну у сферах енергетики, військово-оборонного комплексу, транскордонного та митного співробітництва, екологічної політики, відбудови України, а також співробітництва у питанні національної пам'яті

Транскордонне співробітництво досліджувалося через призму питання українських біженців.

Проаналізовано кількісні показники виїзду громадян України за кордон станом на 7 березня 2022 р. та 3 серпня 2022 р. Визначено кількість українських громадян, які отримали статус біженця та попросили притулку. Наведені дані щодо перетину кордону держав-партнерів. У статті наведені актуальні дані щодо ситуації у прикордонних територіях та зазначено кількість осіб, що повернулися в Україну.

Ключові слова: транскордонне співробітництво, держава-партнер, війна, біженці, союз «Тримор'я», Європейський Союз.

Okunovska Yu. V. Cross-border cooperation with Ukraine in conditions of the war

The article studies the systemic support provided to the border regions in expanding cooperation in the economic, educational, cultural, environmental and other fields. It is noted that European experience is being transferred to the border regions of Ukraine. During the full-scale intervention of Russia into Ukraine, the cross-border policy has changed the emphasis and focused regional projects on humanitarian support and military issues. A number of European countries was analysed in the course of the study, namely, Romania, Poland, Slovakia, Hungary and Moldova, which border Ukraine and provide various support to it. The partnership as well as the geo-strategic significance of Ukraine and the bordering countries facilitate the formation of a tandem of regional leaders in Central Europe that are able to confront the challenges and threats of the changing international order. Poland and Romania actively support the implementation of the Intermarium alliance, which will be a powerful step for Ukraine in strengthening its European potential. Also, it is noted that Poland is actively supporting Ukraine in the energy sector, military-and-defence, cross-border and customs cooperation, environmental policy, rebuilding of Ukraine as well as in the issues of national memory.

Cross-border cooperation was studied through the prism of Ukrainian refugees. The article analyses the number of Ukrainian citizens abroad as of March 7, 2022 and August 3, 2022. It determines the number of Ukrainian citizens that have received the status of a refugee and have asked for shelter. The data on crossing the border of partner countries has been processed. The article provides up-to-date information on the situation in the border regions and indicates the number of people that have returned to Ukraine.

Keywords: cross-border cooperation, a partner country, war, refugees, the Intermarium alliance, the European Union.

Постановка проблеми. В умовах повномасштабної війни Росії проти України посилилось транскордонне співробітництво на західному кордоні України. Переважно всю співпрацю було переорієнтовано на гуманітарну та військову підтримку для України. Від початку повномасштабної війни риторика наших західних сусідів демонструє значну підтримку. Було проаналізовано ряд європейських

держав, що межують з Україною та надавали різного роду допомогу, а саме: Румунію, Польщу, Словаччину, Угорщину, Румунію та Молдову.

У свою чергу, ще 4 березня 2022 року за рішенням Європейської комісії було призупинено транскордонне співробітництво і транснаціональне співробітництво з Росією і Білоруссю. За словами представниці Єврокомісії з питань згуртування і реформ Елізи Феррейри, було порушено ряд міжнародних договорів та Статут ООН, тому потрібно було призупинити будь-яку співпрацю з Росією та Білоруссю [3]. Варто заважити, що Європейська комісія мала ряд програм, що фінансувалися ЄС у Росії на суму 178 мільйонів євро, з Білоруссю – 257 мільйонів євро. Таким чином Європейська комісія у повній мірі взяла курс на підтримку української незалежності та суверенітету, продемонструвавши політику солідарності та згуртованості.

Метою статті є аналіз транскордонного співробітництва в умовах війни для України. Для вирішення мети сформовано **наступні завдання**: проаналізувати держави, що мають транскордонну співпрацю з Україною, визначити сфери співпраці, дослідити питання прийняття біженців.

З перших днів війни уряд Румунії відправив до України боеприпаси та військову техніку (бронежилети, каски), а також висловив готовність прийняти наших поранених у військові госпіталі. Свою підтримку Україні виразив і уряд Словаччини. Словаччина виявила готовність передати Україні артилерійські боеприпаси та паливо.

Незважаючи на неоднозначний дискурс стовно війни, угорського прем'єр міністра В. Орбана, наші партнери з Угорщини надали Україні медичне обладнання, продукти харчування, засоби гігієни тощо на загальну суму 2 млрд форинтів (приблизно 170 мільйонів гривень).

Масштабну допомогу наша держава отримала від Республіки Польща. Від початку повномасштабного вторгнення, саме, станом на 7 березня 2022 р. поляки уже передали нашим військовим: шоломи, гранатомети, міномети, патрони, БПЛА-комплекти. Також, Польща виступала одним із основних лобістів щодо питання «закриття неба» над Україною та передачі винищувачів Міг-29. Ще одним дружнім кроком по відношенню до України стала резолюція в якій польський Сенат закликав європейських лідерів пришвидшити вступ України до Європейського Союзу.

На жаль в умовах війни гостро стоїть питання прийняття біженців. За даними Агентства ООН, з початку російського вторгнення 24 лютого до 2 серпня 2022 року 10 350 489 громадян України перетнули кордон [7]. Станом на 7 березня 2022 року ООН надавала наступні цифри щодо розподілення на громадян України, які покинули Україну: Польща прийняла 1 027 603 біженців, Угорщина – 180 163, Молдова – 82 762, Словаччина – 128 169, Румунія – 78 977 (див. табл. 1).

Впродовж 5 місяців війни, цивільне населення України і на далі піддається важким обстрілам і насильству. Загалом майже 33 % українців були змушені покинути свій дім. Станом на 6 липня 2022 р. в Європі зафіксовано понад 5,6 мільйона українських біженців, включаючи Польщу (1 207 650), а також Німеччину (867 000), Чехію (388 097), Туреччину (145 000) та Італію (141 562) . Близько 90% з них – жінки та діти, які також більш вразливі до ризиків насильства та жорстокого поводження, включаючи торгівлю людьми, контрабанду та незаконне усиновлення. [2]. Варто зауважити, що дані постійно змінюються. Проте, офіційно через пункти пропуску до України уже повернулися понад 4 мільйони наших громадян.

Таблиця 1

Кількість українських біженців, що перетнули кордони держав транскордонного співробітництва

<i>Держави</i>	<i>Станом на 7 березня 2022 р.</i>	<i>Станом на 3 серпня 2022 р.</i>
Польща	1 027 603	5 105 850
Угорщина	180 163	1 089 277
Румунія	78 977	964 874
Словаччина	128 169	648 512
Молдова	82 762	557 166

Кількість біженці з України, зареєстровані для тимчасового захисту або аналогічних національних схем захисту в Європі станом на 3 серпня 2022 року сягнула 3 782 154. Варто зауважити, що окремих біженців фіксують по всій Європі, тому їх кількість не є сталою. За даними Агентства ООН станом на 3 серпня 2022 року вони становлять – 6,307,137 [7].

Найбільша кількість наших біженців знаходиться у Польщі, оскільки польський уряд максимально спростив перетин кордону та документальне оформлення вантажів. Так, жінок і дітей приймають з протермінованими паспортами, внутрішніми паспортами та свідоцтвами про народження. У свою чергу перевізники мають гуманітарні коридори, коли їдуть зі всієї Європи і вантажними автомобілями. Везуть продукти харчування, медикаменти, питну воду, амуніцію.

Польща створює для українців центри біженців, надає харчування та медичну допомогу пораненим українцям. Було сформовано спеціальний потяг для транспортування важко поранених. На залізничних станціях поляки залишають дитячі візочки для українок з дітьми. Грошовою допомогою для біженців займаються волонтерські центри в Угорщині та Румунії. Також, надається можливість відвідування дітьми місцевих шкіл.

Держави транскордонного співробітництва лояльно приймають наших громадян. Так, 24 березня 2022 р. євродепутати ухвалили пропозицію Комісії про «Згуртованість дій для біженців у Європі» (CARE) щодо перенаправлення доступних коштів у країні ЄС, які надають захист і притулок людям, що тікають від російської агресії. Це може включати додаткові 10 млрд євро з фонду REACT-EU, який був створений служити мостом між надзвичайними заходами у боротьбі з Covid і фондами згуртування. Подальша допомога, як-от медичні товари, намети й генератори енергії, була надана сусіднім з Україною країнам через Механізм цивільного захисту ЄС, а медичні запаси – через RescEU. Під час пленарного засідання 23-24 березня євродепутати погодилися надати Молдові фінансову допомогу для прийому біженців, а також надати макрофінансову допомогу для задоволення частини її потреб у зовнішньому фінансуванні [11].

Окрім допомоги для українських біженців Єврокомісія оголосила про забезпечити фінансування проєктів транскордонного співробітництва з країнами Східного партнерства, які були призупинені внаслідок повномасштабної збройної агресії Росії проти України. Впершу чергу мова йшла про налагодження фінансування транскордонних проєктів для населення Молдови та України. Основна мета проєктів буде спрямована на розвиток інфраструктури шкіл, лікарень та соціальних установ. На сайті Єврокомісії зазначається, що подібні 13 проєктів, які ЄС мав з Білоруссю та Росією, в нинішніх умовах можуть бути реалізовані лише з європейського боку кордону [4].

Окремої уваги потребує транскордонне співробітництво з Польщею. Оскільки основні вектори співпраці мали акцент і на Білорусь. Тому, наприклад, програма транскордонного співробітництва Польща-Білорусь-Україна, яка діяла на території Рівненської області до повномасштабної війни, буде продовжена, але вже в рамках співпраці між Польщею та Україною Interreg NEXT Польща-Україна 2021-2027 [8]. Польща продовжує роботу громадських організацій на території України, допомагаючи створювати модульні містечка та займаючись питаннями гуманітарної сфери. У свою чергу Уряди України і Польщі після консультацій у Києві у червні 2022 р. підписали вісім угод про співпрацю у сферах: енергетики, військово-оборонного комплексу, транскордонного та митного співробітництва, екологічної політики, відбудови України, а також співробітництва у питанні національної пам'яті. Для вирішення ключових питань українсько-польського міжрегіонального співробітництва на міжурядовому рівні уже було створено інституційний механізм – Українсько-польську Міжурядову Координаційну Раду з питань міжрегіонального співробітництва (далі МКРМС). МКРМС приймає рішення з ключових питань міжрегіонального співробітництва, визначає загальні напрямки і головні принципи його розвитку, надає компетентним органам України та Польщі відповідні пропозиції, розробляє спільні програми діяльності, спрямовані на розвиток міжрегіональної співпраці та в цілому координує міжрегіональне співробітництво на рівні областей України та воєводств Республіки Польща [6, с.36]. В умовах війни діяльність даної організації зорієнтована на допомогу біженцям.

Партнерство та геостратегічне значення Польщі та України сприяє формуванню у регіоні Центральної Європи тандему регіональних лідерів, здатних протистояти викликам і загрозам міжнародному порядку, що змінюється. У відносинах між Польщею та Україною треба визначити чітку спільну мету та стратегічний інтерес, який стане відправною точкою для прийняття політичних рішень. Стратегічне партнерство повинно мати спільну мету та стратегічний інтерес. Новий етап відносин між державами вимагає схвалення Стратегії розвитку стратегічного партнерства між Польщею та Україною і, зокрема, Дорожньої карти як документу операційно-тактичного значення. Основою формули стратегічного партнерства між Польщею та Україною має бути симетричне партнерство та прагматизм у реалізації визначених стратегічних напрямків співпраці. Варто зауважити, що під час війни, саме Польщею, активно піднімається питання створення союзу «Тримор'я». Дана ініціатива ще з 2016 р. не може знайти консенсусу між 12 країн учасницями. Це переважно держави Центральної та Східної Європи, об'єднані трьома морями — Балтійським, Чорним та Адріатичним. Основна мета союзу це реалізація масштабних інфраструктурних та логістичних проєктів.

Зазначимо, що в Угорщині транскордонне співробітництво відбувається на різних рівнях: між регіонами (NUTS2), між обласними органами самоврядування та їхніми інститутами (NUTS3), між меншими місцевими самоврядними одиницями (NUTS4), а також у рамках Карпатського євро регіону та INTERREGIO (так зване інституційне співробітництво) та громадськими організаціями [1]. Для ефективнішого розвитку транскордонного співробітництва в Угорщині запроваджено інститут Уповноваженого прем'єр-міністра, головним завданням якого є сприяння формуванню відповідної правової бази, координації дій з центральними органами державної влади і практична діяльність у прикордонному регіоні. Угорщина має особливе ставлення до Закарпатського регіону, тому за час повномасштабного вторгнення Росії до України максимально сприяє закарпатським угорцям. Проте, по відношенню до ситуації в Україні її заяви занадто радикальні. Так, міністр зовнішньої економіки та закордонних справ Угорщини Левенте Мадяр, заявив, що Угорщина готова пропускати через свою територію будь-яку допомогу, яку надають Україні інші держави, включаючи військову допомогу, проте, Угорщина відмовляється постачати свою зброю [9].

Розвиток міжрегіонального співробітництва між Україною та Румунією відбувається за трьома основними напрямками: транскордонне співробітництво у рамках програм Європейського Інструменту Сусідства; співробітництво на рівні неурядових організацій та місцевих державних органів України та Румунії; регіональне торговельно-економічне співробітництво.

У транскордонному аспекті спостерігалась позитивна динаміка, зокрема, відбулась реалізація важливих для України інфраструктурні проєктів в рамках таких програм транскордонного співробітництва, як: «Спільна операційна програма ЄС «Басейн Чорного моря» 2014-2020 рр.» та «Спільна операційна програма ЄС «Румунія-Україна» 2014-2020 рр.». Звичайно, під час війни пріоритети транскордонної політики змінилися у сторону допомоги біженцям з України, через надання житла, медичних послуг, забезпечення права на працю та надання можливості навчатися в румунських школах. Крім того, румунська сторона надає сприяння українському експорту. Голова Палати депутатів Парламенту Румунії Марчел Чолаку вважає, що солідарність румунського народу повинна бути зміцнена й на рівні меншин в Україні та Румунії. Зі свого боку, Прем'єр-міністр Румунії Ніколае-Іонел Чуке зазначив, що на всіх рівнях, починаючи від Президента Румунії, Парламенту, Уряду, навіть прості громадяни, – усі солідарні з українцями, які переживають важкі часи через окупацію. Він засудив вбивства й зазначив, що винні мають бути притягнені до відповідальності. За його словами, «росія робить усе можливе, щоби перемалювати карти Європи та світу, і не бере до уваги міжнародні правила» [6].

Українсько-словацьке транскордонне співробітництво розпочалося з приєднання Словаччини до ЄС. На даний час ведеться транскордонна співпраця Трнавського краю у форматі програми Interreg: European Territorial Cooperation (Cooperation between regions and countries, 2021). Основною ціллю програми є інвестування та надання дотацій прикордонних регіонів. Словаччина докладає чимало зусиль для розвитку транскордонної співпраці зі своїми сусідами, в тому числі з Україною, оскільки вважає, що є важливим елементом для здійснення децентралізації влади та надає можливість розвитку периферійних регіонів. Митний режим на словацько-українському кордоні є одним із найсуворіших, що можна пояснити міграційними проблемами, відсутністю спільного планування, відмінностями в адміністративних системах та поганою інфраструктурою. Загалом, на транскордонне співробітництво між Словаччиною та Україною більше впливає зовнішній вплив, ніж місцеві ініціативи.

Під час війни в Україні Словаччина зайняла правильний бік історії, каже прем'єр-міністр Едуард Гегер. Він зазначив, що Словаччина цього разу не вагалася у своїй історії. Це показало всьому світу, що ми цінуємо життя, і готові сердечно та тепло приймати біженців, які тікають від війни [10].

Таким чином, під час аналізу держав, що мають з Україною транскордонне співробітництво було визначено: сфери діяльності у межах України та окремо у транскордонних регіонах, наявні проєкти Європейського Союзу, що діють чи призупинили діяльність у межах транскордонних відносин. Визначено кількість українських біженців, що знайшли допомогу у державах-партнерах. Проаналізовано першочергові транші гуманітарної та фінансової допомоги. Звичайно, відкритим залишається питання тих проєктів та угод, що входять у програми Східного партнерства, оскільки в умовах війни співпраця з Білоруссю та Росією вважаються повністю зупиненими.

Бібліографічний список:

1. Артёмов І., Віціан Т. Стан українсько-угорського транскордонного співробітництва в контексті євроінтеграційного курсу держави// ІПІЕНД ім. І. Ф. Кураса. URL: НАНУ країни https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/artiomov_stan.pdf
2. Відповідь ЄС на міграційну кризу в Європі// Ми з України. URL: [https://ukraine.europarl.europa.eu/uk/-the-eu-response-to-the-ukraine-refugee-products-details/20220329CAN65346?xtor=SEC-169-GOO-\[Ukraine\]-\[Responsive\]-S-\[біженці%20з%20україни\]](https://ukraine.europarl.europa.eu/uk/-the-eu-response-to-the-ukraine-refugee-products-details/20220329CAN65346?xtor=SEC-169-GOO-[Ukraine]-[Responsive]-S-[біженці%20з%20україни])
3. Єврокомісія анонсувала зупинку транскордонного співробітництва з Росією і Білоруссю// РБК. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/evrokomissiya-anonsirovala-ostanovku>
4. Єврокомісія профінансує транскордонні проєкти з Україною, перервані війною// УКРІНФОРМ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3535027-evrokomisia-profinansue-transkordonni-proekti-z-ukrainou-perervani-vijnou.html>
5. Окуньовська Ю. В. Діяльність громадських організацій України та Польщі у контексті транскордонного співробітництва// *Evropský politický a právni diskurz*. Vol.8, No.2. Р. 32-39.
6. Румуни, які підтримують Україну й боротьбу Українського народу за демократичні цінності, – це друзі українців назавжди// Голос України. Газета Верховної ради України. URL: <http://www.golos.com.ua/article/359190>
7. Ситуація з біженцями в Україні. // Портал оперативних даних. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>
8. Стан та перспективи стратегічного партнерства Польщі та України Погляд з Польщі та України. Аналітична доповідь. URL: https://ies.lublin.pl/wp-content/uploads/2022/01/stan-i-perspektywy-partnerstwa_ua_web-1.pdf

9. Угорщина не заперечує проти транзиту зброї до України через свою територію // Львівська міська рада. URL : <https://city-adm.lviv.ua/news/actual/292324-uhorshchyna-ne-zaperechuie-proty-tranzytu-zbroi-do-ukrainy-cherez-svoiu-terytoriiu-zastupnyk-mzs-uhorshchyn>
10. Pri vojne na Ukrajinie sa Slovensko postavilo na správnú stranu dejín, tvrdí premiér Heger// actuality.sk. URL: https://www.aktuality.sk/clanok/2j1HXR7/pri-vojne-na-ukrajine-sa-slovensko-postavilo-na-spravnu-stranu-dejin-tvrdi-premier-heger/?_ga=2.122206275.95707983.1652125257-133940434.1646001423
11. War in Ukraine: MEPs unlock emergency funds for refugees. //News European Parliament. URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20220321IPR25919/war-in-ukraine-meps-unlock-emergency-funds-for-refugees>

References:

1. Artomov I., Vitsian T. Stan ukraïnsko-uhorskoho transkordonnoho spivrobitnytstva v konteksti yevrointehratsiïnoho kursu derzhavy// IPIEND im. I. F. Kurasa. URL: [NANUkrainehttps://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/artiomov_stan](https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/artiomov_stan)
2. Vidpovid YeS na mihratsiïnu kryzu v Yevropi// My z Ukrainy. URL: <https://ukraine.europarl.europa.eu/en/-the-eu-response-to-the-ukraine-refugee-products-details/20220329CAN65346>
3. Yevrokomisiïa anonsuvala zupynku transkordonnoho spivrobitnytstva z Rosiïieu i Bilorussiiu// RBK. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/evrokomissiya-anonsirovala-ostanovku>
4. Yevrokomisiïa profinansuie transkordonni proiekty z Ukrainoiu, perervani viinoiu.//UKRINFORM. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3535027-evrokomisia-profinansue-transkordonni-proekti-z-ukrainou-perervani-vijnou.html>
5. Okunovska Yu. V. Dïalnist hromadskykh orhanizatsii Ukrainy ta Polshchi u konteksti transkordonnoho spivrobitnytstva// Evropský politický a právni diskurz. Vol.8, No.2. P. 32-39.
6. Rumuny, yaki pidtrymuiut Ukrainu y borotbu Ukraïnskoho narodu za demokratychni tsinnosti, – tse druži ukraïntsiiv nazavzhdy// Holos Ukrainy. Hazeta Verkhovnoi rady Ukrainy. URL : <http://www.golos.com.ua/article/359190>
7. Sytuatsiïa z bizhentsiamy v Ukraini. // Portal operatyvnykh danykh. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>
8. Stan ta perspektyvy stratehichnoho partnerstva Polshchi ta Ukrainy Pohliad z Polshchi ta Ukrainy. Analitychna dopovid. URL : https://ies.lublin.pl/wp-content/uploads/2022/01/stan-i-perspektywy-partnerstwa_ua_web-1.pdf
9. Uhorshchyna ne zaperechuie proty tranzytu zbroi do Ukrainy cherez svoiu terytoriiu // Lvivska miska rada. URL : <https://city-adm.lviv.ua/news/actual/292324-uhorshchyna-ne-zaperechuie-proty-tranzytu-zbroi-do-ukrainy-cherez-svoiu-terytoriiu-zastupnyk-mzs-uhorshchyn>
10. Pri vojne na Ukrajinie sa Slovensko postavilo na správnú stranu dejín, tvrdí premiér Heger// actuality.sk. URL: <https://www.aktuality.sk/clanok/2j1HXR7/pri-vojne-na-ukrajine-sa-slovensko-postavilo-na-spravnu-stranu-dejin-tvrdi-premier>
11. War in Ukraine: MEPs unlock emergency funds for refugees. //News European Parliament. URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20220321IPR25919/war-in-ukraine-meps-unlock-emergency-funds-for-refugees>

DOI 10.31558/2617-0248.2022.7.11

UDC 321:323.2:327:32.019.5

PUTINISM AS THE MAIN EXISTENTIAL THREAT TO RUSSIA'S EUROPEAN PERSPECTIVE

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1543-6988>

Jijeishvili K., Doctor of political science, Professor at the Georgian Technical University, Tbilisi, Georgia

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7739-7232>

Khevturiani A., Doctor of International Relations, Professor at the Georgian Technical University, Tbilisi, Georgia

In the article the authors analyze the retrospective aspects of the origin of Putinism in Russia, the essence of Putinism and the dangers arising from it. The authors compare two variables – Putinism and Stalinism. The authors assess a hypothesis that Putinism is a weak attempt to reincarnate Stalinism, which is manifested in revisionism, territorial expansionism, clan rule, absence of the rule of law, persecution of opponents, etc. The authors argued, that "Putinism" brought the dead bodies of journalists, civil activists, politicians and ordinary citizens both in Russia and beyond its borders. At the same time "Putinism" has

©Jijeishvili K., Khevturiani A., 2022

returned to Russian citizens the belief in a bright future and the great Russia of Soviet times. Those citizens don't matter that this bright future did not mean overcoming totalitarianism. Civility and defeated totalitarianism did not bother the majority of the population. They only needed a bright and, at the same time, rich future. These sentiments proved to be enough to create Putinism. In the paper authors stressed that, despite everything, the vast majority of Russian citizens, including Russian liberals, who are fighting against Putin's regime and for the establishment of liberal values, at the same time, are not completely free from imperialist consciousness. In the end, everyone comes to the same conclusion – the goal is "Great Russia". Indeed, they do not like the "means", but they support the "goal". Kasparov, one of the most decent people – "is going to protect Crimean Russians from the atrocities of the Ukrainian army". The authors bring to light the question of the responsibility of Russian citizens in the creation of Putinism and talks about the need to overcome imperialist consciousness on the part of Russian citizens, just as it happened in Germany after the overthrow of fascism.

Keywords: Putinism; existential threat; autocratic leader; occupation and annexation; human rights; Stalinism; imperialist mentality; totalitarian thinking

Джиджешвілі К., Хевцуріані А. Путінізм як головна екзистенційна загроза європейській перспективі Росії

У статті автори здійснюють ретроспективний аналіз основних аспектів зародження путінізму в Росії, намагаються визначити сутність путінізму та небезпеки, які з нього випливають. Автори порівнюють дві змінні – путінізм і сталінізм. Автори оцінюють гіпотезу про те, що путінізм є слабкою спробою реінкарнації сталінізму, яка проявляється в ревізйонізмі, територіальній експансії, клановому пануванні, відсутності верховенства права, переслідуванні опонентів тощо. Автори стверджують, що «путінізм» несе із собою смерті журналістів, громадських активістів, політиків і простих громадян як в Росії, так і за її межами. Водночас автори зазначають, що «путінізм» повернув певній частині російських громадян віру у світле майбутнє та велику Росію радянських часів. Водночас російське громадянське суспільство не бачить проблеми в тому, що обіцяне світле майбутнє не означає подолання залишків тоталітаризму. Цивілізованість і переможений тоталітаризм не турбували більшість російського населення. Йому було потрібне лише світле і, водночас, багате майбутнє. Цих настроїв виявилось достатньо для створення путінізму. Автори роботи підкреслюють, що, незважаючи ні на що, переважна більшість російських громадян, у тому числі російські ліберали, які борються проти режиму Путіна і за утвердження ліберальних цінностей, водночас не повністю вільні від імперіалістичної свідомості. Зрештою всі приходять до одного висновку – мета – «Велика Росія». Дійсно, їм не подобаються «засоби» поточної влади, але їх цілком влаштовує «мета». Наприклад, Каспаров, один із найпорядніших людей сучасної російської опозиції – «збирається захищати кримських росіян від звірств української армії». Автори висвітлюють питання про відповідальність російських громадян у створенні путінізму та говорять про необхідність подолання імперіалістичної свідомості російських громадян, як це сталося в Німеччині після повалення фашизму.

Ключові слова: путінізм; екзистенційна загроза; самодержавний лідер; окупація та анексія; права людини; сталінізм; імперіалістична ментальність; тоталітарне мислення

The term "Putinism" appeared in the Russian press on January 11, 2000, when Vladimir Putin had just started to perform the duties of the head of the country. In an article published by Andrei Piontkovsky in the newspaper "Sovetskaya Rossiya", "Putinism" was defined as "the highest and final stage of thuggish capitalism ... when democratic freedoms and human rights are denied ... the nation is "consolidated" around the hatred of some ethnic group ... Freedom of speech is persecuted and the process of "brainwashing" of the masses is underway... Russia is isolated from the outside world and the process of economic degradation continues" [1].

After Piontkovsky, many researchers became interested in the phenomenon of "Putinism". However, "Putinism" in the broad sense appeared long before the beginning of Vladimir Putin's rule. The peculiarity of Russian history contributed to the formation of this phenomenon. Historically, Russia has always faced the dilemma of creating a successful system of government that would be suited to a strong autocratic leader. Once left without a strong hand, Russia always tended towards instability. The administration of the vast territory of this country was much easier under a strong leader, given its unguarded borders, shrinking population, and internal structure. That is why in the history of Russia, the era of prosperity always coincided with the arrival of a strong person as the head of the country. Moreover, in the history of this country not a single example can be found that without an authoritarian government, any significant, constructive transformation was carried out. We cannot remember any moment of visible achievements in the history of Russia if it is not connected with a specific authoritarian political leader: Alexander Nevel, Ivan the Terrible, Peter the First, Lenin, or Stalin. As soon as "weak" rulers appeared in this country, failure and troubles came with them.

People created historical legends about Ivan the Terrible, Peter the Great and other autocrats, just to glorify their personalities and confirm the goodness of a strong government. Historically, the people of this country have

always sided with the leader, whether it would be Alexander Nevelli or Joseph Stalin. Along with the people, the leaders always came against some middle class of society – boyars, nobility, officers, intelligentsia, etc. The leader in Russia always "passed" directly to the masses. The idea of no need (or less need) for intermediate structures of society was confirmed in people's consciousness. In this way, a rectilinear relationship was formed: leader-mass without an intermediate layer. This is the solid foundation of an authoritarian regime, although, as a rule, the process of changing power has always been characterized by great chaos, which is called "Smut" in Russia. This is confirmed by the two centuries of statistics of Russian history, during which 12 emperors of Russia were killed, and only 2 – Elizabeth and Alexander III died of natural causes. 1. Peter I has been poisoned; 2. Catherine I has been poisoned; 3. Peter II has been frozen; 4. Anna, the daughter of John, has been poisoned; 5. John VI has been imprisoned at the age of 1 (as a result of the coup d'état of Peter I's daughter Elizabeth) and after 25 years of imprisonment has been shot by the order of Catherine II; 6. Peter III has been strangled by the order of his wife Catherine II; 7. Catherine II has been killed with a spear in the palace; 8. Paul I has been strangled by conspirators, among whom was his successor Alexander I; 9. Alexander I has been lost during the journey; 10. Nicholas I disappeared without a trace (even his grave does not exist); 11. Alexander II has been blown up with a bomb by the "Narodovolets"; 12. Alexander III died of incessant alcoholism (that is, his natural death, as we have already mentioned); 13. Nicholas II has been shot with his whole family in the Urals by the order of Lenin and Sverdlov [2.47].

The same thing happened again in 1924, after the death of Lenin when in the power struggle, Joseph Stalin defeated all his rivals, led by Leon Trotsky, who has been killed after being expelled from the country. In 1953, after Stalin's death, Khrushchev and Lavrenti Beria opposed which ended with the death of the latter.

Over 10 years after the collapse of the Soviet Union, when Russia was in complete chaos – it lost its influence on the satellite countries of Eastern and Central Europe and the former Soviet republics, which created a kind of buffer around Russia when the bloody war raging in the North Caucasus threatened the final collapse of the Russian Empire, and inflation in the country reached 84%, Vladimir Vladimirovich Putin came as the head of the government of the Russian state. Putin, traditionally, like his political ancestors, has made a complete usurpation of power, where the president is everything, and state institutions are practically non-existent. The government of the Russian Federation is weak and powerless, and the parliament is a proxy. After Putin's second four-year presidential term expired in 2008, when he moved to the prime minister's seat, constitutional amendments were passed that changed the presidential term to six years instead of four, although the limit on serving two consecutive terms remained in place. In 2012, Putin was elected for a third term, and in 2018 – for a fourth term, after which the limit of being elected twice "in a row" expired, and again working on a new package of constitutional amendments has been begun, according to which the previous terms of Putin's presidency were simply "reduced to zero" and by 2024, Russians will elect Putin as if they have never chosen him before. In this way, Vladimir Vladimirovich extended his power until 2036.

Nor is the existence of the "Silovik" (forces) clan, the main pillar of Putinism's power, out of the context of Russian history. The reins of political and financial power are in the hands of the "Silovics". Putin himself is a "silovik" and his espionage past is no secret to anyone. More than 20 main federal agencies of Russia are controlled by siloviki. They are former employees of the Federal Security Service, militia, army, national guard and other law enforcement agencies. Putin's coming to power is often called a "Chekist coup", which means that at the time Boris Yeltsin did not leave of his own free will, bringing Putin to power was a pre-planned operation, and the "Siloviks" created his public image, which ultimately ended in an internal coup and Putin's presidency.

The concentration of power in the hands of one person and the formation of the cult of Putin returned the feeling of "pride" and "dignity" to a part of Russian citizens, making them feel that the Kremlin is still strong and that the Soviet Union can exist in some other form. At a certain stage, Putin's rule had economic successes, which strengthened this feeling even more. "Pride" and "dignity", in addition to the Russian citizen, were also regained by the Russian state as well. It was able to occupy the territories of neighbouring countries, recognize some of them as independent states, declare some of them as its own land, and only establish effective control over several of them. The bureaucratic machine of the state and the media under the control of the Kremlin tried to present Putin as a "national hero" who was able to "put Russia on its feet" and "return its dignity" after the collapse of the Soviet Union. Attempts to glorify him sometimes go so far as to present the state and Putin as equivalent concepts.

According to many researchers, in the 21st century "Putinism" is a term with the same meaning as "Stalinism" was in the 20th century. "Putinism" is largely nourished by its nostalgia and strives for its reincarnation. This manifests itself in revisionism, territorial expansionism, clan rule, absence of the legal state, persecution of opponents, etc. In foreign policy, "Putinism" actively romanticizes the Soviet past. In the prism of Putinism, the Soviet Union was the strongest superpower that created a balance in the bipolar world and represented a worthy opponent for the West, and primarily for the United States of America. Today, Putin is trying to partially correct the "greatest geopolitical catastrophe of the 20th century", become an accountable power and create a new reality. Over the 22 years, a cult of personality similar to "Stalinism" was gradually formed, which separated Russia from the civilized world for a long time.

In the popular French weekly magazine "L'express" under the title – "Putinism – a kleptocracy of thugs who pretend to be civilized people" an interview with Princeton University (USA) professor Steven Kotkin is published, in which he compares Putin and Stalin and notes that Joseph Stalin belongs to the small group of despots who sow death, in which, apart from him, Adolf Hitler and Mao Zedong are included. Compared to them, Vladimir Putin is a less important figure. The intention to rebuild the Soviet Union is beyond his capabilities. Perhaps in Russia's "pantheon of great men"

he wanted to occupy a place between Joseph Stalin, Alexander the First and Peter the Great. Peter the Great defeated the Swedish king Karl XII and obtained for Russia the "window to Europe" (exit to Europe through the Baltic Sea) and turned the empire into the arbiter of European affairs; Alexander I defeated Napoleon Bonaparte and occupied Paris; Joseph Stalin won over Reichsführer Adolf Hitler and occupied Berlin. And Vladimir Putin will remain only the person who invaded Ukraine and unsuccessfully tried to occupy Kyiv, killed many civilians, destroyed many historical monuments and symbols of Slavic culture, which at the same time are symbols of Russian culture as well.

Vladimir Putin will be remembered for generations as a ruler who wanted Ukraine back under Russian influence, but instead helped consolidate the Ukrainian nation and push them westward; The Russian president will be remembered as the leader who wanted to break up NATO, but in the end, he strengthened the ranks of NATO and revived the alliance in a way that has not been seen since the rule of Joseph Stalin; Vladimir Putin will enter the history books as a leader who, by his actions, but at the same time against his will, questioned the stability of the Russian state. Sure, he can present himself as a winner, but his mistakes will remain as mistakes, and he will always have a reputation as a killer [3].

In the era of Putin, although the power of the state has returned, the average Russian citizen has not received much, not even the minimum standard of welfare – like the level of social guarantees and well-being that existed in the Soviet era. He accepted only Soviet Union-like governance, violent state, clans, usurpation of power, censorship, and the absence of human rights, persecution of opponents – Boris Nemtsov, the most active critic of the Kremlin, was killed by the Kremlin walls on February 27, 2015; Alexei Navalny is still serving his sentence on absurd charges; Various organizations are given the status of "foreign agents" and their activities are prohibited; Ex-agents who fled the country (Litvinenko, Skripals) are persecuted, poisoned and killed. Russian media is almost completely usurped. Russia is considered one of the most dangerous countries in the world for journalistic activity. In the first year of coming to power, 19 journalists were killed in Russia, in total, under Putin's rule – their number is counted in the hundreds. One of the most high-profile cases was the murder of Anna Politkovskaya on October 7, 2006. Significantly, not only weapons are used to kill journalists, but also different types of poison.

Ultimately, "Putinism" brought the dead bodies of journalists, civil activists, politicians and ordinary citizens both in Russia and beyond its borders. But at the same time, "Putinism" has returned Russian citizens the belief in a bright future and the great Russia of Soviet times. It is okay that this bright future did not mean overcoming totalitarianism. Civility and defeated totalitarianism did not bother the majority of the population. They only needed a bright and, at the same time, rich future. These sentiments proved to be enough to create Putinism. Today, Putinism is the only choice of Russian citizens, which is clearly seen in the assessment of the speaker of the State Duma, Vyacheslav Volodin: "Today, when we look at the challenges and threats that the world is facing, oil and gas are not our preference. As we have seen, the prices of both of them, oil and gas, could fall. Our priority is Mr Putin and we are obliged to protect him." [1].

Unfortunately, the consciousness of the Russian statistician person has not changed even in the 21st century.

In May 2022, "Levadi Center" conducted a study to measure the "temperature of society" in Russia. Here is an extract from the report: "Compared to last year, the number of respondents who notice fatigue, confusion, loneliness, shame, fear and despair in themselves and other fellow citizens has decreased sharply. Thus, the number of those who developed hope, self-confidence and pride, increased dramatically. In particular, 36% of Russian citizens are proud of their people (last year – 17%), and 13% feel resentment (last year – 23%) [4].

Based on this, we can conclude that a significant part of Russian citizens like war, at least it seems to satisfy them, and such brutality as happened in Bucha does not prevent them from "feeling proud of their people".

In our opinion, it is very important to understand that, despite everything, the vast majority of Russian citizens, including Russian liberals, who are fighting against Putin's regime and for the establishment of liberal values, at the same time, are not completely free from imperialist consciousness. In the end, everyone comes to the same conclusion – the goal is "Great Russia". Indeed, they do not like the "means", but they support the "goal". Kasparov, one of the most decent people – "is going to protect Crimean Russians from the atrocities of the Ukrainian army"; Khodorkovsky says in an interview after leaving prison that he is fighting to enslave Chechnya; Novgorodsev goes to work on the Medvedchuk Canal; Latynina is going to build some "new Russia" in Ukraine. Journalist Luba Sobol quotes Navalny, "Crimea is not a sandwich that can be returned" [5]. We can cite many such examples from the history of Russian political thought.

Therefore, I believe that the main problem of Russia is its imperialism. The imperialist mentality is so deeply rooted in all levels of the Russian psyche that it will take decades for Russia to turn into a friendly power for its neighbours. Russian society must go through a long and difficult path of healing from imperialism, they must take responsibility for the creation, support and promotion of Putinism, to be able to enter the ranks of civilized nations, just as happened in the case of Germany. I completely agree with the assessment expressed in the letter written by Stepan Bandera, a Ukrainian freedom fighter in 1950, where if we replace the word "Bolshevism" with "Putinism", we get a psychological picture of modern Russia.

"This would not be possible, writes Bandera, – if the West had not accepted and propagated the illusion that the Russian people and Bolshevik (Putinist) imperialism are two different things, that the Russian people, are not its carriers, but are only victims, that the majority of the Russian people can be turned to the struggle against Bolshevism (Putinism) as an ally of the West...

There is only one Russia – imperialist, and it will be so until Russian imperialism (Putinism) is emptied, broken, and the Russian people are not cured of it with the awareness that its imperialism brings the most trouble to Russia, in the form of victims, suffering and decline. There is still a long way to go, now the Russian people are obsessed with imperialism like never before." [5] – 72 years have passed since these words were written, and we see that nothing has changed, it doesn't matter whether it is tsarism or Nep, Leninism or Stalinism, communism or Putinism – as long as the Russian people are carriers of the imperialist virus, they will always be its victims at the same time. We should never think that totalitarianism is a thing of the past and will never happen again. Russian totalitarianism, symbolized by Putinism, has not gone anywhere; When a person surrenders his freedom to someone else or gives up his freedom for the sake of comfort when there is no personal development and the formation of personal dignity, there will always be a chance of totalitarianism and the danger of the emergence of a new Putinism.

References / Бібліографічний список:

1. Bragvadze D., Cult of personality 2.0 – simple anatomy of Putinism, URL: <https://kvispalitra.ge/article/82811-pirovnebis-kulti-20-putinizmis-martivi-anatomia/> Last accessed 15.07.22. (In Georgian)
2. Djieishvili K., Chkhikvishvili G., Political Psychology, Tb., 2019. (In Georgian)
3. Can we compare Vladimir Putin and Joseph Stalin? – What does the French edition write? URL: <https://for.ge/view/228085/SeiZleba-vladimer-putini-da-ioseb-stalini-erTmaneTs-SevadaroT---ras-wers-franguli-gamocema.html>. Last accessed 15.07.22. (In Georgian)
4. Genis A., War and Psychology. Alexander Etkind on "stopmodernism", 13.07.22. URL: <https://www.radiotavisupleba.ge/a/31940398.html>. Last accessed 15.07.22. (In Georgian)
5. New Russian project – 'Good Russians'. URL: <https://www.geocase.ge/ka/publications/757/rusebis-akhali-proeqti-kargi-rusebi>. Last accessed 15.07.22. (In Georgian)

DOI 10.31558/2617-0248.2022.7.12

УДК 328.187

ВПЛИВ ПАНДЕМІЇ НА СВІТОВИЙ ПОЛІТИЧНИЙ ПОРЯДОК ТА ОЦІНКА МОЖЛИВИХ НАСЛІДКІВ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9518-8389>

Каменчук Т. О., к. політ. н., доцент Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

У статті обґрунтовано, що коронавірусна пандемія, що виникла майже 3 роки тому, суттєво змінила світовий політичний порядок в цілому та його складові, зокрема. Метою статті є визначення впливу пандемії на світовий політичний процес та прийняття відповідних політичних рішень щодо боротьби з цим явищем. Предметом дослідження є політичні заходи і окремі політичні аспекти, такі як політична репрезентація, обґрунтування прийнятих обмежувальних заходів, концентрація влади і опозиційні заяви, які стали невід'ємною частиною боротьби з поширенням коронавірусної інфекції. Зроблено аналіз політичних проблем і тенденцій, які спровокували різку зміну політичної спрямованості на регіональному і світовому рівні. Для досягнення мети використовується комплекс науково-дослідних методів, який дозволив виявити причинно-слідчі зв'язки та їх наслідки. Результати проведеного дослідження показують, що амбіції деяких політиків дозволяють порівнювати ефекти коронавірусної пандемії з наслідками Другої світової війни, що веде до спотвореного сприйняття політичних дій, концентрування влади і, як наслідок, придушення демократичних принципів, більшої довіри авторитарним режимам, що особливо наочно на прикладі ряду азіатських і пострадянських держав, таких як Китай, Азербайджан, Росія, Казахстан і т. д. Показано, що роль опозиції є однією з ключових в даному контексті, прикладом чого служать ситуації в Чехії та Італії, де акумулювання домінуючої політичної влади укупі з переважаючою медіальною репрезентацією привели до ряду непослідовних рішень, що коштували владі тисяч людських життів. Ці аспекти вказують на те, що за часів коронавірусної кризи держави просто не можуть дозволити собі ухилятися в політичну пропаганду, або ж приховувати свої наміри за популістськими гаслами. Висновки, зроблені в роботі, корелюють з результатом політичних дебатів між найбільш постраждалими від коронавіруса країнами. Очевидною стає необхідність захищати національні інтереси, не чекаючи можливої консолідації з боку зовнішніх стратегічних партнерів.

Ключові слова: коронавірус, пандемія, політика, політична опозиція, консолідація влади, авторитарний режим, демократія, обмежувальні заходи, політична репрезентація.

Kamenchuk T.O. Influence of the pandemic on world political order and assessment of possible consequences

The article substantiates that the coronavirus pandemic, which arose almost 3 years ago, significantly changed the world political order in general and its components, in particular. The purpose of the article is to determine the impact of the pandemic on the world political process and to make relevant political decisions regarding the fight against this phenomenon. The subject of the study is political measures and certain political aspects, such as political representation, justification of adopted restrictive measures, concentration of power and opposition statements, which have become an integral part of the fight against the spread of the coronavirus infection. An analysis of political problems and trends that provoked a sharp change in political direction at the regional and global level was made. To achieve the goal, a complex of scientific research methods is used, which allowed to identify cause-and-effect relationships and their consequences.

The results of the research show that the ambitions of some politicians allow us to compare the effects of the coronavirus pandemic with the consequences of the Second World War, which leads to a distorted perception of political actions, the concentration of power and, as a result, the suppression of democratic principles, greater trust in authoritarian regimes, which is especially evident on the example of a number of Asian and post-Soviet states, such as China, Azerbaijan, Russia, Kazakhstan, etc. It is shown that the role of the opposition is one of the key ones in this context, as an example of which are the situations in the Czech Republic and Italy, where the accumulation of dominant political power together with the prevailing media representation led to a series of inconsistent decisions that cost the authorities thousands of human lives. These aspects indicate that during the coronavirus crisis, states simply cannot afford to evade political propaganda or hide their intentions behind populist slogans. The conclusions made in the work correlate with the outcome of the political debate between the countries most affected by the coronavirus. The need to protect national interests without waiting for possible consolidation from external strategic partners becomes obvious.

Keywords: coronavirus, pandemic, politics, political opposition, consolidation of power, authoritarian regime, democracy, restrictive measures, political representation.

Коронавірусна пандемія поставила перед світом фундаментальні питання. Як зберегти наші свободи, як відновити нашу демократію, як заново відкрити світ? І перш за все, як зберегти нашу людяність, гуманність і, відповідно, нашу цивілізацію? Найсильніший шок, якому піддалася українська і світова економіка за час поширення коронавірусу, заклала фундамент для активізації внутрішньополітичних і зовнішньополітичних дій, але які з них дійсно мають за мету впоратися з кризою, а не поглибити її?

Метою даної статті є аналіз політичних проблем і тенденцій, пов'язаних з коронавірусною пандемією і прийняттям обмежувальних заходів, які були спрямовані на поширення вірусу на світовому рівні. Особлива увага приділяється реакції суспільства на проведення цих заходів, політиці обраних європейських держав, ризикам, пов'язаним з консолідацією влади, і ролі опозиції. Разом з цим порушується тема політичного маркетингу і медіальної репрезентації в період введення найбільш жорстких соціальних обмежень.

Для досягнення поставленої мети використовується кілька науково-дослідних методів, в тому числі пошук релевантних і актуальних інтернет-джерел, порівняльний аналіз знайдених матеріалів, дедукція і синтез результатів.

Виклад основного матеріалу. Німецький філософ Петер Слотердайк вважає, що світ веде «помилкову війну». За його словами, боротьба з коронавірусом не має нічого спільного з військовою мобілізацією, вживані заходи перебільшені, а галузь охорони здоров'я стає пособницею тоталітарної політики. Французький філософ Ален Фінкелькраут не згоден зі П. Слотердайком і вважає його критику цинічною, захищаючи застосування радикальних заходів. А. Фінкелькраут позитивно оцінює те, що політика відновила першість над економікою і вірно розставила життєві пріоритети, в першу чергу захищаючи найслабших і вразливих. Він підкреслює, що поки життя людини похилого віку коштуватиме стільки ж, скільки життя людини в розквіті сил, громадський нігілізм не отримає приводу восторжествувати, а людство залишиться цивілізацією [1].

Історичний контекст боротьби з епідеміями вже дав нам хороший урок, адже, як відомо, ще в XIX столітті історики говорили про те, що холера була хворобою суспільства в найглибшому її сенсі. Якщо замінити слово «холера» на слово «коронавірус», то це твердження буде однаково вірно і зараз. Це так само вірно, як і те, що ніхто не зміг підготуватися до руйнівного впливу пандемії на найбільш незахищений соціальний клас, в той час як відношення суспільства до «спокоєвічно вірним» політичним рішенням завжди буде залежати від конкретної країни та її досвіду.

Однак справедливо визнати, що ніхто не мог в повній мірі і з найбільшою правдоподібністю оцінити те, як зміниться світ після коронавірусної пандемії. Крім того, події кінця зими 2022 року, пов'язані з повномасштабною війною РФ проти України та в цілому і проти демократії на світовому рівні якоюсь мірою зробили боротьбу з пандемією не першочерговим і навіть не другочерговим завданням. Це пов'язано в першу

чергу з тим, що наше суспільство все ще переживає нові для себе події і не має можливості відрефлексувати те, що відбувається.

Суперечка А. Фінкелькраут зі П. Слотердайк, як і всі інші дискусії філософів, політичних мислителів і, можливо, політиків про коронавіруси, його значення, ступеня його небезпеки, засобів боротьби з ним і, найголовніше, наслідки всього цього для суспільства, мають більш глибокий сенс. Вони важливі головним чином для того, щоб коронавірус не позбавив нас більшого, ніж просто здоров'я і благополуччя. Як і під час всіх великих криз ми боремося за свободу і мир, досягти якого, виходячи з сучасних умов, може бути зовсім непросто.

Сенс пандемії довгий час був оточений теоріями змови, які крутилися навколо тієї чи іншої «домінуючої» в свідомості деяких людей, стереотипної доктрини про те, що вірус міг бути придуманий американськими вченими для ослаблення глобальних конкурентів, або, наприклад, був створений китайськими розробниками, які прагнули отримати ключові переваги і стати вирішальною світовою державою. Не варто забувати і про теорії змови, в яких коронавірус поширювався ізраїльтянами, тому як, з історичної точки зору, євреї так чи інакше відповідальні за все [12]. Найменш цікавою при цьому виглядає теорія про те, що один з вірусів просто поширювався більше, сильніше і масовіше, ніж інший, викликавши пандемію замість звичайної, обмеженої і історично знайомої для нас епідемії. Але коронавірус – це не війна. Війна, Голокост і катастрофи залишилися позаду, і, всупереч багатьом апокаліптичним прогнозам ЗМІ, так буде і цього разу.

І все ж реакція суспільства на коронавірусну пандемію відповідала стандартній історичній моделі, якщо про такі моделі взагалі можна говорити. Після перших повідомлень про поширення коронавірусу в Китаї та його поступової передачі в Європу і на американський континент, світ став свідком поведінки, яка супроводжує кожну існуючу загрозу (від війни до тероризму) в той момент, коли вона вже реальна, але все ще не загрожує нашому безпосередньому оточенню. Частина суспільства зменшувала небезпеку, нагадуючи про кількість щорічних смертей від грипу, інша частина якоюсь мірою навіть вітала її. Особливо це торкається психологів, виходячи з самогубної психологією бажаного руйнування, але все ж применшення небезпеки рано чи пізно закінчується, коли суспільство стикається з реальністю загибелі. Раптовість і дивина всіх подій, що відбуваються, змусили суспільство повірити в їх нетривалість, але, як виявилось, коронавірус був недооцінений.

Хоча німецький на той час канцлер Ангела Меркель поряд з деякими іншими політиками заявила про те, що коронавірус та сама Друга світова війна, боротьба з хворобами – це все ж не війна [7]. Це небезпечне порівняння примушує зовнішнього ворога і руйнування інфраструктури з швидким розповсюдженням інфекції, і в сучасному політичному контексті воно може мати і дійсно мало велику руйнівну силу. Кожна надзвичайна ситуація тим чи іншим чином зміцнює уряд, концентрує владу і надає правлячій групі надзвичайні повноваження. Але це не тільки виклик, а й спокуса. Саме тому зараз часто цитується твердження французького філософа Мішеля Фуко про те, що епідемія – це мрія сильних світу цього, яка дає можливість контролювати населення, визначати місце індивідів, вести реєстри інформації і створювати жорсткий простір, в якому кожен схильний до прямого впливу влади [8]. Однак звідси виникають і логічні питання: хто є найбільш могутнім в сучасному суспільстві? Чи справді це уряд або президент? Або ж за цим стоять олігархічні клани. Це питання може по праву охоплювати медіа та засоби масової інформації. Але чи дійсно політики користуються даною ситуацією і контролюють суспільство, як це робить, наприклад, Віктор Орбан в Угорщині? Або ж це просто виняток, який підтверджує правило? Але найголовніше тут те, чи дійсно це мрія демократичних урядів? Погляд на реальність є багатоскладовий, і теза М. Фуко, якщо застосувати його до поточної ситуації, не підтверджується.

Деякі уряди навіть наполегливо чинили опір введенню обмежувальних заходів, від Великобританії до Німеччини. Італійський уряд, який стикнувся з цією пандемічною катастрофою, схоже, і зовсім не відчував задоволення від консолідації влади і контролю над суспільством. Але навіть якщо пандемія – це не мрія сильних, то це все ще спокуса, як для сильних, так і безсилих. Це спокуса для суспільства послабити те, що буває стомлюючим, дратівливим і часто обтяжливим, а саме демократію та її основну умову – людську свободу.

У статті німецької газети Die Welt, опублікованій в квітні 2020 року, говориться про те, що у вільній державі, керованому верховенством закону, далекосяжні обмеження основних прав можуть працювати тільки до тих пір, поки вони зрозумілі і прийняті [3]. Саме тому важливо не тільки пояснити дії держави, уряду, але й висвічувати їх перспективи.

Обмежувальні заходи, прийняті в Україні в середині березня 2020 року, були спрямовані в першу чергу на навчальні заклади, масові скупчення людей і авіа перельоти в деякі країни. Наступні за ними додаткові обмеження, введені Кабінетом Міністрів, обмежували переміщення по вулиці більш ніж двох людей, призупинили роботу 21 контрольно-пропускних пунктів і зобов'язали до обов'язкової обсервації всіх осіб, які прибувають в країну на більш ніж 3 тижні. Через своє географічне розташування України стала не просто свідком, а й учасником ситуації, в якій коронавірус швидко поширився по всій Європі і змусив уряд багатьох країн повністю самоізолюватись. До кінця березня Україна ввела режим надзвичайної ситуації, а спочатку введений карантин неодноразово продовжувався, про що прем'єр-міністр Денис Шмигаль говорив ще в травні 2020 года [9].

Небезпека концентрації влади збільшується в зв'язку з тим, що будь-який уряд під час кризи (загрози, стихійного лиха, епідемії) логічно підсилює свої повноваження. Репресивні рішення приймаються з негайним ефектом, тому що іншого вибору при демократії не передбачається. Опозиція в такому випадку пригнічується, так як її звичне політичний простір – Верховна рада в Україні та парламенті в ряді інших країн – тимчасово ослаблена. Публічний простір опозиції, тобто можливість медіальної репрезентації, також скорочується. Якщо українська опозиція протягом майже року з моменту поширення коронавірусу більшою мірою погоджувалась з керівництвом уряду, то деякі інші європейські країни такий шанс не отримали.

Одним з найбільш негативних прикладів придушення опозиції стала ситуація в Чеській республіці, де протягом перших двох тижнів коронавірусної кризи опозиція була не просто ослаблена засобами масової інформації, а й зовсім тимчасово відключена. Хаос, пов'язаний з швидким прийняттям державних рішень в режимі НС, привів до того, що уряд країни під керівництвом Андрія Бабіша допустив ряд помилок, які згодом коштували країні декількох тисяч загиблих. Йшлося зокрема про забезпечення країни засобами індивідуального захисту, масками і респіраторами, перш за все для найбільш вразливих працівників медичних та соціальних служб, вчителів та водіїв [2]. Коли стало очевидно, що обіцяний урядом обсяг поставок на практиці неможливий, опозиція не отримала достатньої свободи для надання соціального тиску з метою змінити курс дій влади. Повернення опозиції на третьому тижні кризи стабілізувало ситуацію і забезпечило послідовність рішень, в тому числі завдяки прискореному прийняттю легіслатури.

До речі, Чехія нагадала про таку важливу функцію опозиції, як легітимність. Навіть зараз політичне суспільство глибоко розколоте і половина електорату не довіряє прем'єр-міністру Бабішу, побоюючись його влади, конфлікту інтересів та зловживання політикою в особистих цілях. Не дивно, що деякі опозиційні організації, як, наприклад, «Громадянська демократична партія» (ODS), активно піднімали питання про те, чи дійсно країні необхідні репресивні заходи і чи не є це черговою спробою прем'єр-міністра і його помічників зміцнити свою владу [5]. Яскравий критиці згодом піддався і чеський президент Мілош Земан, який заявив про те, що опозиція повинна підтримувати уряд чи мовчати [4].

Італійська опозиція на чолі з Маттео Салвін, лідером однієї з найпопулярніших в країні партій «Ліга», мовчати не стала. Уже в кінці березня того року М. Салвін пред'явив претензії не тільки до італійського уряду, але безпосередньо до Євросоюзу, заявивши, що вживання заходів щодо подолання наслідків пандемії занадто сповільнюються. До того ж політик пригрозив виходом Італії з ЄС, якщо відповідні заходи не будуть прийняті [6]. Як Італія – країна, яка найбільше постраждала від коронавірусу, домоглася свого? Країна отримувала достатню підтримку протягом усього 2020 року, але врятувати італійський уряд від внутрішнього розколу все ж не вдалося. На початку 2021 року про свою відставку заявили відразу два міністри, від партії «Італія Віва», яку очолював колишній прем'єр Маттео Ренці [10]. Економічна криза в країні підкріпилась кризою урядовою та її результат деякою мірою і досі залишається невідомим.

Можливо, ці події не були б настільки критичними, якби не той факт, що вони піддавалися постійному медіальному розголосу. Коронавірусна криза продемонструвала ліміти політичного маркетингу, важливість стандартних політичних партій і нормальної політики. Однак, в більшості випадків маркетинг на державному рівні поєднувався з відвертою політичною пропагандою. Постійна самопрезентація, нескінченні прес-конференції по кілька разів на день, плутанина в інформації і миттєві виправлення, нудні пояснення власних помилок, що видаються за переваги, і зовсім хаотичні рішення елементарних проблем залишилися сумної візитною карткою ряду країн під час пандемії, в тому числі Чехії, Угорщини, Італії та Іспанії. При такій ситуації ключові принципи будь-якого уряду в рішенні критичної ситуації, тобто відкритість і пропозиція перспектив (плану), просто забулися.

Політичний маркетинг цих країн не зміг забезпечити засоби індивідуального захисту ні для людей на передовій, ні для лікарів, ні для медсестер, ні для фельдшерів, ні для кого-небудь ще. Але невдача з їх придбанням була меншою помилкою, ніж повторна брехня уряду, який постійно обіцяв налагодити очікувані поставки. Втрачений час на боротьбу з політичною пропагандою можна вважати справжнім злочином за часів кризи, якщо не з боку закону, то з боку моралі. Це є справжнім прикладом того, чому нам потрібні функціонуючі інститути, верховенство закону, непорушена система правління, стандартні механізми і працюючі політичні партії. Пандемія дозволила довести, що політична пропаганда як засіб управління – це зло, яке суспільство не може дозволити собі в довгостроковій перспективі.

Іншу спокусу пандемії добре видно з публічних дебатів, під час яких обговорюється ідея про те, що авторитарні режими здатні надавати більш дієвий вплив, ніж демократичні; що вони краще реагують на події, які відбуваються, і більш успішні в боротьбі з пандемією. Це стосується, перш за все, азійських країн, в тому числі і Китаю, де місцеві керівники обмежували Пекін в інформації, щоб уникнути звинувачень в серйозності і масштабах спалаху коронавірусу. Відкрите контролювання населення і жорсткі обмеження, які вносилися в Азербайджані, Білорусі, Росії, Узбекистані і Казахстані, розширили механізми влади і посилили їх повноваження. Про це свідчить і інформація від міжнародної правозахисної організації Transparency International, яка попереджає, що Коронавірусна криза «надала корумпованим і авторитарним лідерам небезпечну комбінацію – відволікання громадськості укупі з ослабленням нагляду» [14]. Однак ті, хто вважають, що повинні брати приклад з таких країн, бо прийняття демократії для них лише умовно і небажано. Суть твердження про успіх авторитарного режиму – це історична брехня. Китай не зміг впоратися з коронавірусною інфекцією, але

йому вдалося сфальсифікувати статистику, змусити замовкнути тих, хто показав справжній стан справ, і створити потьомкінське село здоров'я, як це роблять авторитарні правителі. Історична відповідальність китайського уряду, проте, полягає в тому, що він вчасно не проінформував світ про масштаби епідемії і довгий час применшував небезпеку, тим самим заважаючи іншим країнам добре підготуватися до пандемії.

Очевидно, що на такому тлі вільні країни, які чесно публікують цифри про кількість інфікованих і намагаються протестувати значну і репрезентативну частину населення, безсумнівно виглядають гірше, ніж ті, які не тестують, повідомляють про меншу кількість випадків і приписують смерть щодо інших медичних причин. Вірно і те, що в країнах і областях, де свободи людини не мають ніякої цінності, легше закрити міста, залишивши людей на практиці без необхідної допомоги. Ця ситуація наочно продемонстрована була і на сході України і адміністративному кордоні з Кримом, де жителі зіткнулися з базовим порушенням прав, таких як свобода на пересування, сімейне життя, освіту, працю, медичну допомогу та соціальний захист [13].

Приймати обмежувальні заходи в розвинутих цивілізаціях, безсумнівно, складніше, але це не означає, що ці заходи менш ефективні. Демократія передбачає критичні ситуації і має для них механізми, хоча б тому, що в демократичній правовій державі існує інститут тимчасового зміцнення виконавчої влади і система антикризового управління, яка з повагою ставиться до громадян і їх прав. Головним тут є одне – відверто пояснювати ситуацію, пропонувати реальні перспективи повернення до нормального життя і знімати обмеження тільки тоді, коли це стане можливим з медичної точки зору. Демократія не беззахисна, вона просто більш чесна, відкрита і людяна.

В епоху кризи політична харизма не приносить належного ефекту, а політики, які користуються цим інструментом, справляються з кризою не краще, ніж ті, кого вважають прихильниками демократичної форми управління. Так, як відомо, колишній американський президент Дональд Трамп був змушений смиренно прийняти позицію експертів, в тому числі імунолога Ентоні Фаучи, який неодноразово закликав громадян серйозно поставитися до коронавірусної пандемії [11]. Це свідчить про те, що в умовах демократії боротися з хворобами може не особистість, а система.

У міжнародному дискурсі прикладом людської емпатії знову стали мови британської королеви Єлизавети II, заяви, зроблені Ангелою Меркель, і виступи колишнього італійського прем'єр-міністра Джузеппе Конте. Популісти в такій ситуації просто не знають, що запропонувати.

Відтак, пандемія підтверджує доцільність існування обмежень зі сторони національної держави, і, в той же час, необхідність відкритого загального простору. Це не парадокс, але реальний досвід. Як і у випадку з міграційною кризою або будь-яким іншим серйозним викликом останнього часу, риторичні очікування багатьох країн, порушених пандемією, були звернені на Брюссель, в той час як єдиними, хто міг діяти, були окремі національні держави. Але відстояти загальнонародні інтереси, які в даному випадку навіть не можуть бути визначені, дуже складно. Відповідь Брюсселя прийшла із запізненням, але навіть інакше бути і не могло. І наскільки сильно ця ситуація вплинула на фінальний результат? Сучасний досвід демонструє вагомий аргумент на користь того, щоб не зміцнювати далі європейські інститути і не намагатися зробити існуючий рівень співпраці всередині ЄС більш якісним і раціональним. І яскравим, на жаль, підтвердження цьому може бути, наприклад, позиція Німеччини, яка не проявила достатньої солідарності щодо Іспанії та Італії в найвідповідальніший момент. З іншого боку, пандемія на практиці показала те, що буде, якщо зачинити кордони від інших країн, будь це будь-яка держава-член ЄС або Україна, тим самим звернувши в прах гучні заяви популістів. Закриті кордони не тільки небажані і невігідні, але і абсолютно неприродні.

Події останніх місяців, пов'язані з агресією Росії і розв'язанням повномасштабної війни проти нашої країни і, в кінцевому рахунку, проти демократичного розвитку країн світу, з новою силою підтверджують всі попередні висновки щодо ефективності / неефективності управлінських рішень на початок пандемії та дискусії щодо форми правління (демократична чи авторитарна), але, на превеликий жаль, вже на більш суворому рівні – відкритої війни проти людства.

Бібліографічний список:

1. Altwegg, J. Die Niederlage der Denker. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*. 2020. URL: <https://www.faz.net/aktuell/feuilleton/franzoesische-kontroverse-niederlage-der-denker-in-corona-krise-16705488.html>
2. Guryčová, K. 'Nikdo nemohl předpokládat, že jich budou potřeba miliony.' Jak vláda mluví o rouškách a respirátorech? *IRozhlas*. 2020. URL: https://www.irozhlaz.cz/zpravy-domov/koronavirus-rouscky-kdy-budou-respiratory-babis-vojtech-nedostatek_2003180600_kno
3. Spahn nennt zwei Bedingungen für das Ende des Stillstands. *Welt*. 2020. URL: <https://www.welt.de/politik/deutschland/article207149517/Coronavirus-in-Deutschland-Spahn-nennt-zwei-Bedingungen-fuer-das-Ende-des-Stillstands.html>
4. Švehla, M. Ať žije Čína, ať mlčí opozice. *Respekt*. 2020. URL: <https://www.respekt.cz/komentare/at-zije-cina-at-mlci-opozice>
5. Už jen lže, ohradila se opozice, které Babiš vytkl, že nepřichází s návrhy. *iDnes.cz*. 2021. URL: https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/opozice-navrhy-premier-andrej-babis-kritika-opatreni-vymluvy.A210227_115002_domaci_chtl
6. Дудка, Н. Италия пригрозили выходом из ЕС из-за ситуации, которая сложилась вокруг коронавируса. *FBC.ua*. 2020. URL: <https://fbc.ua/ru/news/politika/v-italii-prigrozili-vyhadom-iz-es-iz-za-situatsii-kotoraya-slozhilas-vokrug-koronavirusa/>

7. Кантор, М. Случился вирус, а должна была быть война. *Новая газета*. 2020. URL: <https://novayagazeta.ru/articles/2020/03/20/84416-sluchilsya-virus-a-dolzha-byla-byt-voyna>
8. Каспэ, И. Место для новой Утопии: пандемия коронавируса через призму философии. *РБК Тренды*. 2020. URL: <https://trends.rbc.ru/trends/futurology/5f0dfb0c9a7947d5be2e3727>
9. Когда в Украине начался карантин: хронология событий и что изменилось от его начала. *24 канал*. 2020. URL: https://24tv.ua/ru/kogda-nachalsja-karantin-v-ukraine-2020-hronologija-chto-izmenilos_n1378136
10. Крощман, В. Президент Италии принял отставку правительства Конте. *DW.com*. 2021. URL: <https://www.dw.com/ru/prezident-italii-prinjal-otstavku-pravitelstva-konte/a-56349288>
11. Мыльников, П. Президент США назвал "катастрофой" известного инфекциониста Фаучи. *DW.com*. 2021. URL: <https://www.dw.com/ru/prezident-ssha-nazval-katastrofoj-izvestnogo-infekcionista-fauchy/a-55329505>
12. Новая "война" США и Китая: шанс или ловушка для Украины – мнения экспертов. *Українська призма*. 2020. URL: <http://prismua.org/новая-война-сша-и-китай-шанс-или-ловуш/>
13. Пандемия и связанные с ней ограничительные меры негативно отразились на ситуации с правами человека на Украине – доклад ООН. *Новости ООН*. 2020. URL: <https://news.un.org/ru/story/2020/12/1392762>
14. Синович, Р. Слежка, ограничения свободы слова и собраний. Как пандемия поспособствовала усилению авторитарных режимов. *Настоящее время*. 2021. URL: <https://www.currenttime.tv/a/kak-pandemia-usilila-avtoritarnye-rezhimy/31033033.html>

References:

1. Altwegg, J. (2020). Die Niederlage der Denker. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*. URL: <https://www.faz.net/aktuell/feuilleton/franzoesische-kontroverse-niederlage-der-denker-in-corona-krise-16705488.html>
2. Guryčová, K. (2020). „Nikdo nemohl předpokládat, že jich budou potřeba miliony.” Jak vláda mluví o rouškách a respirátorech? *IROZHLAS*. URL: https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/koronavirus-rouscky-kdy-budou-respiratory-babis-vojtech-nedostatek_2003180600_kno
3. Spahn nennt zwei Bedingungen für das Ende des Stillstands (2020). *Welt*. URL: <https://www.welt.de/politik/deutschland/article207149517/Coronavirus-in-Deutschland-Spahn-nennt-zwei-Bedingungen-fuer-das-Ende-des-Stillstands.html>
4. Švehla, M. (2020) Ať žije Čína, ať mlčí opozice. *Respekt*. URL: <https://www.respekt.cz/komentare/at-zije-cina-at-mlci-opozice>
5. Už jen lže, ohradila se opozice, které Babiš vytkl, že nepřichází s návrhy (2021) *iDnes.cz*. URL: https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/opozice-navrhy-premier-andrej-babis-kritika-opatreni-vymluvy.A210227_115002_domaci_chtl
6. Dudka, N. (2020). Italii prigozili vyhodom iz ES iz-za situacii, kotoraya slozhilas' vokrug koronavirusa [Italy was threatened with leaving the EU because of the situation that has developed around the coronavirus]. *FBC.ua*. URL: <https://fbc.ua/ru/news/politika/v-italii-prigozili-vyhodom-iz-es-iz-za-situatsii-kotoraya-slozhilas-vokrug-koronavirusa/>
7. Kantor, M. (2020). Sluchilsya virus, a dolzhna byla byt' vojna [There was a virus, and there should have been a war]. *Novaya gazeta*. URL: <https://novayagazeta.ru/articles/2020/03/20/84416-sluchilsya-virus-a-dolzha-byla-byt-voyna>
8. Kaspe, I. (2020). Mesto dlya novoy Utopii: pandemiya koronavirusa cherez prizmu filosofii [A place for a new Utopia: the coronavirus pandemic through the lens of philosophy]. *RBC Trends*. URL: <https://trends.rbc.ru/trends/futurology/5f0dfb0c9a7947d5be2e3727>
9. Kogda v Ukraine nachalsya karantin: hronologiya sobytij i chto izmenilos' ot ego nachala [When the quarantine began in Ukraine: the chronology of events and what has changed since its beginning] (2020). *24 kanal*. URL: https://24tv.ua/ru/kogda-nachalsja-karantin-v-ukraine-2020-hronologija-chto-izmenilos_n1378136
10. Kropman, V. (2021) Prezident Italii prinyal otstavku pravitel'stva Konte [Italian President accepts Conte government resignation]. *DW.com*. URL: <https://www.dw.com/ru/prezident-italii-prinjal-otstavku-pravitelstva-konte/a-56349288>
11. Myl'nikov, P (2021). Prezident SSHA nazval "katastrofoj" izvestnogo infekcionista Fauchi [The US President called the famous infectious disease specialist Fauci a "disaster"]. *DW.com*. URL: <https://www.dw.com/ru/prezident-ssha-nazval-katastrofoj-izvestnogo-infekcionista-fauchy/a-55329505>
12. Novaya "vojna" SSHA i Kitaya: shans ili lovushka dlya Ukrainy – mneniya ekspertov [A new "war" between the US and China: a chance or a trap for Ukraine, experts' opinions] (2020). *Ukrains'ka prizma*. URL: <http://prismua.org/novaya-vojna-ssha-i-kitaya-shans-ili-lovush/>
13. Pandemiya i svyazannye s nej ogranichitel'nye mery negativno otrazilis' na situacii s pravami cheloveka na Ukraine – doklad OON [The pandemic and related restrictive measures have had a negative impact on the human rights situation in Ukraine – UN report] (2020). *Novosti OON*. URL: <https://news.un.org/ru/story/2020/12/1392762>
14. Sinovic, R. (2021) Slezha, ogranicheniya svobody slova i sobranij. Kak pandemiya posposobstvovala usileniyu avtoritarnyh rezhimov [Surveillance, restrictions on freedom of speech and assembly. How the pandemic contributed to the strengthening of authoritarian regimes]. *Nastoyashchee vremya*. URL: <https://www.currenttime.tv/a/kak-pandemia-usilila-avtoritarnye-rezhimy/31033033.html>

ВИМОГИ ДО АВТОРСЬКИХ ОРИГІНАЛІВ СТАТЕЙ

Редакційна колегія приймає до друку статті виключно за умови їх відповідності вимогам МОН України.

Стаття повинна містити такі елементи, як:

- постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- формулювання мети статті (постановка завдання);
- аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор;
- виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття;
- виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів;
- висновки до даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Виділення вищевказаних елементів підзаголовками не є обов'язковим.

До публікації в журналі приймаються наукові праці, які раніше не були опубліковані. За точність цитування та наведених у статтях наукових фактів, цифр, інших відомостей відповідають автори. Редколегія може не поділяти світоглядних переконань та концептуальних позицій авторів. У разі необхідності редакційна колегія може відправити статтю автору на доопрацювання. Редакція залишає за собою право редагування текстів статей.

Редколегія розглядає для публікації одноосібні статті авторів без наукових ступенів у виключних випадках.

Усі статті, які подаються до журналу, піддаються сліпому рецензуванню.

Публікація статей в межах черги надходження та зареєстрованого обсягу журналу є **безкоштовною**. В першу чергу розглядаються з метою публікації статті англійською мовою.

Орієнтовний обсяг статті, включаючи ілюстрації та таблиці – 18-22 тис. друкованих знаків разом із пробілами.

Вимоги для оформлення тексту: текст набирається в редакторі Microsoft Word for Windows; береги: верхній, нижній – 20 мм, правий – 10 мм, лівий – 30 мм; шрифт Times New Roman, кегель 12 пт, інтервал – 1; абзацний відступ – 10 мм. Вирівнювання тексту: по ширині (переноси слів не допускаються, між словами допускається тільки один пробіл, табуляцію не застосовувати).

Важливо звернути увагу на наступне: необхідно використовувати **кутові лапки** «Текст»; розрізняти символи **defіс і тире** (тире відокремлюється з обох боків пропусками і довше дефіса); виставляти **нерозривні пробіли** між ініціалами та прізвищем, сторінкою і відповідним номером у посиланнях та списку використаних джерел, між датою і роком тощо (напр. В. С. Стуса; с. 22–28; 27 березня 2016 р.; м. Київ); по тексту **уніфікувати скорочення** (напр. зупинитися на одному з варіантів – 2014 р. або 2014 рік); розшифровувати **аббревіатури** при першому згадуванні і лише відтак вживати надалі; між словами залишати по одному пробілові (прибрати зайві пробіли).

Рисунки і таблиці оформляються згідно чинного держстандарту. Схеми, графіки, діаграми, формули і таблиці повинні бути складені безпосередньо в текстовому редакторі і розміщені строго в межах зазначених вище розмірів сторінки. Таблиці формуються в редакторі за допомогою пункту меню «Таблиця». Формат таблиць лише книжковий.

Рукопис статті подається в електронному вигляді, виконаний у текстовому процесорі MS Word for Windows (збережений у форматі doc або rtf), який надсилається на електронну адресу: **vsdonnu@gmail.com** із зазначенням латиницею прізвища автора/авторів (наприклад: Lazarovich).

Перелік літературних джерел розташовується або за алфавітом, або в порядку їх використання після тексту статті з підзаголовком **«Бібліографічний список:»** та оформлюється згідно з вимогами ДСТУ 8302:2015 і виконується мовою оригіналу. Бажано,

за наявності, надавати DOI-адресу цитованого матеріалу. Джерела в переліку посилань **нумеруються вручну** (без використання функції меню Word «*Формат – Список – Нумерований*»). Посилання на літературу в тексті подаються за таким зразком: [5, с. 87], де 5 – порядковий номер джерела за списком літератури, 87 – сторінка. Посилання на декілька джерел одночасно подаються таким чином: [3, с. 145; 5, с. 25; 7, с. 348]. Якщо в Бібліографічному списку є хоча б одне видання кирилицею, після нього вміщується References – бібліографічний список у «латинізованому» вигляді: в ньому всі кириличні літери транслітеруються латиницею. Для автоматичної транслітерації кирилических джерел можна скористатися сайтами <http://www.translit.ru> – для російськомовних джерел, та <https://slovnuk.ua/translit.php> — для українських джерел.

Структура статті:

УДК,

назва статті,

ORCID-ідентифікатор автора (реєстрацію в системі ORCID можна здійснити за адресою: <https://orcid.org/>)

прізвище та ініціали автора, науковий ступінь та звання, місце роботи;

прізвище та ініціали автора, назва статті, анотація (1800-2000 знаків) та ключові слова українською мовою;

прізвище та ініціали автора, назва статті, анотація (1800-2000 знаків) та ключові слова англійською мовою;

текст статті,

бібліографічний список,

бібліографічний список (References) латиницею

Зразок оформлення статті:

<p>УДК</p> <p style="text-align: center;">НАЗВА СТАТТІ</p> <p>ORCID ID: http://orcid.org/.....</p> <p>Прізвище та ініціали, науковий ступінь, звання, посада, назва організації, країна</p> <p>ПІБ, Назва статті, анотація та ключові слова українською мовою (1800-2000 знаків)</p> <p>ПІБ, Назва статті, анотація та ключові слова англ. мовою (1800-2000 знаків)</p> <p>Текст статті</p> <p style="text-align: center;">Бібліографічний список:</p> <p style="text-align: center;">References:</p>

Приклад оформлення бібліографічного списку:

1. Аакер Д. Создание сильных брендов. Москва: Издательский дом Гребенникова, 2003. 440 с.
2. Австралия – лучшая для жизни страна. Записки эмигранта. URL: <http://proau.info/avstraliya-luchshaya-dlya-zhizni-strana/> (дата звернення: 16.07.2018).
3. Агентство Bloomberg представило рейтинг стран мира, жители которых больше всего страдают от стресса и депрессии. URL: <http://gtmarket.ru/news/2013/07/19/6112> (дата звернення: 01.12.2018).
4. Адилов В. А. Образ России в Казахстане : опыт проектирования бренда страны во внешней среде : дис. ... канд. полит. наук : 23.00.02. Москва, 2009. 198 с.
5. Актуальные проблемы мировой политики в XXI веке. Ежегодный альманах. URL: <http://worldpol.ru/index.html> (дата звернення: 24.10.2018).
6. Безуглий П. Г. Чинники та наслідки міграційного руху в Україні. *Політичне життя*. Вінниця, 2018. № 3. С. 4-9. DOI: 10.31558/2519-2949.2018.3.1.

7. Люстрація в Україні як засіб легітимації нового політичного режиму / Бондаренко С. В., Зайченко І. А., Нагорняк Т. Л. [та ін.]. *Політичне життя*. Вінниця, 2018. № 2. С. 14-18. DOI: 10.31558/2519-2949.2018.2.2
8. Польовий М. А. Політичні процеси: теорія та практика моделювання : монографія. Одеса: Фенікс, 2011. 288 с.
9. Потенціал взаємодії Уряду і суспільства потрібно використати для модернізації країни : Інтерв'ю Голови Держінформнауки Володимира Семиноженка. *Міжнародний діловий журнал Image.ua*. 2012. № 3. URL: http://crimea-portal.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=245664253&cat_id=244276512 (дата звернення: 06.01.2018).
10. Sassen S. Borders, Walls, and Crumbling Sovereignty. Saskia Sassen. *Political Theory*. 2012. № 40 (1). P. 116–122. URL: <http://www.saskiasassen.com/PDFs/publications/Borders-Walls-and-Crumbling-Sovereignty.pdf> (дата звернення: 11.08.2018).
11. Scammell M. Political marketing: Lessons for political science. *Political studies*. 1999. № 47 (4). P. 718–739.
12. Zhang L. City branding and Olympic effect: A case study of Beijin. *Cities*. 2009. Vol. 26. No. 5. P. 245–254.

Стаття обов'язково супроводжується **авторською довідкою** із зазначенням прізвища, імені, по-батькові (повністю); ORCID-ідентифікатора, наукового ступеня, вченого звання, посади, місця роботи, а також робочої, домашньої адреси і телефонів, адреси електронної пошти; назви статті.

Рукописи статей та диски авторам не повертаються.

Тел. для довідок: (067) 68-52-888

E-mail: vsdonnu@gmail.com

Науковий журнал
Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса
Серія політичні науки

Виходить раз на рік
№7, 2022 р.

Свідоцтво KB 22848-127848ПР від 17.07.2017
Тираж 300 прим. Замовлення №_____

Адреса редакції:

21021, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21, к.418.
Тел. гол. ред.: (067)6852888
e-mail: bulletin-polit.div@donnu.edu.ua
vsdonnu@gmail.com

Адреса видавця:

Донецький національний університет імені Василя Стуса
21021, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21
тел.: +380 432 50 89 37
e-mail: res.pro-rector@donnu.edu.ua
Свідоцтво ДК №5945 від 15.01.2018

Переддрукарська підготовка видання: М.А.Польовий

Технічний редактор: М.А.Польовий

Підписано до друку 06.09.2022. Формат 60х84/8. Папір офсетний.
Друк різнографічний. Ум. друк. арк. 11,0. Обл. видавн. арк. 14,2

Видавництво Донецького національного університету імені Василя Стуса,
21021, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21

Віддруковано з оригіналів замовника.
ФОП Корзун Д.Ю.
М.Вінниця, вул. 600-річчя, 21а
тел. (0432)69-67-69; 603-000
(096)97-30-934, (093)89-13-852
e-mail: info@tvoru.com.ua
<http://www.tvoru.com.ua>